

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK İLKLERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK BASININA GÖRE

TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ (1970-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF AKYASAN

İSTANBUL 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK BASININA GÖRE
TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ (1970-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF AKYASAN

Tez Danışmanı: PROF. DR. VAHDETTİN ENGİN

İSTANBUL 2010

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Elif Akyasan'ın "Türk Basınına Göre Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1970-1980)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Vahdettin Engin
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Mahmut İhsan Özgen
Üniversitesi Marmara

Üye : Yrd.Doç.Dr. Cemalettin Şahin
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 28 / 06 / 2010 tarih ve 2010 / 14-6 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1970-1974 DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. 1969 TÜRK-AMERİKAN İKİLİ ANLAŞMASI	32
1.2. U-8 OLAYI	33
1.3. LOS ANGELES'TA İKİ TÜRK DİPLOMATIN ERMENİLER TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ	35
1.4. 12 MART SÜRECİNE KADAR TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE AFYON SORUNU	36
1.5. TÜRKİYE'DE 12 MART SÜRECİ.....	41
1.5.1. 12 Mart Müdahalesini Hazırlayan Etkenler ve Muhtıraya giden Süreçte Gelişen Olaylar	41
1.5.2. 12 Mart Muhtırası, Sonuçları ve Akisleri	44
1.5.3. 12 Mart ve Türkiye-Amerika İlişkileri.....	47
1.6. TÜRKİYE'DE 12 MART SONRASI AFYON EKİMİNİN YASAKLANMASI.....	48
1.7. AFYON YASAĞININ TÜRK VE AMERİKAN KAMUOYUNA YANSIMASI.....	54
1.8. AFYON EKİM YASAĞININ KALDIRILMASI.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

1974-1980 DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.1. 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKATI'NIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ VE KIBRIS SORUNUNUN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE YANSIMASI.....	58
2.2. 11 KASIM 1975 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KIBRIS GÖRÜŞMESİ.....	72
2.3. YUNANİSTAN İLE YAŞANAN HORA GEMİSİ PROBLEMİ	72
2.4. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE KIBRIS BARIŞ HAREKATI SONRASI YAŞANAN AMBARGO KRİZİ	75
2.5. AMBARGOYA TEPKİ OLARAK KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ'NİN İLANI ..	83
2.6. TÜRKİYE'DEKİ AMERİKAN ÜSLERİNİN KAPATILMASI VE TÜRK-ABD KAMUOYUNDAKİ YANKILARI.....	89
2.7. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TÜRKİYE'YE KOYDUĞU AMBARGONUN KALKMAMASININ GENEL NEDENLERİ	91
2.8. AMBARGONUN KALDIRILMASI GİRİŞİMLERİ.....	93
2.9. 28 MART 1976 TARİHLİ TÜRK-AMERİKAN ANLAŞMASI	96
2.10. MONTREUX ZİRVESİ.....	109
2.11. 30 MAYIS 1978 BAŞBAKAN BÜLENT ECEVİT'İN AMERİKA SEYAHATI.....	111
2.12. BAŞKAN CARTER'İN AMBARGOYU KALDIRMA GİRİŞİMLERİ	112
2.13. AMBARGONUN KALDIRILMASI.....	113
2.14. AMBARGONUN KALDIRILMASI KARARININ YANKILARI	115
2.15. AMBARGONUN KALDIRILMASI KARARININ TEMSİLCİLER MECLİSİNDE ONAYLANMASI.....	118
2.16. 9 EKİM 1978 İTİBARIYLA TÜRKİYE'DEKİ AMERİKAN TESİSLERİNİN TABİ OLACAĞI GEÇİCİ STATÜ	123
2.17. U-2 VE SALT	125
2.18. 1980 TÜRK-AMERİKAN ANLAŞMASI.....	126
2.18.1. Anlaşmanın İçeriği.....	127
2.19. 1980 TÜRKİYE'DE 12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDEKİ YANKILARI	128

SONUÇ.....	132
BİBLİYOGRAFYA.....	139

ÖNSÖZ

1970-1980 dönemi Türk basınında Türk-Amerikan ilişkilerini detaylı olarak inceleyen tezimiz iki ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde ambargo öncesi dönem ele alınmış, 1969'da yapılan Türk-Amerikan İkili Anlaşması, U-8 Hadisesi, ABD'de bulunan büyükelçilerimizin Ermeni terör örgütü ASALA tarafından katledilmesi, Türkiye'de yaşanan 12 Mart süreci, Türkiye'de yapılan afyon tarımının önce sınırlandırılıp sonra yasaklanması ve sonra tekrar serbest bırakılması süreçlerine değinilmiştir.

İkinci bölümün ana konusunu ise Kıbrıs ve ambargo tartışmaları teşkil etmiştir. Yunanistan'ın Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği darbe sonrası Türkiye'nin Ada'ya yaptığı çıkarma ve akabinde gelişen olayların üzerinde tafsilatıyla durulmuştur. Türkiye'nin çıkarma yapmasına tepki olarak Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargo, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanı ve Türkiye'deki üslerin faaliyetlerinin durdurulması, ambargonun kaldırılması girişimleri, Türkiye ile Amerika arasında 1976'da ve 1980'de imzalanan anlaşmaların içeriği ile 12 Eylül 1980 darbesi ikinci bölümün konularını oluşturmaktadır.

Olay bütünlüğünün yanı sıra Türk kamuoyundaki Amerikan algısı da dönem basınına taranması suretiyle yansıtılmaya ve irdelenmeye çalışıldı. Dönem basını taranırken Cumhuriyet, Milliyet ve Tercüman gazetelerinin tüm sayıları taranmış, Akşam, Günaydın, Güneş, Hürriyet, Son Havadis, Vatan ve Zafer gazetelerinden de zaman zaman faydalanılmıştır. Konular anlatılırken her kesimden köşe yazarlarının görüşlerine yer verilmeye dikkat edilmiş ve tarafsız bir tutum benimsenmeye çalışılmıştır. Ayrıca basın dışında yararlanılan kaynaklar da oldukça fazla olmuştur.

Tez çalışmam süresince gereken bütün kolaylıkları gösteren İSAM Kütüphanesi yönetimine ve çalışanlarına, 8 yıl boyunca bana emeği geçen, ufkumu açan çok değerli tez danışmanım ve hocam Prof.Dr. Vahdettin ENGİN'e, elinde bulunan kaynakları sakınmadan benimle paylaşan Cem HORASAN'a, eğitim hayatım boyunca elini her daim omzumda hissettiğim, aramızdan zamansız ayrılan Hanife TABANOĞLU'na ve sabırla maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Elif AKYASAN

İSTANBUL, Nisan 2010

ÖZET

Osmanlı Devleti döneminde başlayan, I. Dünya Savaşı'nda kesintiye uğrayıp sonrasında tekrar tesis edilen Türk-Amerikan ilişkileri, başlangıcından günümüze değin çok önemli olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tedrici olarak Batı dünyası içinde kendine yer bulmaya başlayan Türkiye, Demokrat Parti döneminde kendi topraklarından kilometrelerce uzakta vuku bulan Kore Savaşına asker yollamış, bu davranışının mükâfatını NATO'ya üye olarak almış ve Batı savunma sisteminin doğu kanadını teşkil etmiştir. Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra dış politikasında NATO çıkarlarını öncelikli tutmaya çalışmış, Kıbrıs başta olmak üzere kendisini ilgilendiren dış politika konularını Amerika ve NATO eksenli yürütmüştür.

1960'lı yıllarda Küba Krizi ve Johnson Mektubu ile gerilen Türk-Amerikan ilişkileri bu kriz döneminden sonra 1970'lerin başına kadar nispi bir sakinlik içinde yürütülmüş ancak sonrasında ABD'nin Türkiye'deki afyon ekimine karışması ve hatta afyon ekiminin yasaklanması yönündeki baskıları sebebiyle yeniden gerilmeye başlamıştır.

Yunanistan'ın 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği darbe Türk-Amerikan ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuş, Türkiye Kıbrıs'a asker çıkarmıştır. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye yaptığı yardımları kesmiş ve ambargo kararı almıştır. Türkiye ambargo kararına karşılık Kıbrıs Türk Federe Devletini ilan etmiş, İncirlik Üssü hariç Türkiye'deki üslerin faaliyetini durdurmuştur. 1980'e kadar ambargonun kalkması, üslerin açılması gibi tartışmalar devam etmiş, 12 Eylül 1980 darbesiyle Türkiye'de askeri yönetimin işbaşına gelmesi Türk-Amerikan ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

ABSTRACT

The Turkish-American relations that started during Ottoman Empire, was interrupted during World War I and re-established again has been very important from beginning until now. After the World War II Turkey started to take place in the western world, and during Democratic Party has sent soldiers to the Korean War occurred many kilometers away from its territory, so as a reward for this behaviour formed the east wing of the western defence system as a NATO member. Turkey after becoming a member of NATO, tried to keep as priority NATO's interest in its foreign policy, starting with Cyprus and its foreign policy and in foreign issues concerning itself behaved according to the interest of America and NATO.

The Turkish-American relations backed up with the Cuban Crisis and Johnson Letter in 1960, after this crisis period until in the earlier 1970 the relations was calm but after the U.S. interfered in Turkey's opium cultivation and even applied pressure against its cultivation the relations started to back up again.

In 1974, the Greek coup in Cyprus was a turning point in Turkish-American relations, Turkey has landed troops on Cyprus. Upon this the United States cut the aid to Turkey and has decided to embargo. Turkey as a response to the embargo declared Turkish Cypriot Federated State and stopped the activities of all bases in Turkey except Incirlik. The debate of lifting the embargo and opening the bases lasted until 1980, and with the coup on 12 September 1980 the military took the state administration and this became a new start in Turkish-American relations.

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

AP : Adalet Partisi

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

Ed: Editör

EOKA: Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü (Ethniki Organosis Kypriou Agonistan)

KTFD: Kıbrıs Türk Federal Devleti

MP: Millet Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

No: Numara

s: Sayfa

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK: Türk Tarih Kurumu

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

v.d : Ve Diğerleri

GİRİŞ

Türkler ve Amerikalılar ilk olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kuzey Afrika Beylikleri'nde karşı karşıya gelmişlerdir. Kuzey Afrika Beylikleri olarak zikredilen Fas, Tunus, Cezayir ve Trablus eyaletlerinin tümüne Osmanlı literatüründe “Garp Ocakları” denirdi ve Garp Ocakları'nı “Dayı” adı verilen merkeze bağlı idareciler yönetirdi.¹ 1783'te bağımsızlığını ilan ederek bir devlet haline gelen ABD kısa sürede sistemini oturtarak birçok ülke ile ticaret anlaşmaları yapmıştır. Özellikle Akdeniz'de bulunan Garp Ocakları ile yapılan ticaret anlaşmaları Akdeniz'e açılmada önemli rol oynamıştır.² Amerikan ticaret gemileri bir süre sonra Anadolu limanlarına da uğramaya başlamıştır.³ III. Selim döneminde Albay William Bainbridge komutasındaki George Washington savaş gemisi Akdeniz'e giren ilk Amerikan harp gemisi olmuş, 9 Kasım 1800'de geminin İstanbul'a gelişi halkta ve devlet adamlarında büyük heyecana yol açmıştır.⁴

Osmanlı Devleti ile ABD arasında diplomatik münasebetlerin kurulması sürecinde ABD Osmanlı Devleti'nden daha hevesli olmuş ve ilk adımlar hep ABD tarafından atılmıştır. Bunun nedenleri ABD'nin genel anlamdaki ticari çıkarları, misyonerlik çalışmaları ve Osmanlı Devleti'nin stratejik konumundan kaynaklanan avantajlardan faydalanmak istemesiydi. Washington bölgedeki bütün gelişmeleri Osmanlı Devleti'nde kuracağı diplomatik ve konsüler temsilcilikler vasıtasıyla yakından takip etmek istiyordu.⁵ Bunun yanında coğrafi uzaklıkla birlikte Türkçe bilen personel kıtlığı, ABD'nin yeni bir devlet olması sebebiyle siyasi ve ekonomik buhranlar yaşıyor oluşu, ABD kamuoyunun Osmanlı Devleti'ni algılayış biçimindeki olumsuz tutum ve ABD'nin kuruluşundan beri izlediği izolasyonist dış politika ABD'nin temkinli olmasına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti açısından ise durumu, ABD ile zaman zaman benzer kılan ve farklılaştıran etkenler mevcuttu. Mısır'ın Fransa tarafından işgali sebebiyle Osmanlı-Fransız ilişkileri bozduktu. Rus baskısını ise İngiltere dengeliyordu. Bu açılardan ABD,

¹ Hasan T. Fendoğlu, *Türk Dış Politikası- Osmanlı Dönemi-*, İstanbul 2008, s.301.

² Nurdan Şafak, *Osmanlı Amerikan İlişkileri*, İstanbul 2003, s.10.

³ Akdes Nîmet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800-1959*, Ankara 1959, s.8.

⁴ İhsan İlgar, “169 Yıl Önce İstanbul'a Gelen İlk Amerikan Harp Gemisi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Temmuz 1969, Cilt.1, Sayı.6, s.5.

⁵ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara 2001, s.96-98.

Osmanlı Devleti için dış politikada farklı alternatifler sağlayacak ve İngiltere eksenli siyasetin boyutunu değiştirebilecek önemli bir kozdu.⁶

Tüm bu nedenlere rağmen Osmanlı Devleti Amerika'ya yaklaşırken çekingenlik duymuştur. İki ülke arasındaki coğrafi mesafenin fazlalığı, ABD'nin çok yeni bir devlet olması nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından yeterince tanınmaması, Osmanlı Devleti'nin iki ülke arasında gerçekleşecek ilişkiden ticari ya da siyasi yeterli beklentisinin olmaması, İngiltere'nin iki devletin yakınlaşmasına pek sıcak bakmaması ve 1821 Mora İsyanı'nda ABD'nin sergilediği olumsuz tutumun Babiâli'de yarattığı hoşnutsuzluk bu çekingenliğin başlıca sebepleridir.⁷

1804'den itibaren Amerika ile Osmanlı Devleti'nin ticari ilişkilerinin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Amerika'nın Osmanlı Devleti'nden aldığı mallar arasında pamuk, yün, sünger, Türk halısı gibi şeyler bulunmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin en büyük ihraç maddesi afyondur.⁸ Amerikan ticaret gemileri ise İzmir'e kahve, baharat, pamuklu ürünler getirmişlerdir. ABD Başkanı Thomas Jefferson, Doğu Akdeniz bölgesinde ticari faaliyetlerini arttırmak düşüncesiyle İzmir'de bir konsolosluk açmak için Babiâli'den izin istemiş ancak Osmanlı Devleti iki devlet arasında resmi bir ticaret antlaşması olmamasını gerekçe göstererek Amerika Birleşik Devletleri'nin bu isteğini reddetmiştir. Aynı talep ABD tarafından 1808 ve 1811 tarihlerinde yinelenmiş ve yine ret cevabı alınmıştır. İlerleyen zamanlarda Captain William Crane ve David Offley ikili ilişkilere memur edilmiştir. 1811 sonlarında David Offley İzmir'de "Amerika Ticaretevi" adıyla ABD'nin ticari yararlarını korumak üzere gayri resmi bir örgüt kurmuş, bu oluşum bir konsolosluk titizliğinde çalışmıştır.⁹

David Offley'in yaptığı çalışmalardan başka Amerika Birleşik Devletleri 1820 tarihine kadar Osmanlı Devleti'ne resmi sığa sahip bir temsilci göndermemiştir. İlk defa Amerikan Dışışleri Bakanı John Q. Adams, New York'lu bir avukat olan Luther Bradish'i 1820'de İstanbul'a göndererek, Osmanlı Hükümeti'yle bir ticaret anlaşması yapması için görevlendirmiştir. Ancak yapılan müzakereler sonuçsuz kaldı.¹⁰ Amerika 1828'de yeni bir teşebbüste daha bulundu. 1827'de Navarin'de donanmasını kaybeden

⁶ Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.10.

⁷ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.103-108.

⁸ Orhan Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, Ankara, Ağustos 1987, Cilt. LI, Sayı.200, s.928.

⁹ H. Tahsin Fendoğlu, "Osmanlı- ABD Ticari İlişkileri", *Türkler*, Ankara 2002, Cilt.14, s.275.

¹⁰ Ali İhsan Gencer-Ali Fuat Örenç- Metin Ünver, *Türk Amerikan Silah Ticareti Tarihi*, İstanbul 2008, s.29.

Osmanlı Devleti, Amerika'nın donanmayla ilgili vaatlerini inandırıcı bulmuştur.¹¹ Donamanın yakılması Osmanlı Devleti'ni Avrupa dışında bir müttefik aramaya yöneltmiş ve kaybedilen donanmanın inşası dış yardımı zaruri kılmıştır. Neticede Amerika'nın bu girişimlerine 7 Mayıs 1830 tarihinde cevap verilerek "Seyrisefain ve Ticaret Antlaşması" imzalanmıştır. Amerikan heyetinin başında David Offley ve Akdeniz filosu komutanı Charles Rhind bulunuyordu. Türk tarafını ise Reisülküttap Mehmet Hamid Efendi temsil ediyordu.¹² Anlaşma giriş, dokuz madde ve sonuç kısmı ile bunlardan başka gizli bir maddeden müteşekkildi. Anlaşma ile Amerika Birleşik Devletleri'ne "En Ziyade Müsaadeye Mazhar Millet" statüsü¹³ tanınıyor, karşılıklı konsolosluk açma hakkı veriliyor, Amerikan ticaret gemilerinin Osmanlı limanlarından kolayca yararlanması sağlanıyor, Amerikan vatandaşlarının işledikleri suçlar nedeniyle yargılanma konusu düzenleniyor, Amerikan konsolos ve elçilerinin Osmanlı tebaa ve reayasını himaye etmeyecekleri öngörülüyor, Amerikan ticaret gemilerine Boğazlardan geçiş serbestisi tanınıyor, iki devlet gemilerinin kazaya uğramaları halinde karşılıklı yardım etme ilkesi kabul ediliyordu. Gizli maddede ise Osmanlı Devleti'nin talep ettiği her zaman, Amerikan tersanelerinde gemi yaptırabilmesi, buralarda yapılmış gemileri satın alabilmesi ve Osmanlı tersanelerinde gemi yapımında kullanılmak üzere Amerika'dan kereste ithal edilebilmesi kabul edilmekteydi. Osmanlı Devleti bu gizli madde ile Amerika'ya tanınan imtiyazları bir ölçüde dengelenmek istemiştir.¹⁴ ABD Başkanı Andrew Jackson'ın 9 Aralık 1830'da Senato'nun onayına sunduğu anlaşmanın gizli maddesi Senato tarafından İngiltere ile karşı karşıya gelinmek istenmemesi gerekçesiyle onaylanmamıştır.¹⁵ Zira Monroe Doktrini ilkeleri gereği Amerika, Avrupa'nın işlerine karışmayacak ve uyumlu bir politika izleyecekti.¹⁶

Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, ABD'yi imtiyazlı devlet statüsünde değerlendirmeye başlamış ve bu imtiyazlar Osmanlı ülkesinde Amerikan nüfuzunun oluşmasına yol açmıştır. ABD ticaret gemileri anlaşmadan sonra Akdeniz ve Karadeniz'e ticaret metaları ve misyonerler getirmeye başlamış ve daha önemlisi bunu İngiltere'ye muhtaç olmadan yapmıştır. Zira anlaşma öncesinde Amerika Osmanlı

¹¹ Ziya Akkaya, "Türkiye ile Amerika Arasındaki ilk Muahede", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Haziran 1949, Sayı. 219, s.125.

¹² Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.15.

¹³ Detaylı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.1.

¹⁴ Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı Amerikan Antlaşmasının Gizli Maddesi ve Sonuçları", *Belleten*, Ankara 1998, *Cilt. LXII*, Sayı.234, s.458-459.

¹⁵ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, s.461.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul 2005, s.70.

Devleti topraklarında yaptığı ticari faaliyetleri İngiltere'nin himayesinde yapıyordu.¹⁷ Ayrıca Navarin baskınıyla yok edilen Osmanlı donanmasının yerine yeni bir donanma inşa etmek için 1830 anlaşmasından sonra İstanbul'a gelen Amerikalı gemi mühendisleri kısa zamanda modern gemiler inşa etmişler ve bu süreçte Türk gemi mühendisleri de yeni tekniklerden haberdar olarak savaş gücü yüksek ve dayanıklı gemiler yapmaya devam etmişlerdir. Bunun sonucunda Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı donanması, eksiklerin dışarıdan temin edilmesi suretiyle en büyük gücüne ulaşmıştır.¹⁸ 1830 anlaşmasının ardından 21 Mart 1831'de David Porter İstanbul'a ABD Maslahatgüzarı olarak tayin edildi. Anlaşmanın onaylanmasının ardından İstanbul'daki resmi görevine başlamış oldu. Ancak geleneksel olarak Osmanlı Devleti, maslahatgüzarlığı bir diplomatik rütbe olarak tanımıyordu. Bu sebeple ABD, maslahatgüzar olan David Porter'ı, rütbesini yükselterek 3 Mart 1839'da İstanbul'a mukim elçi olarak atadı.¹⁹ ABD 1898 yılında İstanbul'daki elçiliğinin derecesini yükselterek büyükelçilik yapmak talebinde bulunmuştur. Ancak Osmanlı Devleti Washington'daki Osmanlı elçiliğinin de büyükelçilik derecesine çıkacağını ve devletin mali durumunun ise buna müsait olmadığını gerekçe göstermek suretiyle bu talebe net bir cevap vermemiştir.²⁰ O dönemde Amerika büyük devletler arasına girme çabasında olduğundan dolayı II. Abdülhamit tarafından fazla dikkate alınmıyordu. Dolayısıyla bu talebin yerine getirilmemesi Amerika'nın bu çabasını engellemeye yönelik bir harekettir.²¹ ABD'nin temsilcilikler kurma ve derecesini yükseltme tutumuna karşın Osmanlı Devleti ABD'deki temsilciliklerini uzun zamana yayarak kurmuştur. İlk olarak Osmanlı gemilerinin Boston limanı ile ilişkisini düzenlemek, ayrıcalıklarını sağlamak ve Osmanlı tebaasının korunmasını sağlamak için 1845 yılında Boston'da yaşayan Tibgeoğlu Abraham görevlendirilmiştir.²² 1867 yılı başlarında ise Washington elçiliği konusu ele alınmış, iyi İngilizce bilen bir elçi olmadığından ve Türk hariciyesinden kimse Washington'a gitmek istemediğinden Hıristiyan memurlardan birinin tayini kararlaştırılmıştır. Blacque Bey, Sadrazam Ali Paşa'nın himaye ettiği bir zat olması, İngilizceyi iyi bilmesi ve aynı zamanda iyi bir diplomat olması gibi özellikleriyle ilk Washington elçiliğine uygun görülmüştür. Blacque Bey (Edouart Blacque), 11 Nisan 1867'de elçi olarak tayin edilmiş, 4 Ağustos 1867 tarihine kadar Amerika'da elçilik

¹⁷ Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.11.

¹⁸ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, s.465.

¹⁹ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.140-143.

²⁰ Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.49.

²¹ Vahdettin Engin, *II. Abdülhamit ve Dış Politika*, İstanbul 2005, s.27.

²² H. Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.279.

vazifesiyle bulunmuştur.²³ Blacque Bey'in en büyük faaliyetlerinden biri, Abdülaziz döneminde Osmanlı ordusunun yeni silahlarla teçhiz edilmesi için Amerikan hükümetine müracaat ederek altı yüz bin Henry-Martini tüfeği almasıdır. O zamanki Amerikan Cumhurbaşkanı General Grant bu silahların Osmanlı Devleti'ne indirimle satılmasını sağlamıştır. Bunun üzerine Padişah Abdülaziz Uşak'ta bir halı dokutturarak Beyaz Saray'a yollamıştır.²⁴ General Grant cumhurbaşkanlık görevinden ayrıldıktan sonra 1878 yılında bir şark seyahatine çıkmış, II. Abdülhamit tarafından Yıldız Sarayı'nda ağırlandı ve kendisi için bir merasim programı düzenlenmiştir.²⁵

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ise II. Abdülhamit tarafından uygulanan Panislamizm politikası doğrultusunda, ABD'deki Osmanlı konsolosluklarına ABD Müslümanlarının lideri konumunda olan kişiler atanmaya başlamıştır.²⁶

İki devlet arasında daimi temsilciliklerin yapılanma sürecinde birbirini tanımaya ve çeşitli yardımlara yönelik karşılıklı bir takım ziyaretler de meydana gelmiştir. 1832-1839 yılları arasında donanma ve gemi inşasıyla ilgili uzmanlar, 1846'da Amerika'dan pamuk mütehasısı, 1847'de Türkiye madenleri üzerine araştırma yapmak ve bir enstitü kurmak için Jeoloji Mühendisi Profesör Smith davet edildi. Ayrıca Kırım Harbi sırasında birçok Amerikalı subay ve cerrah da Türk ordusunda vazife almıştır.²⁷ Bunun yanında Osmanlı Devleti'nden de Amerika'ya giden görevliler olmuştur. 1850'de Amerika'ya gönderilen Deniz Harp Okulu öğretmenlerinden Binbaşı Emin Efendi bunlardan biridir. Emin Efendi'nin Amerika'ya gönderilme amacı Amerika Birleşik Devletleri'nin deniz nizamları ve askerlik usullerini yerinde tetkik ederek tersaneleri ve görülmeye değer yerleri görerek Osmanlı Devleti denizciliği adına yararlı bilgiler toplamasını sağlamaktır.²⁸ Binbaşı Emin Bey'in Amerika'dan iyi intibalarla dönmesi üzerine 1858 yılının Mart ayında donanmanın inşası için temaslarda bulunmak üzere Mehmet Paşa liderliğindeki bir askeri heyet de Amerika'ya ziyarette bulunmuştur. Amerika'yı ziyaret eden ilk askeri heyet muhtelif yerlerdeki tersaneleri, tesisleri,

²³ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.32-33.

²⁴ İhsan İlgar, "Tarih'te Türk Amerikan Münasebetleri", *427 Sayılı Donanma Dergisi*, İstanbul, Nisan 1959, Cilt.71, Sayı. 425, s.33.

²⁵ Fuat Ezgü, "İstanbul'u İlk Ziyaret Eden Amerika Cumhuriyeti Reisi General Grant", *Yeni Tarih Dünyası*, İstanbul, Haziran 1950, Sayı.5, s.207-208.

²⁶ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.153.

²⁷ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.25-26.

²⁸ Hamdi Atamer, "İlk Türk Amerikan Münasebetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1 Kasım 1967, Sayı.2, s.20-24.

fabrikaları gezerek birçok bilgi elde etti ve bunun yanında iki devlet arasındaki ilişkilerin kuvvetlenmesine vesile oldu.²⁹

7 Mayıs 1830 Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nı müteakip Amerika ile imzalanan ikinci anlaşma 13 Şubat 1862 tarihli Sefain ve Ticarete Dair Anlaşma'dır. Amerika'ya verilen "En ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü 1862 Anlaşması'nda da korunmuş, bu statü gereğince İngiltere ile imzalanan 1838 Anlaşması'na atıfla % 8 olan gümrük resminin tedricen %1'e indirilmesi, ithalat gümrük resminin de % 1 olması öngörülmüştür. 1868 Anlaşması, 1830 anlaşmasına nispetle Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ticari ilişkileri daha ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir.³⁰

Ticari anlaşmaların yanı sıra diğer konularla ilgili de anlaşmalar yapılmıştır. 11 Ağustos 1874 yılında suçluların iadesi ile ilgili olarak imzalanan anlaşma³¹ ile 11 Ağustos 1874'de imzalanan Tabiiyet Anlaşması bu duruma örnek teşkil eder. Ancak Tabiiyet Anlaşması iki devlet arasında çıkan bazı anlaşmazlıklar nedeniyle yürürlüğe girmemiştir.³²

Babiâli'nin 1830 Anlaşması'nın imzalandığı dönemlerde ortaya çıkan Amerikan savaş gemileri ve silahlarına ilgisi 19. yüzyıl boyunca ivme kazanmış 1865'den sonra en üst düzeye ulaşmıştır.³³ Söz konusu anlaşma gereğince Amerikan Maslahatgüzarı David Porter'in öncülüğünde 1832 yılında savaş gemisi yapımına başlanmış, Amerika'dan getirilen mühendis, işçi ve gerekli malzemelerle Haliç'te kurulan tersanede 1839'a kadar buharlı gemiler inşa edilmiş ve aynı zamanda Amerika'dan da bazı gemiler satın alınmıştır.³⁴ Osmanlı ordusunun Amerikan silahlarıyla tanışması ise ilk kez 1856 senesinde gerçekleşmiştir. Amerika'ya gönderilen develere karşılık İzmir Valiliği'ne tüfek hediye edilmiş bu olay Babiâli'nin Amerikan silahlarını yakından tanınmasını sağlamıştır.³⁵ 1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nın bitmesiyle Amerikan ordusunun elinde çok sayıda savaş artığı mühimmat, silah yapımcılarının elinde de büyük silah stokları kalmıştı. Amerikan silah sanayi için bu bunalımdan kurtulmanın tek yolu eldeki stokların dış pazara satılmasıydı. Bu savaş artığı stoklardan silah satın alan ülkelerin

²⁹ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.29.

³⁰ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s.7.

³¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.14.

³² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.17.

³³ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.171.

³⁴ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi IV*, s.200.

³⁵ Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.137.

başında Osmanlı Devleti gelmiştir.³⁶ Osmanlı-ABD silah ticaretini, deniz silahları ticareti ve kara silahları ticareti olmak üzere iki başlık halinde sınıflandırmak mümkündür.³⁷ İki devlet arasında gerçekleşen söz konusu ticaret iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk aşamada bizzat Amerikan Hükümeti'nden Springfield ve Enfield tüfekleri satın alınmış, ikinci aşamada ise özel silah şirketlerinin Amerikan İç Savaşı sırasında elinde kalan silahlardan alım yapılmıştır.³⁸ ABD'den ateşli silahların yanı sıra barut, kurşun, mermi ve boş kovan gibi silah sanayinin diğer ürünleri de satın alınmıştır. Zira ABD'den ithal edilen Martini-Henry, Snayder ve diğer bazı ateşli silahlar, bu silahlarda kullanılacak mermilerin de aynı ülkeden alınmasını zaruri kılmıştır.³⁹ Amerikan belgelerine göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilk yılında Amerika'dan kılıfıyla birlikte satın alınan süngülü Martini-Henry tüfeği, dolu fişek, fişek kurşunu ve Winchester tüfeklerinin tutarı 4.528.908 doları bulmuştur ki bu rakam o sene Amerika'dan yapılan ithalatın % 97'sini oluşturmaktaydı.⁴⁰ 1880'lerin ortalarından itibaren, Almanya'nın Osmanlı silah piyasasına hâkim olmaya başlamasıyla birlikte Amerika bu pazarda gerilemeye başladı. Amerika 1914'e kadar geçen dönemde Osmanlı Devleti'ne bir miktar daha silah ihraç etmişse de iki devlet arasındaki silah ticareti 1870-1880 dönemindeki hacme ulaşamadı.⁴¹ Amerika'dan silah ithalinin en faydalı ve önemli sonucu silah ithali yanı sıra teknoloji transferinin de yapılmasıdır. Zira Martini-Henry silahları taklit edilmek suretiyle 1888 yılında yerli silahlar imal edilmiştir. Ticaretin yararlı sonuçlarına karşın olumsuz sonuçları da yok değildi. Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu darboğaz, satın alınan malzemenin bedelinin ödenmesi hususunda sıkıntı yaratmış ve bu sıkıntılar alacaklı konumda olan ABD lehine bir durum yaratmıştır ki bu da ABD'nin istediği imtiyazları daha rahat elde etmesine neden olmuştur.⁴²

Amerika'dan yapılan silah ithalinin yanında bir dönem Amerika'ya deve ihraç edilmiştir. Amerika 1855 yılında Amerika-Meksika savaşında çöllerde gerçekleştirilecek nakliye işlerinde kullanılmak üzere Osmanlı Devleti'nden deve satın

³⁶ Oral Sander- Kurthan Fişek, ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk- ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929, İstanbul 1977, s.25.

³⁷ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.172.

³⁸ Ali İhsan Gencer-Ali Fuat Örenç- Metin Ünver, *a.g.e.*, s.256.

³⁹ Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.139.

⁴⁰ Ali İhsan Gencer-Ali Fuat Örenç- Metin Ünver, *a.g.e.*, s.128.

⁴¹ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.179.

⁴² Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.147.

almış, Padişah Abdülmecit de Amerikalılara bir çift erkek bir çift dişi deve hediye ederek jest yapmıştır.⁴³

ABD'nin uluslararası alanda güçlenmesine paralel olarak, Amerikan misyonerlerinin ve misyoner örgütlerinin de gittikleri bölgelerdeki itibarları ve çalışmalarının boyutları artmıştır.⁴⁴ Bu örgütlerin en etkili ve başarılısı kısaca ABCFM ya da Amerikan Board olarak isimlendirilen ve 1810 yılında Boston'da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions'tur. Osmanlı topraklarında da faaliyete geçen bu örgütün amacı Hıristiyanlığı yaymak, ülkesi adına siyasî hâkimiyet ve kültür emperyalizminin başarıya ulaşmasına yardımcı olmaktır.⁴⁵

Osmanlı topraklarına gelen ilk Amerikalı Protestan misyonerler İstanbul ve İzmir'de çoğunlukla Levanten kolonilerinin içinde tutunmaya çalıştılar.⁴⁶ Misyonerlerin asıl emelleri Yahudileri ve Müslümanları Protestanlaştırmaktı. Ancak Müslüman ve Yahudi unsurların din değiştirmeye yanaşmadıklarını anlamaları üzerine Ermenilerle yakınlaşma çabaları başlattılar.⁴⁷ American Board'ın, William Goodell'ın başkanlığında 1831'de İstanbul'da kurulan Türkiye Misyonu kısa zamanda etkin bir konuma yükseldi. Misyonerler kısa zamanda Ermenilerin İngilizce öğrenme isteklerini ve Batı tipi okullara merakını keşfedip asıl faaliyet alanlarını "eğitim" olarak belirlediler.⁴⁸ Ermeni Gregoryen Kilisesi ise Amerikan misyonerleri ile görüşen, çocuklarını Amerikan eğitim kurumlarına gönderen ve Protestanlığa temayül gösteren Ermenileri 1839'da afroz etmiş ve çok sert bir biçimde uyarmıştır.⁴⁹ Amerikalı misyonerler ise patrikhanenin bu katı tutumuna karşın İncil'i Ermeniceye ve daha birçok dile çevirmiş, gösterdikleri çabanın sadece iyilik olduğuna Ermenileri inandırmışlardır.⁵⁰ Ermenileri hedef kitle olarak belirleyen misyonerler Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı Yozgat, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Antep, Maraş, Halep, Van ve Erzurum gibi şehirleri daha çok mesken tutmuşlardır.⁵¹ Osmanlı Devleti'nde Amerikan

⁴³ Fuat Ezgü, "Türklerin Amerika'ya Askeri Yardımı", *Tarih Dünyası*, İstanbul, Nisan 1950, Sayı.1, s.35.

⁴⁴ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.85.

⁴⁵ Gülbadi Alan, "Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, Sayı.10, s.183.

⁴⁶ Esra Danacıoğlu, "Anadolu'da Birkaç Amerikalı Misyoner (1820-1850)", *Toplumsal Tarih*, Aralık 2003, Cilt.19, s.76.

⁴⁷ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları" *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara 1992, Sayı. 3, s.2.

⁴⁸ Esra Danacıoğlu, *a.g.m.*, s.119.

⁴⁹ Esra Danacıoğlu, *a.g.m.*, s.120.

⁵⁰ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu*, Ankara 1988, Sayı. 1, s.6.

⁵¹ Nurdan Şafak, *a.g.e.*, s.64.

kurumları; başta eğitim olmak üzere sağlıktan yardım kurumlarına, matbaadan yetimhanelere kadar birçok alanda teşkilatlanmıştır.⁵²

Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerindeki çalışmaları sonucu Ermeni milleti Katolik, Gregoryen ve Protestan olarak üçe bölündü.⁵³ 1890'lı yıllarda Doğu ve İç Anadolu'da bulunan Amerikan misyoner okullarının sayısı arttı. Buna paralel olarak Ermeni milliyetçi hareketlerinin de artması, bu okulların öğrencileri ve mezunlarının Ermeni milliyetçileriyle bağlantılı olduklarının belirlenmesi hem yerli halkın hem de Osmanlı hükümetinin bu okullara bakış açısını değiştirdi.⁵⁴ Misyoner okullarında eğitim alan Ermenilerden kabiliyetli olanlar ABD'ye götürülmüşler, eğitimlerine orda devam etmişlerdir.⁵⁵ 1914'e kadar Türkiye'den ABD'ye göç eden Ermenilerin sayısı 60 bini aşmış olup bunlar Amerika'da Osmanlı Devleti aleyhinde yoğun propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlar ve Amerika'da "Korkunç Türk" imajını yaratmışlardır.⁵⁶ XIX. yüzyılın sonlarında Amerika'da oluşan Ermeni lobisinin bu aleyhtarlığı "Bağımsız Ermenistan" hayallerinin bir dışa vurumu niteliğindeydi.⁵⁷ Amerikan kamuoyu Osmanlı Devleti ve Ermenilerle yakından ilgilenmiş hatta New-York Herald Gazetesi, Ermeni olaylarını daha yakından izlemek amacıyla özel muhabir sıfatıyla Dr. George H. Hepwort adlı gazeteciyi Türkiye'ye yollamıştır. Muhabir, izlenimlerini genellikle önyargısız aktarmış ve olayların temelinde siyasi bağımsızlık olduğunu, dolayısıyla Türklerin buna asla yanaşmayacağını açık bir dille ifade etmiştir.⁵⁸ Bağımsız Ermenistan fikri Amerika Birleşik Devletleri'nin de işine geliyordu. Ortadoğu'ya yerleşebilmek ve aynı zamanda kendisine sadık, tampon bir devlet yaratarak Rus tehlikesinin Akdeniz'e inmesine engel olmak fikri Ermenilerin desteklenmesini gerekli kılıyordu.⁵⁹

⁵² Gülbadi Alan, "Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı Topraklarında Faaliyet Gösteren Amerikan Kurumları", *Yeni Türkiye(Türkoloji Ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III)*, Ankara Mayıs-Haziran 2002, Sayı.45 s.396-398.

⁵³ İlknur Polat, "Osmanlı İmparatorluğunda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, Ankara, Ağustos 1988, Cilt. LII, Sayı.203, s.629.

⁵⁴ Nejla Günay, "Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Yaz 2008, Cilt.1, Sayı.2, s.112.

⁵⁵ Sedat Laçiner, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü", *Avrasya Dosyası Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2005, Cilt.11, Sayı.2, s.2.

⁵⁶ Ercüment Kuran, "Amerika'da Türk Aleyhtarlığı: Ermeni Propagandası", *Forum Dergisi*, İstanbul 1984 s.8.

⁵⁷ Mithat Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara 2006, Sayı. 19, s.93.

⁵⁸ Bayram Kodaman, "Bir Amerikalı Gazeteci Gözüyle Ermeni Macerası", *Belleten*, Aralık 1985, Cilt. XLIX, Sayı. 195, s.571-573.

⁵⁹ İlknur Polat, *a.g.m.*, s.633.

1908’de II. Meşrutiyetin ilanı Amerikan Kongresinde memnuniyetle karşılanmıştır.⁶⁰ Senato ve Temsilciler Meclisi ayrı ayrı kararlar almışlar ve duydukları sevinci, başarı dilekleriyle beraber Osmanlı Meclisi’ne iletmişlerdir. İkili ilişkilerdeki bu olumlu hava ekonomik alanda da Chester Demiryolu Projesi’yle kendisini göstermiştir.⁶¹

Musul-Kerkük bölgesine yapılması düşünülen demiryolu için Osmanlı Devleti’ne başvuran isteklilerden biri de Amerikan Amiral Colby M. Chester idi. Pazarlık süresince ABD hükümetinin ve Amerika’daki bazı petrol kapitalistlerinin desteğini kazanan Chester, 1909’da Osmanlı yetkilileriyle bir ön sözleşme imzalamıştır.⁶² Chester, projeyi gerçekleştirmek için “Ottoman-American Development Company” adında bir şirket kurmuştur. Söz konusu şirket bu demiryolu şebekesini 99 yıl işletecek ve ayrıca demiryolu hattının iki tarafında 20 kilometrelik alanda bulunan madenlerin de işletim hakkına sahip olacaktı ki, Musul petroleri de şirketin göz diktiği kaynaklardan biri olmuştur.⁶³ Ancak kendi içinde sorunlar ve kopmalar yaşayan şirket, 1911 Eylülünün sonunda Trablusgarp Savaşı’nı bahane ederek yatırdığı teminatı geri alarak projeden vazgeçti.⁶⁴ Chester, yalnız kalmasına rağmen bu projeden vazgeçmek istememiş 1914’e kadar yeniden bağlantı kurmak için fırsat kollamış, ancak I. Dünya Savaşı’nın çıkması Türk-Amerikan ilişkilerini diplomatik düzeyde bitirmiş ve proje rafa kalkmıştır.⁶⁵

I. Dünya Savaşı’nın başlamasından bir süre sonra 2 Ağustos 1914’de Osmanlı Devleti genel seferberlik ilan etti. Amerika’da bulunan Osmanlı Elçisi Rüstem Bey, bu durumu bir harp ilanı olarak algılayan Amerika Birleşik Devletleri’ne Osmanlı Devleti’nin tarafsız kalacağını ve Yunanistan ile Bulgaristan’a saldırmak gibi bir niyetinin bulunmadığını bildirdi.⁶⁶ Osmanlı Devleti hem üzerindeki Alman baskısı, hem Almanya ile müttefik olması sebebiyle Amerika’ya, aralarındaki diplomatik ilişkilerini kesmek istediğini bildiren bir nota verdi. Ve böylece 20 Nisan 1917’de Osmanlı-Amerikan münasebetleri kesildi. Münasebetlerin kesilmesinin ardından Osmanlı Devleti, topraklarında bulunan Amerikan okullarına ve misyonerlik müesseselerine

⁶⁰ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.38.

⁶¹ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.377.

⁶² Yahya Sezai Tezel, “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Aralık 1970, Cilt.25, No.4, s.289-291.

⁶³ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s.29.

⁶⁴ Bige Sükan Yavuz, “Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 1999-2003, Sayı. 24, s.530.

⁶⁵ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.383.

⁶⁶ Mine Erol, *I. Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu*, Ankara 1976, s.16.

müdahalede bulunmamıştır.⁶⁷ İki devlet, I. Dünya Savaşı süresince savaş halinde bulunmamış, yalnızca ilişkiler kesilmiştir. Bu süreçte Türkiye’de Amerikan haklarını koruma görevini İsveç, Amerika’daki Türk haklarını korumayı ise İspanya üstlenmiştir.⁶⁸ 1917 yılının Mart ayı içinde iki Amerikan ticaret gemisi Alman denizaltılarınca batırılmış, Amerikan Kongresi de bunun üzerine 2 Nisan 1917 tarihinde düzenlediği oturumla Almanya’ya savaş açma kararı almış ve müttefiklerine yardım amacıyla da derhal Avrupa’ya askeri destek vermeye başlamıştır.⁶⁹ Amerika Birleşik Devletleri’nin savaşa müdahil oluşuyla birlikte İtilaf Devletleri ekonomik ve askeri açılarından büyük ve üstün bir güçle takviye oldular.⁷⁰

I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında birçok ülkeyi pahalılık etkisi altına aldı. Osmanlı Devleti de bundan olumsuz yönde etkilendi. Bir yandan karaborsacılık hızla yükselirken bir yandan da Osmanlı parası sürekli değer kaybetmiştir.⁷¹ Bu dönemde hükümetin karaborsacılık ve fiyatları aşağı çekme politikası bağlamında en dikkat çekici uygulaması İaşe Encümeni’nin İstanbul’un her yanına barakalar inşa edip toptan fiyatına yakın bir fiyatla eşya satacak tüccarlara bu barakaları belirli süre için ücretsiz tahsis etme projesidir.⁷² Amerika Muavenet Heyeti de bu barakalarda erzak satmak için teklifte bulunmuş,⁷³ kısa bir süre kendilerine tahsis olunan barakalarda satış yaptıktan sonra mevcut mal ve zahirenin tükendiğini, yeni eşya ve zahire geldiğinde satışlara yeniden başlayacağını gerekçe göstererek, satış piyasasından çekilmekle birlikte sonrasında da herhangi bir satış girişiminde bulunmamıştır.⁷⁴

I. Dünya Savaşı sonunda barışın temel prensiplerini tespit etmek üzere ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 8 Ocak 1918’de Amerikan Kongresinde açıklanan 14 maddelik barış programının (Wilson İlkeleri) 12. maddesi Osmanlı Devleti’nin tümüyle bağımsız bir devlet olarak kalmasını öngörüyordu.⁷⁵ Bu maddeye göre; Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilecek, Çanakkale Boğazı devamlı

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.19.

⁶⁸ Bilal N. Şimşir, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Washington Büyükelçiliği (1920-1927)”, *Belleten*, Ankara, Nisan 1977, Cilt. XLI, Sayı.162, s.277.

⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.98.

⁷⁰ Süleyman Beyoğlu, “Milli Mücadelenin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye”, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 2005, s.103.

⁷¹ Arzu Terzi, “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2004, Sayı.6, s.105.

⁷² Arzu Terzi, *a.g.m.*, s.90.

⁷³ Arzu Terzi, *a.g.m.*, s.93.

⁷⁴ Arzu Terzi, *a.g.m.*, s.101.

⁷⁵ Deniz Bilgen, “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu*, Cilt.5, Sayı. 18, s.123.

olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu durum milletlerarası garanti altına alınacaktı.⁷⁶ Türkiye'nin lehinde gibi görünen 12. maddeyi dünyaya ilan eden Wilson, İzmir'in işgaline ses çıkarmadığı gibi Amerikan hükümeti, asılsız soykırım söylentileri ile Ağustos 1919'da Türk Hükümetine bir telgraf göndererek Ermenilere yapılacak her türlü tecavülden Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmuş ve bu tecavüzlerin önlenmemesi halinde Wilson prensiplerinin 12. maddesinin hükümsüz sayılacağı tehdidinde bulunmuştur.⁷⁷ Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığından aldıkları talimat üzerine 1919 yılı yazında bizzat mahallinde durum tespiti yapmak üzere Doğu Anadolu'ya Yüzbaşı Emory H. Niles ile Arthur E. Sutherland yollanmış ve bu seyahatin sonunda yazılan raporun da etkisiyle ABD Başkanı, Ermeni himayeciliğine karar vermiştir.⁷⁸ Başkan kararın ardından General Harbord başkanlığında kalabalık bir heyeti bölgeye göndermiş ve Harbord gezisinin sonunda uzunca bir rapor hazırlamıştır. Harbord raporunda, saldırıların tek taraflı olmadığını Ermenilerin de Türklere saldırdığını örnekleriyle açıklamış ve Ermeni sorununun sadece Ermeni mandasıyla çözülemeyeceğini bütün Osmanlı toprakları üzerinde bir manda rejiminin kurulması gerektiğini ileri sürmüştür.⁷⁹ Harbord ayrıca Mustafa Kemal'i 22 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta ziyaret etmiştir.⁸⁰ Harbord hazırladığı raporda, Mustafa Kemal Paşa'yı keskin zekâlı ve kuvvetli bir genç adam olarak vasıflandırmıştır.⁸¹ Başkan W.Wilson'ın 24 Mayıs 1919'da hazırladığı Ermeni mandasını öngören tasarı Amerikan Senatosunca reddedilmiştir. Mustafa Kemal, Eylül 1919'da yapılan Sivas Kongresi sırasında manda fikrine karşı çıkmış, tarafsız bir ülkeden, tercihen de Amerika'dan yardım alınabileceğini açıklamış ve Mustafa Kemal'in bu yaklaşımının etkisindedir ki Amerika, Ermeni meselesine daha mesafeli bakmaya başlamıştır.⁸² Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda yenilince Mondros Mütarekesi imzalanmış ve sonrasında Müttefik Devletler Osmanlı Devleti'ne yüksek komiser tayin etmişler, ABD'de kendi yüksek komiseri olarak Amiral Bristol'u 12 Ağustos 1919'da İstanbul'a atamıştır.⁸³

⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s.139.

⁷⁷ Deniz Bilgen, *a.g.m.*, s.130.

⁷⁸ Mustafa Gül, "Bir Amerikan Heyetinin 1919 Yılında Doğu Anadolu'daki Tespitleri ve O Dönem Ermeni-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genelkurmay Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, Şubat 1999, Sayı.46, s.95.

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, "Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", *Bellekten*, Ankara 1997, Cilt. LXI, Sayı.230, s. 135.

⁸⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800-1959*, Ankara 1959, s.42.

⁸¹ Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, Giresun 1972, İleri Basımevi, s.96.

⁸² Mustafa Gül, *a.g.m.*, s.96.

⁸³ Ercüment Kuran, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", *Yeni Türkiye(Ermeni Sorunu Özel Sayısı I)*, İstanbul 2001, Sayı. 37, s.484.

Amerikan kamuoyunu manda meselesi meşgul ederken Türkiye’de de durum pek farklı değildi. Amerika’nın Türkiye’ye uzak olduğunu, Osmanlı’ya şimdiye kadar zarar vermediğini ve Amerika’nın himaye ettiği yerlerin refaha kavuştuğunu düşünen, çoğunluğunu gazeteci, yazar profesör, avukat gibi mesleki unvanlı kişilerin oluşturduğu Amerikan güdümünü isteyenler 4 Ağustos 1918’de Wilson Prensipleri Cemiyeti adıyla örgütlendiler. Bu cemiyet, ulusal bağımsızlık savaşına cephe almamış, üyelerinin çoğu vatansever olan, daha sonraları ulusal bağımsızlık savaşına katılan kişilerden oluşmuştur. Üyeler arasında Halide Edip, Ahmet Emin Yalman, Celal Nuri, Yunus Nadi, Velid Ebuuziya, Necmeddin Sadak gibi tanınmış kişiler de vardı. Cemiyet üyeleri, cemiyet kurulduktan 5 gün sonra ABD Başkanına bir muhtıra yollamışlar, meşruti hükümeti korumak kaydıyla neredeyse bütün yönetim ve kurumları Amerikan idaresine bırakılmak istediklerini belirtmişlerdir. Amerikan mandası meselesi Türk kamuoyunu bu dönem meşgul etmişse de, Erzurum ve ardından Sivas Kongresi’nde kesin olarak reddedilmiştir.⁸⁴

Amerikan basını Milli Mücadele dönemini de yakından takip etmiştir. Özellikle ABD’nin pazarlıklardaki yeri ve bölgedeki işlevi konusu çokça işlenmiş, Ermeni sorunu ve Amerika’nın Ermeni lehinde alması gereken tavır yine dönem basınında sıkça irdelenmiştir. Basında Ermenilere öncelik verilirken genelde Türkiye’deki Hıristiyanlar konusu da gündeme getirilmiş, Milli Mücadelenin ilk yıllarında Türkler, Hıristiyanları katleden acımasız ve ilkel insanlar olarak lanse edilmişlerdir. Yunanlıların Anadolu’yu işgaliyle başlayan süreç bir Türk-Yunan savaşı olarak algılanmış, Yunan yanlısı hatta Yunan taraftarı bir tutum sergilenmiştir. Kemalistlere karşı basında yürütülen olumsuz kampanyanın sözcülüğünü ABD’nin eski İstanbul Elçisi Henry Morgenthau yapmaktaydı. Morgenthau’nun toplantılarda yaptığı konuşmalar ve verdiği düşmanca demeçler New York Times tarafından sürekli aktarılıyordu.⁸⁵ Yine aynı dönemlerde Chicago Daily News gazetesi de Louis Edgar Brown adlı muhabirini Sivas Kongresi’ni izlemek üzere Anadolu’ya göndermiştir.⁸⁶ Ankara Hükümeti 1922 yılından itibaren ülkedeki tek siyasi irade olduğunu kanıtlamaya başladıktan sonra Amerikan basını yaklaşımını büyük oranda değiştirmiş, yeni kurulan bu devletten sağlayacağı siyasi, iktisadi, kültürel ve ticari çıkarlarının peşine düşmüştür. Bu dönemden itibaren basında

⁸⁴ Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Dernekler”, *Milli Mücadele Tarihi I*, Ankara 2005, s.114-116.

⁸⁵ Bilmez Bülent Can, “Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı”, *Toplumsal Tarih*, İstanbul 2001, Sayı.93, s.18-21.

⁸⁶ Fredrick Latimer, “Sivas Kongresinde Bir Amerikalı Gazeteci”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Ekim 1965, Sayı.9, Cilt.2, s.83.

öne çıkan yazıların ana konusu, yeniden gündeme gelen Chester Demiryolu Projesi ve bölgedeki Amerikan misyoner çalışmalarının geleceğiydi.⁸⁷ Bu bağlamda Ankara'ya gelen Amerikalı istihbarat görevlileri 1 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa ve hemen ardından Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ile görüşmüşlerdir.⁸⁸ Mustafa Kemal ile yapılan görüşmelerin odaklandığı konular TBMM'nin yapısı ve örgütlenme sistematığı, Amerikan örgütlerine yönelik Ankara Hükümeti'nin tutumu, Ankara Hükümeti'nin dış dünya ile ilişkileriydi.⁸⁹

İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlandırılmasının ardından Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başladı.⁹⁰ Ancak ABD Osmanlı Devletine, Osmanlı Devleti ABD'ye savaş ilan etmediğinden bir barış konferansı olan Lozan Konferansı'na ABD katılmamış İngiltere, Fransa ve İtalya vasıtasıyla gözlemci bulundurmak istemiştir.⁹¹ ABD Lozan'da taraf olmadığını belirtmesine rağmen özellikle Türkiye'deki menfaatleri ile ilgili oldukça gayretli davranmış, Amerikan heyeti her komisyonda görüşlerini bildirerek konferansta etkili olmuştur. Türk heyeti de Avrupa'da aleyhte oluşan ittifaka karşı ABD'yi yanına çekebilmek için çaba sarf etmiştir.⁹² Daha önce de ülke gündemini uzunca bir süre işgal eden Chester Demiryolu Projesi, Lozan Antlaşması öncesinde yeniden gündeme gelmişti. Milli Mücadele, Türkler lehine olumlu sonuçlar doğurmaya başlayınca Amiral Chester 5 Mayıs 1922'de Ottoman-American Development Company'yi yeniden kurdu. Misak-ı Milli politikasının öngörmesiyle Musul petroleri de o dönem ehemmiyet kazandığından Ottoman-American Development Company yetkilileri Eylül 1922'den itibaren Ankara'ya gelerek hükümet ile müzakerelere giriştiler.⁹³ Türkler ABD'ye ekonomik öncelik ve ayrıcalıklar sağlayarak Avrupalı güçlerin ülkelerinden ekonomik ve ticari haklar talep etmelerini engellemeyi amaçlıyorlardı. Dolayısıyla, gerek Chester Projesi'nin canlandırılmasına gerekse Amerikalıların Musul petrolerinin işletilmesine katılmasına sıcak bakıyorlardı.⁹⁴ Neticede Ottoman-American Development Company ile TBMM hükümetinin Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı arasında imzalanan “Şarki Anadolu Demiryollarının İnşasına

⁸⁷ Bilmez Bülent Can, *a.g.m.*, s.22.

⁸⁸ Esat Arslan, “Amerikan Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşının Bunalım Dönemindeki Türk Dış Politikası ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey İle Yapılan Görüşmeler”, *Bellekten*, Ankara, Ağustos 1998, Cilt. LXII, Sayı.234, s.496-497.

⁸⁹ Esat Arslan, *a.g.m.*, s.501.

⁹⁰ Süleyman Beyoğlu, “Tam Bağımsızlığa Giden Yol”, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 2005, s.161.

⁹¹ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s.20.

⁹² Erdal Açıkse, “Lozan'da Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma”, *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt.6, Sayı.21, s.5.

⁹³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.29.

⁹⁴ Bige Sükan Yavuz, *a.g.m.*, s.532.

Dair Anlaşma” Lozan’da görüşülerek 9 Nisan 1923 tarihinde onaylandı. Ancak şirketin ortakları arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle Türk Hükümeti, Aralık 1923’de şirketle olan anlaşmasını feshetti ve Chester Projesi uygulamaya geçmeden tarihi bir belge haline geldi.⁹⁵

Lozan’da imzalanan tek anlaşma Chester Projesi olmayıp 6 Ağustos 1923’de “Dostluk ve Ticaret Anlaşması” ve yine aynı tarihte “Suçluların İadesine Dair Anlaşma” da imzalanmıştır. Amerikan temsilcisi Joseph C. Grew hatıratında bu anlaşma için “Dostluk ve Ticaret Anlaşması” tabirini kullanmışsa da Amerikan belgelerinde bu anlaşmanın adı “Genel Anlaşma” şeklinde geçmektedir. Bu anlaşma Ermeni meselesini ortadan kaldırmaya ve kapitülasyonların ilgasına olanak sağladığı için Amerika’da büyük itirazlara neden oldu. Neticede 18 Ocak 1927’de Senato, bu anlaşmayı reddedince iki devlet arasındaki normal münasebetler kesildi.⁹⁶ Ancak Senato Türkiye’nin tepki göstermesini önlemek ve Türk tarafını yatıştırmak üzere Amiral Bristol’u görevlendirerek İstanbul’dan Ankara’ya gönderdi. Türk Dışişleri Bakanı ve Amiral Bristol arasında üç hafta kadar süren görüşmelerin ardından 17 Şubat 1927’de notalar imzalanıp değiş tokuş edildi ve Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini sağlayan bir anlaşma yapılmış oldu.⁹⁷ Bu anlaşma gereğince Amerika, Ankara Büyükelçiliğine Joseph C. Grew’i, Türkiye ise Washington Büyükelçiliğine o yıllardaki diplomatların en seçkinlerinden biri olan Ahmet Muhtar Bey’i atadı.⁹⁸

İlişkilerin yeniden resmi olarak başlamasının ardından ABD ile Türkiye arasında ilk resmi anlaşma 1 Ekim 1929’da imzalanan “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” olmuştur. Taraflar birbirlerine “En Ziyade Müsaadeye Mazhar Millet” özelliği tevcih etmiştir.⁹⁹ Bu maddeden de anlaşılacağı üzere anlaşma, iki devletin eşitliği esasına dayanmış ve kapitülasyonların kaldırıldığı da zımnen kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Bu anlaşmanın ardından Amerika Birleşik Devletleri ile 28 Ekim 1931’de Ankara’da ”İkamet Anlaşması”¹⁰¹ ve II. Dünya Savaşı öncesi dönemde son olarak 1 Nisan 1939’da bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.¹⁰²

⁹⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 31.

⁹⁶ Orhan Köprülü, *a.g.m.*, s.944.

⁹⁷ Bilal N. Şimşir, *a.g.m.*, s.324.

⁹⁸ Bilal N. Şimşir, *a.g.m.*, s.327.

⁹⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.113.

¹⁰⁰ Ercüment Kuran, “Türk Amerikan İlişkileri Başlarken: Büyükelçi Joseph C. Grew’un Faaliyeti (1927-1932)”, *Yeni Forum*, Nisan 1984, Cilt.5, s.110.

¹⁰¹ İsmail Soysal, “Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri”, *Belleten*, Ankara, Nisan 1977, Cilt. XLI, Sayı.162, s.265.

¹⁰² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.117.

Almanya'nın 1 Eylül 1939 günü Polonya'ya saldırması ile başlayan II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin en büyük problemi savaşın dışında kalabilmek olmuştur. Bu bağlamda o tarihte geçerli olan saldırmazlık taahhütleri şunlardı: Sovyet Rusya ile 1925'de imzalanan saldırmazlık taahhüdü, 1928'de Afganistan ile imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde birbirleri aleyhinde olan paktlara girmeme taahhüdü, 1928'de İtalya ile imzalanan Tarafsızlık ve Birbiri Aleyhine Bir Pakta Girmemek Taahhüdü, 1932'de İran'la imzalanan Saldırmazlık ve Tarafsızlık Taahhüdü, 1934 Balkan Pakti çerçevesinde imzalanan İttifak ve Saldırmazlık Anlaşması, 1937 Sadabat Pakti çerçevesinde Saldırmazlık Taahhüdü, 12 Mayıs 1939'da İngiltere ve 23 Haziran 1939'da Fransa ile Akdeniz'de Bir Savaş Çıkarsa Yardımlaşma Taahhüdü ve bu maksatla anlaşma yapmak için niyet beyanları imzalanmıştır.¹⁰³ Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa'yla bir ittifak anlaşması imzalanmış ancak Müttefiklerin ve Almanların kendi taraflarında savaşa katılma baskı ve ısrarlarına rağmen Türkiye, tüm savaş süresi boyunca tarafsızlığını korumuş ve savaşa fiilen müdahil olmamıştır.¹⁰⁴ İtalya'nın 1940 yılında Fransa'ya savaş ilanı 1939'da imzalanan Türkiye- İngiltere-Fransa üçlü ittifakını işler hale getirmiş, İngiltere ve Fransa Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği yönünde baskı yaparken, Almanya ve İtalya Türkiye'yi kendileriyle olan ilişkilerini kesmeme konusunda uyarılmışlardır.¹⁰⁵

Almanya'yla ise 18 Haziran 1941 tarihinde on yıl boyunca geçerli olacak Türk-Alman Saldırmazlık Anlaşması imzalanmış, taraflar birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi ve birbirlerine doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir saldırı yöneltmemeyi taahhüt etmişlerdir.¹⁰⁶ 19 Şubat 1941 yılında ise Bulgaristan ile bir beyanname imzalanmış ve taraflar birbirlerine saldırmama sözü vermişlerdir.¹⁰⁷ II. Dünya Savaşı içinde, 1940 Eylülünden sonra ABD'nin İngiltere'ye destroyer vermesi ile Müttefikler ve ABD arasında başlayan askeri işbirliği giderek 1941 yılı Martında Kiralama ve Ödünç Verme (Lend and Lease) Kanunu'nun çıkmasına varmış ve Türkiye'de bu kanundan sınırlı da olsa yararlanmışır.¹⁰⁸ Ancak Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı anlaşma İngiltere ve ABD tarafından tepkiyle karşılanmış, ABD Ödünç

¹⁰³ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1930'dan Günümüze Kadar)*, Ankara 1983, s.7-8.

¹⁰⁴ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, İstanbul 2003, s.74

¹⁰⁵ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945", (1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2) *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, İstanbul 2003, Cilt. 1, s. 426.

¹⁰⁶ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara 1974, s.111-112.

¹⁰⁷ Mehmet Gönlübol v.d (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander), *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Ankara 1996, s.152.

¹⁰⁸ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara 1979, s.8.

Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı kesmiştir.¹⁰⁹ 9 Ekim 1941'de Türkiye'nin Almanya ile yeni bir krom anlaşması yapması Türk-Amerikan ilişkilerini daha da gerginleştirmiş ancak Japonya'nın Almanya yanında savaşa katılması ABD'yi endişelendirmiş ve 1942 tarihinden itibaren Türkiye'ye yeniden Ödünç Verme ve Kiralama yasasından yararlanma hakkı tanımıştır.¹¹⁰

7 Aralık 1941'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi savaşın gidişatını Müttefikler lehine etkilemiş ve Türkiye açısından da savaş dışında kalma durumu zorlaşmıştır.¹¹¹ 14-26 Ocak 1943 tarihleri arasında düzenlenen Casablanca Konferansı'nda Churchill ve Roosevelt görüşmüşler, Churchill Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini ileri sürmüş, bu teklif Roosevelt tarafından onaylanmamış ancak konferans sırasında İngiltere'nin Türkiye ile askeri konularda yakından ilgilenmesi kararı alınmıştır. Kesilen Amerikan yardımı artık İngiltere üzerinden dolaylı olarak yapılacaktır. Yardım tamamen Ortadoğu İngiliz Askeri Komutanlığı'nın inisiyatifine bırakılmış ve bu durum Türkiye'nin protestosuna neden olmuştur.¹¹² Casablanca Konferansı sonrasında Churchill ve İnönü 30 Ocak 1943'de Adana'da bir araya gelmişler Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokma çabaları burada da sonuçsuz kalmış ve Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın artarak sürmesine karar verilmiştir.¹¹³ 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında düzenlenen, Amerika, İngiliz ve Rusların katıldığı Moskova Konferansı'nda ise savaşın kısa zamanda bitmesi için Türkiye'nin müttefik ülkeler yanında savaşa girmesi kararı alınmış, ayrıca Sovyet Rusya konferansta savaştan sonra Türk Boğazlarının Montreux ile belirlenen statüsünün devam ettirilemeyeceğini belirtmiş, İngiltere de Boğazların statüsünün yeni duruma uydurulabileceğini söylemiştir.¹¹⁴ Türkiye'ye bu istekleri kabul ettirmek amacıyla Aralık 1943'de toplanan II. Kahire Konferansı'nda Türkiye'yi İnönü başkanlığındaki heyet temsil etmiş, İnönü Türkiye'nin neden savaşa giremeyeceğini gerekçeleriyle birlikte açıklamıştır.¹¹⁵ Yapılan konferansların yanında devletler arasında gizli yazışmalar da yapılıyor, bu yazışmalarda hem savaşın genel gidişatı hem de Türkiye ile ilgili bazı pazarlıklar da dile

¹⁰⁹ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 1983, s.231.

¹¹⁰ Mustafa Aydın, *a.g.m.*, ed.Baskın Oran, s.447.

¹¹¹ Mehmet Gönübol v.d, *a.g.e.*, s.160.

¹¹² Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1939-1945)* İstanbul 1996, Cilt.2, s.145-146.

¹¹³ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.1897-190.

¹¹⁴ Necdet Ekinci, *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul 1997, s.50-53.

¹¹⁵ Edward Weisband, *II. Dünya Savaşı ve Türkiye*, İstanbul 2002, s.199.

getiriliyordu.¹¹⁶ Bir türlü savaşa sokulamayan Türkiye'ye müttefikler tarafından 1944 yılının bahar ve yaz aylarında Almanya ile ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmesi konusunda baskı yapılmaya başlandı. 1944 yılı başlarında Almanya'ya yapılan krom sevkiyatındaki artma ABD ile İngiltere'nin sert tepkisine neden olmuş hatta Türkiye'ye ekonomik abluka tedbirleri bile uygulamayı düşünmüşlerdi.¹¹⁷ Yapılan baskılar neticesinde Türkiye, 2 Ağustos 1944'de Almanya ile 6 Ocak 1945'te Japonya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.¹¹⁸ Savaş sonrasında Avrupa'ya verilecek düzenin belirlenmesi için 4-11 Şubat 1945'te Kırım-Yalta'ta bir araya gelen Roosevelt, Churchill ve Stalin savaşla ilgili konuların yanı sıra Türkiye'yi de ilgilendiren meseleleri de ele aldılar. Yalta Konferansı'nda Stalin Montreux'un ve Boğazların durumunu ortaya atmış, Boğazlarda yeni bir düzenleme yapılması gerektiğini söyleyerek serbest geçiş rejimini gündeme getirmiştir. Roosevelt ve Churchill bu teklife olumlu yaklaşmışlar ve bu konunun dışişleri bakanları toplantısında ele alınmasını kararlaştırmışlardır. Yalta'da ayrıca, Nisan sonunda toplanacak BM Konferansı'na 1 Mart 1945 tarihi itibarıyla savaş durumunda olan ülkelerin kurucu üye olarak çağırılması kararlaştırılmış, bu durum karşısında Türkiye Yalta Konferansı'nı takiben Almanya ve Japonya'ya 23 Şubatta savaş ilan etmiştir. Bu durum BM Konferansı'na kurucu üye olarak katılabilmek adına yapılmış kâğıt üstündeki bir hareketten ibarettir.¹¹⁹ Yalta Konferansı'nın ardından 19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği verdiği nota ile 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasını feshettiğini açıkladı.¹²⁰ Bu nota karşısında kayıtsız bir tutum takınmış olmakla birlikte ABD cihetinde sorunun Türk ve Sovyet taraflarını ilgilendirdiği anlayışı hâkimdir.¹²¹ Ruslar daha da ileri giderek Türkiye'nin istediği dostluk ilişkilerinin kurulabilmesi için Türk-Sovyet hududunda düzeltmeler yapılması, Boğazlarda Sovyetlere üs tahsisi ve hatta Sovyet yanlısı bir hükümetin kurulması isteklerini 1945 Haziranında bizzat Dışişleri Bakanı Molotov'un ağzından ilan ettiler. Rusya, Potsdam Konferansı'nda da dile getirdiği iddia ve isteklerle Müttefiklerin de desteğini elde etmeye çalışmış, Montreux'un değiştirilmesi konferansta alınan karar doğrultusunda kabul görmüşse de içerikte anlayış farklılıkları doğmuş ve bu koşullar zamanla İngiltere ve ABD'nin Türkiye'nin yanında yer almasına yol açan bir süreci

¹¹⁶ Detaylı Bilgi İçin Bkz II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1945), İstanbul 2003, SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı, Örgün Yayınevi.

¹¹⁷ William Hale, *a.g.e.*, s.98.

¹¹⁸ Mehmet Gönübol v.d, *a.g.e.*, s.183.

¹¹⁹ Mustafa Aydın, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.472.

¹²⁰ Edward Weisband, *a.g.e.*, s.292.

¹²¹ Çetin Yetkin, *Karşıdevrim*, İstanbul 2002, s.155.

başlatmıştır. Keza Sovyetlerin 8 Ağustos ve 22 Ağustos'ta Türkiye'ye verdiği notalar Türkiye tarafından İngiltere ve Amerika'nın desteğiyle reddedilmiştir.¹²²

Bu bağlamda ABD donanmasının en büyük gemisi olan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın teslim anlaşması güvertesinde imzalandığı için tarihsel öneme haiz Missouri Zırhlısı 5-9 Nisan 1946 günlerinde İstanbul limanını ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin görünürdeki amacı savaş zamanında ABD'de ölen T.C Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini anavatana getirmektir. Ancak ABD'nin esas amacı Sovyetler Birliği'ne gözdağı vermek ve Sovyetlerin güneyinde bulunan antikomünist güçlere arka çıkmaktır¹²³ Amerikalılar, Missouri'nin ziyaretinin Türkler tarafından Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik isteklerine karşı, kendilerinin kararlı desteğinin bir göstergesi olarak algılanmasını istemişlerdi.¹²⁴ Missouri'nin ziyaretinden sonra Türk-Amerikan ilişkileri, daha da sıcak bir döneme girmiş; 7 Mayıs 1946'da imzalanan bir anlaşmayla; ABD, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" ile aldığı borçlarının tamamını silmiştir.¹²⁵ Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlardaki Sovyet yayılmacılığına karşı Amerikan Başkanı Truman, Kongrede okuduğu -daha sonra Truman Doktrini diye anılacak olan- mesajında Yunanistan ve Türkiye'yi komünist tehditten korumak amacıyla 100 milyon doları Türkiye'ye olmak üzere toplam 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılmasını ve bu ülkelere sivil ve asker yetiştirici gönderilmesini istedi.¹²⁶ Bu bağlamda 12 Temmuz 1947'de "Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yapılması Kanunu" çerçevesinde Türkiye ile Amerika arasında bir anlaşma imzalandı.¹²⁷ Anlaşmaya göre ABD Türkiye'ye silah, diğer askeri mühimmat, askeri uzman, yol liman ve askeri tesis inşası için mali ve teknik destek sağlayacaktı.¹²⁸ Türkiye anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte büyük maddi beklentiler içine girmiş, buna mukabil Amerika bu yardımı sağlarken temkinli ve ihtiyatlı olmayı tercih etmiştir.¹²⁹ Truman Doktrini Türk Dış Politikasında bir dönüm

¹²² Aydın Güngör Alacakaptan, "Türk Sovyet İlişkileri (1921-1945)", Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, Ankara, 1999, s.287; Mustafa Aydın, a.g.m, Ed: Baskın Oran, s.474-475.

¹²³ Cüneyt Akalın, "Missouri'nin Ziyareti'nin Tarihsel Anlamı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2003, Sayı.3, s.13.

¹²⁴ İbrahim Bozkurt, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (2007/Güz), Cilt.6, Sayı.15, s.264.

¹²⁵ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, Editör: Baskın Oran, İstanbul, 2002, Cilt.1, s.525.

¹²⁶ İsmail Soysal, "Türk Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Belleten*, Ankara, Nisan 1977, Cilt. XLI, Sayı.162, s.268.

¹²⁷ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s.162.

¹²⁸ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara 2000, s.98.

¹²⁹ Osman Okyar, "Truman Doktrini'nden Sonra Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımı", *Yeni Forum Dergisi*, Mayıs 1984, Cilt.5, Sayı.113, s.11.

noktası olmuş Cumhuriyetin kuruluşundan beri izlenen uluslararası bloklar arasında tarafsız kalma politikası terk edilmiş, Doktrin'den sonra Türkiye'de birbirini izleyen hükümetler özellikle Soğuk Savaşın ilk yıllarında Batı'ya biraz daha yaklaşımları gerektiğinde Sovyet tehdidinden bahsetmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Doktrin, Amerikan desteğini yanına alan Türkiye'nin, Sovyetler karşısında kendisini daha güvende hissetmesini sağlamıştır.¹³⁰

Soğuk Savaşın başladığının bir diğer bariz göstergesi de Marshall Planı'ydı. Altı yıl süren II. Dünya Savaşı bütün memleketlerin ekonomilerini tahrip etmiş, ülke halklarını fakirleştirmişti. Savaş bittiği halde Avrupa ülkelerinin kalkınması gerçekleşmiyor bu da Moskova'dan yapılan komünistlik propagandasının etkisini kolaylaştırıyordu. Bu etkiyi azaltmak ve Avrupa'nın iktisadi kalkınmasının hızlanmasına yardımcı olmak amacıyla Amerika Dışişleri Bakanı Marshall bir formül buldu.¹³¹ Plan ile Amerika; Avrupa devletlerini iktisadi sahada birbirleriyle işbirliği yapmaya davet etmiş ve bu işbirliği sayesinde tanzim edilecek bir iktisadi kalkınma planının, Amerika tarafından mümkün olan bütün yardımlar yapılmak suretiyle destekleneceği açıklanmıştır. Plan, Amerikan Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından 28 Nisan 1947 tarihinde radyodan bizzat verilen demeçle duyurulmuştur.¹³² Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa ülkelerine yapacağı yardım iki şekil arz edecekti. Birincisi doğrudan doğruya Amerika tarafından yapılacak yardım, ikincisi bir Avrupa ülkesinin ihtiyaç duyduğu maddeleri anlaşmaya bağlı olarak diğer Avrupa ülkelerinden temin edebilmesini sağlayan bilvasıta yardımdır.¹³³ Türkiye dâhil 16 Avrupa ülkesi Marshall Planı'nın öngördüğü Avrupa Kalkınma Planı'nı hazırlayarak Amerika'ya verdiler. Amerikan Kongresi bu ortak planı finanse etmek üzere Ekonomik İşbirliği Kanunu'nu kabul etti. Diğer ülkeler gibi Türkiye de bu kanundan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde Amerika ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı imzaladı.¹³⁴ Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nden ilk büyük iktisadi yardımı Marshall Planı ile almaya başlamıştır.¹³⁵ Marshall Planı dâhilinde Türkiye'ye yardım yapılırken Türkiye'nin sanayiden çok tarım alanında gelişme olanaklarını araştırması, Türkiye'nin maden kaynaklarını işletilmesiyle yeni bir ihraç kaynağına

¹³⁰ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945 – 1958)*, İstanbul 1997, s.51.

¹³¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.164.

¹³² Naci Serez, "Marshall Planı'nın Gayesi", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Kasım 1947, Sayı.200, s.395.

¹³³ Anonim Yazar, "Marshall Yardımından Nasıl Faydalanıyoruz?" *Türkiye İktisat Mecmuası*, Şubat 1950, Sayı. 24, s.105.

¹³⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.168.

¹³⁵ Haluk Ülman, *Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara 1961, s.116.

sahip olabileceği ve bunlar arasında kromun ABD'nin stratejik amaçları açısından hayati önemi olduğu belirtilmiştir.¹³⁶ Neticede Marshall Planı ile Türkiye'nin beklediğinden daha az yardım gönderildi. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel anlamda Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini'yle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950'lerle başlayan süreçte Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesinde önemli rol oynadı.¹³⁷

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin üstünlük yarışı başlayınca ABD bir dizi girişimin ardından Avrupa'yı da içine alacak bir savunma paktı çalışmalarına başladı. ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Luxembourg, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda Washington'da bir araya gelerek NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması'nı (North Atlantic Treaty) 4 Nisan 1949'da imzaladılar. Anlaşma 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi.¹³⁸ Türkiye II. Dünya Savaşının bittiği yıllardan itibaren önce Doğu Anadolu'daki topraklar sonra Boğazlar üzerindeki Sovyet istekleriyle ve Sovyetlerin yaptığı ağır baskıyla karşı karşıya kaldığından güvenliği için endişe ve arayış duyuyor, bu arayışını Amerika cihetine yöneltiyordu. NATO anlaşması imzalandıktan sonra Türkiye'nin endişeleri daha da çoğalmış, Türkiye'nin Batılılar tarafından gözden çıkarıldığı sanılmıştır.¹³⁹ Bu ortamda Türkiye NATO'ya girmek için ilk müracaatını Mayıs 1950'de yapmış üye devletlerden sadece İtalya tarafından desteklenmiştir.¹⁴⁰ Türkiye, Kore Savaşı'nın bütün dünyada yarattığı güvensizlik havası içinde 11 Ağustos 1950'de NATO'ya alınması için ikinci müracaatını yapmıştır.¹⁴¹ Bu arada NATO'nun kurulmasından 14-15 ay sonra çıkan ve tüm hızıyla devam eden Kore Savaşı'nı Türkiye yakından takip etmiş, savaşın çıktığı ilk günden itibaren BM Genel Sekreteri ile temas halinde olunmuş ve Türkiye'nin Kore Savaşı'na 4.500 kuvvetle katılma kararı 25 Temmuz 1950 yılında resmi olarak onaylanmıştır.¹⁴² Amerikan ve Güney Kore askerlerinden sonra üçüncü büyük birlik olan Türk birliğinin, Kore'de çok iyi performans göstermesi o tarihten itibaren Türkler ve Amerikalılar tarafından sıklıkla dile getirilip iki devlet arası samimi ilişkilerin kurucusu ve destekleyicisi olarak gösterilmiştir.¹⁴³ Amerika kendi dünya stratejisi ve

¹³⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 51.

¹³⁷ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.542.

¹³⁸ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, s.543

¹³⁹ Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. XXII, No.4, Ankara, Aralık 1967, s.149.

¹⁴⁰ Mehmet Gönübol v.d, *a.g.e.*, s.228.

¹⁴¹ Mehmet Gönübol v.d, *a.g.e.*, s.229.

¹⁴² Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s. 181.

¹⁴³ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.99.

pazar ihtiyacına uygun olarak Türkiye'nin NATO'ya girmesini desteklerken Türk yöneticileri de Truman Doktrini ile başlayan işbirliğinin bir ittifakla perçinlenmesini istiyorlardı.¹⁴⁴ Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla NATO'nun güneydoğu kanadı düşman güçlere karşı korunacak Sovyet saldırganlığı ve yayılmacılığı bu gölgede sınırlandırılmış olacaktır.¹⁴⁵

Kore Savaşı'nda gösterilen başarı NATO'ya ikinci başvuruda meyvesini vermiş ABD'nin de desteğiyle NATO Bakanlar Konseyi 17 Ekim 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişini onaylamıştır,¹⁴⁶ 28 Ağustos 1952'de de NATO Kuvvetler Sözleşmesi imzalanarak 20 Mart 1954'te TBMM tarafından kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁷ Bu sözleşme ile ABD'nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurması kabul edildi. Sözleşmenin içerdiği bazı hükümlerin anlaşılmasız ve yoruma açık olması nedeniyle sonraki yıllarda Amerikan askeri personelinin işlediği suçlarla ilgili çeşitli problemler yaşandı.¹⁴⁸

Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve böylece iki devletin müttefik duruma gelmesi bir dönüm noktası olmuş ve son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlar, NATO'ya girdikten sonra ABD'nin Türkiye'ye sağladığı ekonomik kolaylıklar, Türkiye'nin batı savunmasını bölgesel paktlarla güçlendirme politikası ve hemen hemen bütün uluslar arası sorunlarda ABD'yi desteklemesi ve adeta sözcülüğünü yapması olarak sıralanabilir.¹⁴⁹ Türkiye'nin NATO'ya girdikten sonra izlediği koyu Amerikan politikasının iki önemli olumsuz sonucu olmuştur. İlki, Türk Dış Politikasının tam anlamıyla Amerikan ipoteği altına girerek bağımsız niteliğini kaybetmesi, ikincisi ise, Türkiye'deki bir takım üs ve tesislerin Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğine aykırı bir biçimde Amerika'ya teslim edilmesi ve Amerika'ya bir takım adli kapitülasyon hakları tanınmasıdır. Böylece Türk Dış Politikası hareket serbestisini neredeyse kaybetmiş, yön değiştiren Türkiye'de aradığını bulamayan Arap dünyası Sovyet bloğunda denge aramaya başlamıştır.¹⁵⁰ Öte yandan NATO'ya girişle birlikte Türk ordusunun yapılanmasında Amerikan uzmanlarının yoğun bir şekilde rol almaları Türk ordusunun neredeyse yalnızca Amerikan silahlarıyla donatılması

¹⁴⁴ Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İstanbul 2006, s. 190.

¹⁴⁵ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.99.

¹⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.188.

¹⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.194.

¹⁴⁸ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.557.

¹⁴⁹ Oral Sander, *a.g.e.*, s.85.

¹⁵⁰ Fahir Armaoğlu, "Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1997)", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler Ankara 15-17 Ekim 1997*, Ankara 1999, s.425.

Türkiye'nin askeri açıdan Amerika'ya aşırı derecede bağımlı olmasına neden oldu.¹⁵¹ Bu durum ikili ilişkilerin seyrini ileriki dönemde özellikle Kıbrıs sorunu sırasında olumsuz etkileyecektir.

Türkiye NATO'ya katıldıktan bir yıl sonra 1953'de Stalin ölmüş onun yerini alan Sovyet yöneticileri İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'ye yöneltilen Sovyet isteklerinin geri alındığını bildirmişlerdir. Bu gelişmeler Türkiye'ye Sovyetler Birliği karşısında daha esnek hareket edebilme olanağı veriyordu. Buna rağmen Türkiye bu fırsatı kullanamamış 1952-1960 yılları arasında körü körüne batıcı bir politika izleyerek kendisini batının Sovyet sınırındaki ileri karakolu durumuna düşürmüştür.¹⁵² Truman Doktrini ile başlayıp devam eden Amerikan yardımlarını Demokrat Parti iktidarı büyük bir memnuniyetle karşılıyor ve Türk Dış Politikası ile Amerikan Dış Politikasının paralel olması halinde bu yardımların artacağını da umut ediyordu. Ekonomik hamlelerin Amerikan yardımına güvenerek, plansızca yapılması 1954'ten itibaren ticaret dengesinin bozulması, enflasyonun artması, Türk lirasının değer kaybetmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurmuş, bu da ekonomik bunalımların aşılabilmesi için yeni yardım isteklerini beraberinde getirmiştir. 1954 Mart ve Haziranında sırasıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ABD'ye ziyaretlerde bulunarak yardımın arttırılmasını istemişlerdir.¹⁵³ Başbakan Adnan Menderes Türkiye'nin NATO'ya alınmasından sonra yeni ittifaklar kurmaya yönelik düşünceler geliştirmeye başladı. Soğuk Savaş nedeniyle Yugoslavya'nın Batı'ya yakınlık göstermesi, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmaları Balkanlarda bir güç boşluğu doğurmuştu. Türkiye'nin, Yugoslavya'nın ve Yunanistan'ın katılacağı bir Balkan Pakti'nin kurulması bu boşluğu giderecekti.¹⁵⁴ Zira Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan NATO güvenlik şeridinde tek boşluk Avrupa'nın savunulmasında çok stratejik bir konuma sahip olan Yugoslav bölgesindeydi. Amerika'nın da destek verdiği girişimlerden sonra Balkan Pakti, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 tarihinde imzalanmış, 9 Ağustos 1954'te askeri ittifaka dönüştürülmüştür.¹⁵⁵ Menderes Hükümeti, Balkan Pakti'nden çok şey beklemiş ancak dünya siyasetinde dengelerin değişmesi ve farklı dinamiklerin ortaya çıkması ile birlikte bu beklenti hayal kırıklığına dönüşmüştür. Türk hükümetinin bütün iyi niyetleriyle bu süreçte rafa kaldırdığı Türk-Yunan

¹⁵¹ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.100.

¹⁵² Haluk Ülman, *a.g.m.*, s.151.

¹⁵³ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.552-553.

¹⁵⁴ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara 2001, s.51.

¹⁵⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s.123-124.

anlaşmazlığı Kıbrıs meselesi yüzünden tekrar gündeme gelmiş ve Yunanistan ile ilişkiler alabildiğine gerginleşmiştir. Özellikle 6-7 Eylül Olayları ile birlikte iyice keskinleşen münasebetler hem Balkan Paketi'nin geleceğini olumsuz etkilemiş, hem de bu tarihten sonra anlaşmazlık gittikçe çözümsüz bir hal almıştır.¹⁵⁶

Demokrat Parti döneminde Kıbrıs uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Ada, Osmanlı Devleti tarafından 1571'de fethedilmiş¹⁵⁷ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda geçici olarak İngiliz hâkimiyetine bırakılmıştır.¹⁵⁸ İngiltere I. Dünya Savaşı çıkınca bu anlaşmayı geçersiz sayıp Ada'yı ilhak etmiş,¹⁵⁹ Türkiye Lozan Anlaşması ile Ada'daki haklarını bütünüyle İngiltere'ye devretmiştir.¹⁶⁰

Türkiye, 1950'li yılların başında NATO'ya girme gayretleri sırasında; Kıbrıs meselesinden uzak durmak zorunda kalmış ve Yunanistan ile bu konuda mümkün olduğu kadar tartışmalara girmek istememişti. Kıbrıs sorunu başladığında Türkiye ve Yunanistan Soğuk Savaş mantığıyla oluşturdukları dış politikaları gereği iki NATO üyesi müttefikti.¹⁶¹ Bu sebepten dolayı Türkiye, soruna ilgisiz kalmayı yeğledi. Ancak Kıbrıs sorununa Yunanistan'ın bakış açısı farklıydı ve Kıbrıs Yunanistan'da kısa zamanda ulusal bir sorun haline geldi. Yunanistan Ada'daki faaliyetlerinin yanı sıra 1954'de Kıbrıs'ı ilhak etmek için Birleşmiş Milletlere başvurunca problem uluslararası platforma da taşınmış oldu.¹⁶² 29 Ağustos 1955'te toplanan I. Londra Konferansı'nda Türkiye mevcut statükonun İngiltere lehine sürmesi gerektiği ancak İngiltere hükümlerinden vazgeçmek niyetinde ise Kıbrıs adasının asıl sahibine devredilmesi gerektiği yönünde görüş bildirdi. Tarafların uzlaşamaması ve konferans devam ederken Türkiye'nin birkaç büyük ilinde başlayan 6-7 Eylül Olayları konferansın öngörülen tarihten önce bitirilmesine neden oldu.¹⁶³ Akdeniz'de iki NATO üyesi devletin çatışması başta ABD olmak üzere diğer batılı devletlerce endişe içinde izleniyor ve bir an önce bir çözüme varılması gerektiği yolunda ABD iki devleti

¹⁵⁶ Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs 2008, Sayı. 41, s.59.

¹⁵⁷ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 2002, s.211.

¹⁵⁸ Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s.215.

¹⁵⁹ Vergi Bedevi, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa 1966, s.169.

¹⁶⁰ Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.179.

¹⁶¹ Cemal Anadol, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, *Yeni Kuvayı Milliye Yayınları*, İstanbul 2004, s.90.

¹⁶² Melek M. Fırat, "Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1945-1950)", *Toplumsal Tarih*, Eylül 2000, Cilt.14, Sayı.81, s.23.

¹⁶³ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.111-113.

uyarıyordu.¹⁶⁴ 1959 yılının başında Kıbrıs sorununda çözüme yaklaşıldığının ciddi belirtileri ortaya çıktı. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşmaları imzalanarak Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.¹⁶⁵

Demokrat Parti döneminde imzalanan bir diğer pakt ise Bağdat Paktı'dır. Türkiye'de son bulan NATO savunma kuşağının daha doğuya götürülmesi için yeni bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Foster Dulles'a ait olan ve Kuzey Kuşağı olarak da anılan bu tasarının esası Ortadoğu devletlerini Sovyet yayılcılığına karşı bir ittifak sistemi içinde toplamaktır. Dulles, Ortadoğu memleketlerini de bir ittifak sistemi içinde toplamak istiyordu ve bu amaçla 1953 Mayısında bütün Ortadoğu memleketlerini teker teker ziyaret etti. Bu arada 25-27 Mayıs 1953 günlerinde Ankara'ya da geldi.¹⁶⁶ Bu tasarının gerçekleştirilmesi için ilk önemli girişim Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın Ankara ziyareti sonucunda 18 Ekim 1954'te yayınlanan ortak bildiridir. Sonrasında 24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında "Karşılıklı İşbirliği Anlaşması" imzalanmış ve Bağdat Paktı kurulmuştur.¹⁶⁷ 4 Nisan 1955'te İngiltere¹⁶⁸ 17 Eylül 1955'te Pakistan ve 23 Ekim 1955'te İran, Pakt'a dâhil olmuşlardır.¹⁶⁹ İran, Irak ve Pakistan Bağdat Paktı'nı Ortadoğu savunmasını sağlayacak bir örgüt değil, Amerikan yardımını sağlamak için bir araç olarak görmüşlerdir. Pakt, Türkiye'ye askeri yardımın artmasını sağlamış¹⁷⁰ bunun yanında Türk Dış Politikasını beklenenin aksine olumsuz etkileyerek hem Sovyetler Birliği'nin hem de başta Mısır olmak üzere bölgede bulunan Arap devletlerinin Türkiye'ye tepki göstermesine neden olmuştur.¹⁷¹ 1958 yılında Irak'ta monarşik rejim devrilmiş, yeni rejim 1959'da Pakt'tan çekilince Pakt'ın adı, Merkezi Haber Alma Teşkilatı (Central Treaty Organization veya CENTO) olmuş ve merkezi Bağdat'tan Ankara'ya nakledilmiştir. CENTO'da 1979'da sona ermiş ve onun yerine, Pakistan, İran ve Türkiye arasında merkezi Tahran olan "Ekonomik İşbirliği Örgütü" (Regional Cooperation For Development-RCD) kurulmuştur.¹⁷²

¹⁶⁴ Melek M. Fırat, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", *Çağdaş Türk Diplomasisi;200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara 1999, s.556.

¹⁶⁵ M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi(1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi(Demokrat Parti Dönemi)*, Cilt.16, Ankara 2002, s.843.

¹⁶⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl... s. 525.*

¹⁶⁷ Mustafa Balcıoğlu, "II. Dünya Savaşı ve Sonrası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt.2, s.480.

¹⁶⁸ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.66.

¹⁶⁹ Türkkaya Ataöv, *a.g.e.*, s.230.

¹⁷⁰ Oral Sander, *a.g.e.*, s.131.

¹⁷¹ Oral Sander, *a.g.e.* s.133.

¹⁷² Fahir Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına 1951-1955", *Belleten*, Ankara, Nisan 1995, Cilt. LIX, Sayı.220, s.236.

Bu arada Mısır'ın 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi karşısında İsrail, İngiltere ve Fransa kendi aralarında gizli bir plan geliştirmişler ve 1956 Ekiminin son aylarında Kanal bölgesine saldırmışlardır. SSCB'nin Arap devletlerinin yanında yer alması sebebiyle bölgede Sovyet itibarının artmasından endişe eden Amerika SSCB'nin dengeleri değiştirmesinin önüne geçmeye çalıştı.¹⁷³ Ortadoğu ülkelerinin ekonomilerini güçlendirmek suretiyle kendi yanına çekmek isteyen Amerika, Eisenhower Doktrini'ni ortaya attı.¹⁷⁴ ABD Başkanı Eisenhower, hazırladığı plan ile Kongreden, talepte bulunan Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılabilmesi ve saldırı niteliği taşıyan yıkıcı bir faaliyet durumunda Ortadoğu ülkelerini korumak için askeri güç kullanımı hususlarında izin istemekteydi. 9 Mart 1957'de kabul edilen Eisenhower Doktrini ile ABD'nin bölgenin savunulması için askeri güç kullanmaya karar vermesi gerçekten çok önemli bir gelişmeydi.¹⁷⁵ Zira Ortadoğu'daki İngiliz liderliği Doktrin ile ortadan kalkarak ABD'ye geçmiş, Amerika, Bağdat Paktı üyelerine karşı açıkça bir yükümlülüğe girmiş ve böylece bölgede kesin söz sahibi olmuştur.¹⁷⁶ Doktrin, Bağdat Paktı'nın diğer Müslüman ülkeleri gibi Türkiye tarafından da memnuniyetle karşılanmış Türkiye, İran, Irak ve Pakistan 21 Ocak 1957'de yaptıkları açıklamada bu memnuniyetlerini açıkça dile getirmişlerdir.¹⁷⁷ Eisenhower Doktrini'nin tatbikini sağlayacak kanun 9 Mart 1957'de Kongre tarafından kabul edildikten sonra Eisenhower'ın Özel Danışmanı Büyükelçi James P. Richard bu ülkelerin Doktrin'e katılmasını sağlamak üzere bir Ortadoğu gezisine çıkmıştır. Büyükelçi Richard Ankara'da da gerekli müzakereleri yapmış ve Türkiye yayınlanan ortak bildiri ile 22 Mart 1957 tarihinde Eisenhower Doktrini'ne katıldığını açıklamıştır.¹⁷⁸ Süveyş Kanalı krizinden sonraki dönemde Suriye ile Sovyet Rusya arasındaki yakınlaşma Ankara ve Washington'da büyük endişe yaratmıştı.¹⁷⁹ Suriye Türkiye ile ABD'yi içişlerine karışmakla suçlayınca Türkiye, Suriye sınırına asker yığmış, olay global bir kriz haline gelmiştir. Kriz sırasında ABD Türkiye'nin yanında yer almış ve Sovyet kaynaklı bir Suriye saldırısı durumunda Türkiye'nin yardımına geleceğini belirtmiştir.¹⁸⁰ 1958 Irak Devrimi sonrasında Amerika'nın Lübnan'a asker

¹⁷³ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.564.

¹⁷⁴ M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi (Demokrat Parti Dönemi)*, Ankara 2002, Cilt.16, s.842.

¹⁷⁵ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.125.

¹⁷⁶ Mehmet Gönübol v.d, *a.g.e.*, s.289.

¹⁷⁷ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.125.

¹⁷⁸ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s.249.

¹⁷⁹ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.91.

¹⁸⁰ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.127.

çıkarma hadisesinde de Türkiye Amerika'ya gereken desteği vermiş, yapılacak harekât için İncirlik Üssü'nün kullanılmasına müsaade etmiştir. Bu durum iç ve dış politikada bir takım eleştirilere sebep olmuştur.¹⁸¹

Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağdat Paketi'nin bütün ülkeleriyle imzaladığı ikili güvenlik ve savunma anlaşmaları çerçevesinde 5 Mart 1959 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında "Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.¹⁸² Anlaşmanın içeriğindeki en önemli nokta Amerika'nın Pakt üyesi devletlere dolaylı ya da dolaysız saldırı durumunda yardım edeceğinin garanti edilmesiydi. Zira Türkiye NATO üyesi bir devlettir ve komünist tehlikeye karşı NATO koruması altındaydı. Türkiye'nin durumu İran ve Pakistan ile aynı olmadığından 1959 İkili Anlaşması, Türkiye açısından hiçbir yenilik getirmemiştir. Anlaşma muhalefetin bütün itirazlarına rağmen 9 Mayıs 1960'da TBMM tarafından onaylanmıştır.¹⁸³

Sovyet Rusya ile ABD arasındaki silahlanma yarışında Rusya'nın 1957'de Sputnik uydusunu uzaya fırlatması Amerikan yapımı orta menzilli Jüpiter füzelerinin NATO ülkelerine yerleştirilmesini gündeme getirdi. Bu füzeleri topraklarına almayı kabul eden NATO ülkeleri arasında yalnızca İngiltere, İtalya ve Türkiye bulunuyordu. Anlaşma ile Türkiye 30 Jüpiter füzesini topraklarına yerleştirmeyi kabul etmiş, füzelerin yerleştirilmesi 1960'da tamamlanmıştır.¹⁸⁴ Jüpiterlerin Türkiye'ye yerleştirilmesine ilişkin gizli anlaşma 25 Ekim 1959'da Paris'te imzalandı. Anlaşma teknik işbirliği anlaşması niteliğine sokularak TBMM'nin onayına sunulmadı. Türkiye Jüpiterleri kabul etmekle SSCB'nin doğrudan hedeflerinden biri haline geldi.¹⁸⁵ Öyle ki Truman Doktrini çerçevesinde kaderi Türkiye ile birlikte çizilen Yunanistan, anlaşmanın imzalandığı gün ülkesinde ABD füze üslerinin kurulmasına izin verilmeyeceğini dünya kamuoyuna kesin bir dille duyurmuştur.¹⁸⁶

Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma mücadelesinin ilginç örneklerinden birisi de U-2 hadisesidir. 1 Mayıs 1960 günü İncirlik Hava Üssü'nden kalkan Amerikan U-2 casus uçağı Sovyet hava sahasına girdikten sonra Rusya tarafından düşürülmüştür. U-2 uçağının Adana'dan kalkmış olması Sovyet Rusya'da Amerika'nın casusluk faaliyetlerine Türkiye'nin de destek verdiği kanısını uyandırmış,

¹⁸¹ Oral Sander, *a.g.e.*, s.166.

¹⁸² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.258.

¹⁸³ Mehmet Gönübol v.d, *a.g.e.*, s. 308-309.

¹⁸⁴ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.137.

¹⁸⁵ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.573.

¹⁸⁶ Namık Behramoğlu, *Türkiye- Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)*, İstanbul 1973, s.154.

Türk Dışişleri 8 Mayıs 1960'da yayınladığı bildiriyle uçakla ilgisinin olmadığını tüm açıklığıyla dile getirmiştir.¹⁸⁷ Aralık 1965'de yine İncirlik Üssü'nden havalanan bir Amerikan casus uçağı Rusya tarafından bu kez Karadeniz üzerinde düşürüldü. Rusya'nın Türkiye'ye gösterdiği sert tepki üzerine 28 Aralık 1965'de Türkiye, ABD'den tüm gözlem uçuşlarının durdurulmasını istedi. Bu istek karşısında Türkiye'den yapılan uçuşlar tamamen kesildi.¹⁸⁸

İç politikada gergin olan Demokrat Parti, muhalefet ve basın ilişkileri 1960'da iyice gerildi.¹⁸⁹ Siyasi krizin 1960 baharında son noktaya gelmesi ordu içindeki grupları da hareketlendirmişti.¹⁹⁰ Neticede Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960'da kendilerine Milli Birlik Komitesi adını veren bir grup genç subayın ordu adına yönetime el koymasıyla sona erdi.¹⁹¹ Askeri müdahale sonrasında Amerikan yönetimi öncelikle darbenin niteliğini ve Türkiye'nin dış yönelimine etkisini anlamaya çalıştı. Müdahalenin Batı karşıtı bir nitelik taşımadığının hemen belli olması ABD'yi rahatlatmıştı. Amerika Büyükelçisi Warren 27 Mayıs sabahı Washington'a gönderdiği telgrafta müdahalenin tamamen iç sebeplere dayandığını, Amerikan karşıtlığına ilişkin bir işaret bulunmadığını, ABD ile dostluğun süreceği hakkında Büyükelçiliğe teminat verildiğini iletti. Askeri yönetim adına yayımlanan ilk bildiri ise Türkiye'nin bütün uluslararası yükümlülüklerine, özellikle de NATO ve CENTO'ya sadık kalacağı ilan edilmişti.¹⁹²

1960'lı yılların ilk yarısında Türk-Amerika ilişkilerinin gündemi Küba bunalımının yarattığı kriz ve Jüpiter füzelerinin geleceği ile ilgiliydi. Küba Krizi, 1962 Ekiminin ortasında Amerikan U-2 uçakları Küba toprağı üzerinde Sovyet yapımı SAM füzeleri bulunduğunu keşfettiğinde ortaya çıktı. Amerika Küba'yı gemilerle abluka altına almaya karar verdi ve iki süper güç silahlı çatışmanın eşiğine geldi. 27 Ekim 1962 günü Sovyet lideri Kruşçef, ABD'ye gönderdiği mektupta Sovyetlerin Küba'daki füzeleri çekmesine karşın Amerika'nın Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldırmasını önerdi.¹⁹³ ABD Başkanı görüştüğü Rus Büyükelçisi'ne bu bunalım sırasında Jüpiter

¹⁸⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.261-262.

¹⁸⁸ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s.573.

¹⁸⁹ Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.51, Sayı. 1, s.504.

¹⁹⁰ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Yaz 2009, Cilt. 2, Sayı. 4, s.142.

¹⁹¹ Hanife Kuru, "27 Mayıs 1960 İhtilâl Dönemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1999, Cilt.3, Sayı.8, s.243.

¹⁹² M. Faruk Çakır, "Amerikan Bakış Açısından Türkiye'de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 59 Sayı.1, Ankara 2004, s.75.

¹⁹³ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.137.

füzelerinin sökülmesinin doğru olmayacağını, bu kararın NATO tarafından verilebileceğini ancak kendisinin uzun zamandan beri füzelerin sökülmesine taraftar olduğunu belirtmiştir. Jüpiterler üzerinde açıkça olmasa bile üstü kapalı bir pazarlık gerçekleşmiş,¹⁹⁴ Türkiye Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını; Jüpiterlerin yerine Polaris füzelerinin takılması ve Türk ordusuna F-104 uçaklarından verilmesi şartlarıyla 23 Ocak 1963 tarihinde kabul etmiştir.¹⁹⁵ Jüpiterlerin çekilmesi Türkiye'nin stratejik öneminde bir değişikliğe neden oldu. Artık Türk topraklarında Sovyetleri doğrudan vuracak nükleer silahlar bulunmadığından Sovyetlere karşı bir tehdit olmaktan çıkıyordu. Dolayısıyla Türkiye bu olaydan sonra Soğuk Savaş ekseninde eski önemine haiz değildi.¹⁹⁶ Ayrıca Amerika'nın kendi menfaatleri söz konusu olduğunda Türkiye'yi rahatça pazarlık konusu yapabildiği Türk kamuoyu tarafından bariz bir şekilde görülmüş, Türk Dış Politikasındaki Amerikan etkisine karşı eleştiri kampanyaları başlamıştır.¹⁹⁷

Bu yıllarda, 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe giren Kıbrıs Anayasası ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde anayasanın Türkler ile ilgili maddelerini uygulamak istemeyen Rumlar, Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla gizlice çalışıyorlardı. Rumlarca belirlenen Akritas Planı'na göre anayasanın Türkler aleyhine değişmesi için Türk tarafına muhtıra veren Yunanlıların bu isteği Türkiye tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine 21 Aralık 1963 yılında bir Rum polis tarafından Türk bir kadının öldürülmesi Ada'da kanlı çatışmaların başlamasına neden olmuş, Türkiye'nin ısrarları sonucu üç devlet tarafından "Barışı Koruma Kuvveti" kurulmasına rağmen Rum tedhiş hareketleri durmamıştır.¹⁹⁸ 25-26 Eylül 1963'de Rumların gerçekleştirdiği Kanlı Noel olayları sonrasında Türkiye Amerika'yı işin içine çekmek istemiş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Başkan Johnson'a bir mesaj göndermiştir.¹⁹⁹ Ancak Amerika ile Türkiye'nin Kıbrıs politikası farklılık arz etmiş, ABD İngiltere'yi Ortadoğu'dan geriletmek için zaman zaman açık, zaman zaman da gizli olarak Rumları, Yunanistan'ı ve Enosis hareketini desteklemiştir. ABD'nin isteği kendi etkisi altındaki Yunanistan'a bağlı kendi etkisine açık bir Kıbrıs'tır.²⁰⁰ Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmeye hazırlandığı dönemde Başkan Johnson kendi adıyla anılacak Johnson Mektubu'nu göndermiş, mektupta; Türkiye'nin

¹⁹⁴ Oral Sander, *a.g.e.*, s.222.

¹⁹⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s.223.

¹⁹⁶ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.169.

¹⁹⁷ Oral Sander, *a.g.e.*, s.224.

¹⁹⁸ Mustafa Balcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara 2005, s.486.

¹⁹⁹ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle...* s.261.

²⁰⁰ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)*, İstanbul 1992, s.36.

Ada'ya müdahale için gerekli tüm koşulları yerine getirmediğini, olası bir müdahalede Türkiye'nin SSCB ile karşı karşıya geleceği ve ABD ile NATO'nun bu durumda Türkiye'yi korumayacağı, Amerika'nın Türkiye'ye verdiği silahların savunma amaçlı olduğu ve Kıbrıs'ta kullanılmayacağı belirtilmiş, son olarak Başbakan İnönü karşılıklı görüşmeler için Washington'a çağırılmıştır.²⁰¹ İnönü 22-23 Haziran 1964'te Washington'a giderek başkan Johnson ve Amerikan Dışişleri yetkilileriyle görüştü. Aynı günlerde Yunan Başbakanı Yeorgios Papandreou da ABD'ye çağırıldı. Bu durum bir arabuluculuk girişimi gibi algılanıyor ise de üçlü bir toplantı yapılmadı. Türk-ABD görüşmeleri sonrasında yayınlanan ortak bildiride ABD, Türkiye'nin tezlerinin dayanak noktası olan Londra ve Zurich anlaşmalarının devam ettiğini kabul etti ve anlaşmazlıkların görüşmeler yoluyla çözülmesi gerektiği hususunda iki taraf görüş birlikteliği ortaya koydu.²⁰² Johnson Mektubu, Türk Dış Politikasının genel yönelimi konusunda uyarıcı olmuş, Amerika'nın dümen suyundan ayrılmayan Türkiye artık Sovyetler ve Ortadoğu ülkeleri ile de iyi ilişkiler kurması gerektiğini anlamıştır. Mektup ayrıca Türkiye'deki anti-Amerikan hareketlere ivme sağlamış²⁰³ ABD'nin uluslararası politikadaki girişimleri sorgulanmış ve bu çerçevede ABD'nin Vietnam politikasına karşı çıkmıştır. Bundan böyle Türk ordusundaki silahların büyük çoğunluğunun Amerika kaynaklı olmasının olumsuzluğu giderilmeye çalışılmış bir yandan silah satın alınan ülke sayısı arttırılırken bir yandan yerli silah sanayinin geliştirilmesine önem verilmiştir.²⁰⁴ Amerika'nın Kıbrıs politikasının bir sonucu olarak Türkiye, Çok Taraflı Nükleer Güç Projesine (MLF) katılmayı reddetmiş ancak bunu açıkça dile getirmekten sakınmıştır.²⁰⁵

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 2-13 Nisan 1967'de ABD'ye resmi ziyarette bulunmuş ancak ne ekonomik yardım, ne de Kıbrıs konusunda destek bulabilmiştir. Bu ziyaret Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası olmuş Türkiye, Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.²⁰⁶ 1967'deki Arap-İsrail savaşında Türkiye, ilk kez ABD paralelinde bir politika yürütüyor görünmekten özellikle kaçınmış, Araplara yakın bir tutum almıştır. Hatta öyle ki; ABD bu ülkelerle yürüteceği ilişkileri Türkiye aracılığıyla yürütmeyi teklif etmiş, Türkiye bu teklife sıcak bakmamıştır. Ayrıca Türkiye, NATO'nun 1968'de Türkiye'nin Diyarbakır ve Suriye

²⁰¹ Haluk Şahin, *Johnson Mektubu*, İstanbul 2002, s.13

²⁰² Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Ed. Baskın Oran, (1960-1980:Görelî Özerklik-3)s.689.

²⁰³ Haluk Şahin, *a.g.e.*, s.110.

²⁰⁴ Çağrı Erhan, *a.g.m.*, Ed. Baskın Oran, s. 690.

²⁰⁵ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.181.

²⁰⁶ Melek M. Fırat, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara 1997, s.259-260.

sınırı dolaylarında yapacağı “Orient Express” adlı tatbikatına izin vermemiş 1950’lerden farklı olarak Arap ülkelerinde tepki uyandırabilecek davranışlardan sakınılmıştır.²⁰⁷

1967 yılında yine bir Kıbrıs krizi çıkmış Türkiye’den Ada’ya giden Rauf Denktaş’ın Ekim 1967’de Rumlarca yakalanıp tutuklanması Türk- Yunan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Denktaş serbest bırakılmış ancak Rumların yaptığı katliamların devam etmesi sebebiyle 17 Kasım 1967 günü TBMM Hükümete savaş yetkisi vermiştir.²⁰⁸ Bunun üzerine Amerika girişimlerde bulunarak Türk taleplerini Yunanistan’ın kabul etmesini sağlamış, kriz böylece atlatılmıştır.²⁰⁹

1967 bunalımı sonrasında 28 Aralık 1967’de “Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi” ilan edilmiş ve bu geçici yönetimin başkanlığına Fazıl Küçük, başkan yardımcılığına ise Rauf Denktaş getirilmiştir. Bu tarihten sonra toplumlararası ilişkilerin başlaması doğrultusunda niyetler belirlendi ve Denktaş ile Klerides ilk olarak 1968’de bir araya geldiler.²¹⁰ Bu ikili görüşmeler 20 Eylül 1971’e kadar hiçbir netice alınmaksızın devam etti.²¹¹

²⁰⁷ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara 1972, s.159-160.

²⁰⁸ Mustafa Balcıoğlu, *a.g.e.*, s.487.

²⁰⁹ Faruk Sönmezoğlu, *Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, İstanbul 1995, s.24-27.

²¹⁰ Melek M. Fırat, *a.g.e.*, s.226-227.

²¹¹ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.420.

I. BÖLÜM

1970-1974 DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. 1969 TÜRK-AMERİKAN İKİLİ ANLAŞMASI

II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD liderliğindeki NATO içerisinde yer alan Türkiye, Sovyetler Birliği ve komünizme karşı izlenen strateji nedeniyle hem NATO hem de doğrudan ABD ile çeşitli dış yardım, hibe, askeri tesis ve üs oluşturulması bağlamında ilişki içerisindeydi. Bu çerçevede ABD ile doğrudan ikili ilişkileri düzenleyen anlaşmalara "İkili Anlaşmalar" denilmektedir.²¹² 7 Şubat 1970'de Başbakan Süleyman Demirel'in yaptığı açıklamaya göre 1945'den 1970'e kadar toplam 91 ikili anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaların 16 adeti kanunla onaylanmış anlaşma, 12 adeti harita anlaşması, 6 adeti yürürlükten kalkmış anlaşma, 4 adeti bilimsel anlaşma, 26 adeti yardım anlaşması, 14 adeti NATO ittifakı içinde alınan kararlar gereğince yapılan anlaşmalar ve 14 adeti 1953 Askeri Kolaylıklar Anlaşması'ndan güç alan anlaşmalardır.²¹³ 1970'e kadar gelen süreç içinde imzalanan son ikili anlaşma 3 Temmuz 1969 tarihinde NATO anlaşmasının 3. maddesi uyarınca Türkiye'de Amerika tarafından kurulmuş olan savunma üs ve tesislerinde her iki ülkenin uygulayacağı temel prensiplerle ilgili anlaşmadır. Anlaşma Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ve ABD Büyükelçisi William Handley tarafından Ankara'da imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya göre Türkiye'de bu üslerin kurulması tamamen Türk hükümetinin rızasına bağlı olacak, üslerin arazisi ve üzerindeki bütün gayrimenkuller Türk mülkiyetinde bulunacak, arazinin kiraya verilmesi söz konusu olmayacak, her bir tesisin amacı hükümetçe tasvip edilmiş ve burada çalışan askeri ve sivil personel Türkiye tarafından tayin edilmiş olacak, ortaklaşa çalıştırılacak olan savunma tesislerindeki askeri ve sivil personel Türk kanunlarına tamamen uyacaklardır.²¹⁴ 3 Temmuz 1969'da imzalanan anlaşma ikili anlaşmalarla ilgili kaynakları tek bir metinde toplamıştır.²¹⁵ Dışişleri Bakanı Çağlayangil Cumhuriyet Senatosunda düzenlenen gizli birleşimde ikili anlaşmalar hakkında bilgi vermiş ve yapılan müzakereler sonunda Millet Meclisinde de aynı konuyla ilgili genel bir görüşme açılması uygun bulunmuştur.²¹⁶

²¹² Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.41.

²¹³ *Milliyet*, 8 Şubat 1970.

²¹⁴ *Milliyet*, 4 Temmuz 1969.

²¹⁵ *Tercüman*, 8 Şubat 1970.

²¹⁶ *Milliyet* 23 Ocak 1970.

Anlaşmanın tamamen gizli tutulmuş olması kamuoyunda tepkiyle karşılanmış, Demirel yaptığı açıklamayla bu durumun hükümlerle ilgili olmadığını, anlaşmanın Türkiye'nin egemenlik hakkını zedelediğini ve yalnızca teknik sebeplerin bu anlaşmayı gizli kılması gerektiğini belirtmiştir.²¹⁷ Muhalefet anlaşmanın meclisten kanun şeklinde geçirilmesini istemiş, ancak AP hükümeti kendi yetkisi dâhilinde anlaşmanın kanunlaşmasını gerekli bulmayarak anlaşmanın, bir uygulama anlaşması olarak kalmasını uygun bulmuştur.²¹⁸ Anlaşmayla ayrıca Türkiye'de sadece beş tesisin ortak statüde bırakılmasına, öbürlerin tamamen Türkiye'ye devredilmesine karar verilmiştir. Bu ortak üsler İncirlik, Diyarbakır, Karamürsel üsleri ile bütün lojistik ve idari üsleri koordine eden Tuslog ve Esenboğa Havaalanı yanında askeri uçak ve malzemenin sevkine tahsis edilmiş askeri havaalanıdır. İzmir'deki Çiğli Hava Üssü de dâhil diğer bütün üs ve tesisler tamamen Türkiye'ye devredilecek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve savunmasının ihtiyacına göre kullanılacaktır.²¹⁹ Türkiye'yi ziyaret eden ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richardson Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile bir görüşme yapmış, bu görüşmede Kıbrıs, ABD yardımı, ikili anlaşmalar konuları geniş olarak gözden geçirilmiştir. Richardson'un Başbakanla yaptığı görüşmede ise Türkiye'deki Amerikan askerlerinin durumuna değinilmiş, Richardson ABD'nin Türkiye'de bulunan askerlerinden bir kısmını çekeceğini bildirmiştir. Ancak Türk yetkilileri, yeteri kadar Amerikan askerinin zaten Türkiye'den çekilmiş olduğunu ve daha fazla asker çekmenin caydırıcılık bakımından doğru olmayacağını Amerikalılara söylemişlerdir.²²⁰

1.2. U-8 OLAYI

3 Temmuz 1970 anlaşmasıyla yürürlükten kalkan "1964 Askeri Kolaylıklar Anlaşması" ve yine bu anlaşmaya dayanılarak yapılan "Hava Teknik Anlaşması" ABD askeri uçakları ile ABD Silahlı Kuvvetlerince kiralanmış uçaklara, Türk semalarında uçuş ve Türk sivil ve askeri hava alanlarından istifade hususunda çok geniş yetkiler vermiştir.²²¹

Bu yetkilere haiz olan ve 1970 yılının Ekim ayında Erzurum'dan Kars'a gitmek üzere havalanan²²² içinde iki Amerikan generali ile binbaşısının ve bir Türk refakat

²¹⁷ *Zafer*, 8 Şubat 1970.

²¹⁸ *Milliyet*, 25 Ocak 1970.

²¹⁹ *Milliyet*, 27 Mart 1970.

²²⁰ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1970.

²²¹ *Milliyet*, 28 Ekim 1970.

²²² *Vatan*, 23 Ekim 1970.

subayının bulunduğu Amerikan U-8 uçağı, Türk-Rus sınırına 20 km uzaklıkta bulunan Leninakan (Gümrü) şehri havaalanında Sovyet makamlarınca muhafaza altına alınmış, uçaktaki Amerikan generallerle, binbaşı ve Türk albayı Sovyet semalarını ihlal iddiasıyla tutuklanmışlardır.²²³

Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği, Ankara'daki Amerikan Yardım Kurulu (JUSMMAT) Başkanı Tümgeneral Edward Scherer, JUSMMAT Kara Grubu Başkanı Claude Monroe Mc Quarrie ve Türk refakat subayı Albay Cevat Denli'nin içinde bulunduğu uçak için Sovyet Dışişleri Bakanlığına başvurmuş ve U-8 uçağında bulunan iki Amerikalı generalin serbest bırakılmasını istemiştir.²²⁴

Sovyet hükümeti, 26 Ekim günü Türk ve ABD hükümetlerini şiddetle protesto etmiştir. Moskova, Ankara'ya hitap eden demecinde, Türk topraklarından gelen bir Amerikan uçağının Sovyet semalarını ihlal etmesi olayına Türkiye'nin ciddi bir şekilde dikkatini çekmiştir. Sovyet hükümeti Amerikan hükümetine hitap eden demecinde ise, sadece son 3 yıl içinde Sovyet hava sınırlarının on defadan fazla ihlal edilmiş olduğunu belirtmiştir.²²⁵

Türkiye, Sovyet protestosuna verdiği cevapta, müttefik ülkeler askeri uçaklarının Türk hava sahasına giriş ve çıkışlarının Türk hükümetinin iznine bağlı olduğunu belirterek bu ülkelerin huzur ve güvenliğine zarar verecek amaçlarla kullanılmalarının söz konusu olmayacağını ifade etmiştir. Sovyet-Amerikan Konsolosluk Anlaşması uyarınca Sovyetler Birliği olaydan birkaç gün sonra Amerika'ya subaylar ile görüşme izni vermiş ancak Türk elçiliğinin Albay Denli ile görüşme isteği karşılık bulamamıştır.²²⁶ Bu izin doğrultusunda Amerikan askerleriyle görüşen Amerikalı diplomat, Türk subayı Albay Denli ile de görüşmüş ve durumunun iyi olduğunu belirtmiştir. Bu arada bir Sovyet uçağı, üniversiteli iki Rus genç tarafından Sinop'a kaçırılmış, uçak Sinop'un 15 kilometre uzağındaki Akliman Askeri Havaalanı'na inmiş ve iki genç Türk makamlarından iltica hakkı istemiştir. Bu tarihten önce de yine uçak kaçırma vukuatında bulunan ve Türkiye'ye iltica eden bir Litvanyalı baba ile oğlunun, Rusya tarafından teslimi talep edilmiştir.²²⁷ Sovyet elçisi her iki

²²³ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1970.

²²⁴ *Milliyet*, 24 Ekim 1970; *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1970.

²²⁵ *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1970.

²²⁶ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1970.

²²⁷ *Milliyet*, 29 Ekim 1970.

konunun ayrı ayrı mütalaa edilmesi gerektiğini belirtmiş, Türk hükümetinin baba ile oğlunun iadesine sıcak bakmadığına atıfla, iadelerin yapılacağını söylemiştir.²²⁸

Amerika da Rusya'ya cevabi bir nota vermiş, Sovyet tutumunun iki ülke arasındaki konsolosluk anlaşmasının açık bir ihlali olduğunu, benzer durumlarda Amerika'nın Sovyetlere olumlu ve ılımlı davrandığını belirtmiş ve uçak ile içindekilerin derhal serbest bırakılmalarını istemiştir. Sovyet elçisi ise uçağın ve içindekilerin serbest bırakılabileceklerini fakat bunun soruşturmanın sonucunda bağlı olduğunu söylemiş ve "Temenni edelim ki bu gibi olaylar bir daha olmasın ve Amerikalı generaller, ait oldukları yerlerde dolaşsınlar." demiştir.²²⁹

Sovyetler Birliği, Türk Büyükelçiliğine 29 Ekim günü izin vermiş²³⁰ 31 Ekim'de Konsolosluk İkinci Kâtibi Sami Onaran Albay Denli ile görüşmüştür.²³¹ 10 Kasım 1970'de de Sovyetler Birliği tarafından Kars sınır kapısında Türkiye'ye iade edilen Albay Cevat Denli ile Amerikalı Tümgeneral Edward Scherrer ve Tuğgeneral Claude Mc Quarrie, askeri uçakla Kars'tan Ankara'ya gelmişlerdir.²³²

Bu olayla sorunsuz olan Türk-Sovyet ilişkileri kısa süreli bir kriz yaşamış, kriz karşılıklı diplomatik ilişkiler neticesinde tatlıya bağlanmıştır.

1.3. LOS ANGELES'TA İKİ TÜRK DİPLOMATIN ERMENİLER TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ

28 Ocak 1973'te Türkiye Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir, Mıgırdıç Core Yanıkyan adlı Hınçak komitesine mensup bir Ermeni tarafından, bir otelde tuzağa düşürülmüşlerdir. Yanıkyan, temsilcilerle özel olarak görüşmek istediğini söylemiş ve bir özel odada Mehmet Baydar ile Bahadır Demir'i şehit etmiştir. Türkiye olayı haber aldıktan sonra Amerikan hükümetine başvurarak, Amerika'daki Türklerin ve Dışişleri görevlilerinin korunmasını, can güvenliklerinin sağlanmasını istemiştir.²³³ Mehmet Baydar'ın eşi daha önce de çeşitli Ermeni saldırılarına uğradıklarını ancak ABD makamlarının bütün olaylarda Ermenilere

²²⁸ *Milliyet*, 28 Ekim 1970.

²²⁹ *Milliyet*, 30 Ekim 1970; 31 Ekim 1970.

²³⁰ *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1970.

²³¹ *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1970.

²³² *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1970; *Milliyet*, 11 Kasım 1970; *Vatan*, 11 Kasım 1970.

²³³ *Hürriyet*, 29 Ocak 1973.

son derece müsamahakâr davrandıklarını ve gerekli tedbirleri almadıklarını söylemiştir.²³⁴

Amerikan Dışişleri Bakanı William Rogers da cinayetin ardından, Mehmet Baydar'ın eşine bir başsağlığı mesajı göndermiş, ayrıca Türk Dışişleri Bakanı Bayülken'e de bir mesaj göndererek olaydan duyduğu üzüntüyü bildirmiştir.²³⁵ ABD Başkanı Nixon da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a başsağlığı telgrafı yollamış ve üzüntüsünü dile getirerek olayın aydınlanması ve milletlerarası tedbirler alınması için elinden geleni yapacağını söylemiştir.²³⁶

Mehmet Baydar ve Bahadır Demir'in naaşları 3 Şubatta Türkiye'ye getirilmiş ve defnedilmiştir. Cenazeleri Esenboğa Havaalanında Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken, Amerikan Büyükelçisi William Handley, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri İsmail Erez, Amerikan Askeri Yardım Komitesi Başkanı, Dışişleri Bakanlığı mensupları karşılamış ve saygı duruşu ile bir inzibat kıtası hazır bulunmuştur.²³⁷

78 yaşındaki Yanıkyan altı hafta süren duruşma sırasında iki diplomatı öldürdüğünü kabul etmiş ve 2 Temmuz'da hüküm giyerek müebbet hapse mahkûm edilmiştir.²³⁸

1.4. 12 MART SÜRECİNE KADAR TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE AFYON SORUNU

Afyon, daha doğrusu haşhaş üzerindeki Amerikan baskısı Atatürk devrinde başlamıştı. Bu baskı 1944'e kadar pek etkili olmamış ancak 1944'den sonra Türkiye'de haşhaş tarımı yavaş yavaş tahditlere uğramıştı. Haşhaş ekiminin devamı halinde Amerikan yardımlarının kesileceği o yıllardan sonra daima gündemi meşgul etmişti.²³⁹ Uyuşturucu alışkanlığının 1960'ların sonlarından itibaren Amerika'da çok ciddi problem haline dönüşmesiyle birlikte Amerikan toplumunda işlenen suç oranı her geçen sene daha da artmış, Amerika'nın ulusal ve uluslararası platformlarda bir dizi önlemler almasına neden olmuştur. Amerikan Başkanı Richard Nixon, başkan seçildikten hemen sonra Amerika'daki uyuşturucu kullanım problemine, dışarıda da haşhaş üretimine karşı bir kampanya başlattı. Bu kampanyanın bir parçası olarak 1969 yılından başlayarak

²³⁴ *Hürriyet*, 31 Ocak 1973.

²³⁵ *Milliyet*, 30 Ocak 1973.

²³⁶ *Milliyet*, 1 Şubat 1973.

²³⁷ *Hürriyet*, 4 Şubat 1973.

²³⁸ *Vatan*, 22 Temmuz 1973.

²³⁹ Özden Akdağ, "Afyon Çocukları -ABD'nin Türk Hükümetine Baskısı İlaç Sanayine Dayanmaktadır.", *Akşam*, 3 Temmuz 1971.

Türk yöneticilere bütün haşhaş tarlalarının kapatılması yönünde baskılarda bulundu ve konu iki ülke arasındaki ilişkide öncelikli olarak halledilmesi gereken bir sorun haline geldi.²⁴⁰

Amerikan Federal Narkotik Bürosu Müdürü John Ingersoll, Temsilciler Meclisinin Cürümlerle Mücadele Komisyonunda yaptığı konuşmada eroin trafiğini kaynağında kesmek için alınan tedbirleri açıklamış, Amerika'ya akan eroinin % 80'e yakın kısmının Türkiye'den geldiğini belirtmiş, Türk hükümetinin afyon ekimi yapılan illerin sayısını 21'den 9'a indirdiğini ve Türk hükümetine bu alanda 3 milyon dolarlık yeni yardım yapıldığını söylemiştir. Ingersoll'a göre Türkiye'den çıkan eroinin işlendiği başlıca yer Fransa'dır. Amerikan Narkotik Bürosu memurları eroin trafiğini önlemek için Fransız yetkilileri ile de temasa başlamışlardır.²⁴¹

Amerikan Time Dergisi de yayınladığı bir makalede Amerika'ya giren eroinin büyük bir kısmının Türkiye'den geldiğini belirtmiş, Türk hükümetini yeteri kadar titizlik göstermemekle suçlamıştır.²⁴²

Başkan Nixon Amerika'da eroinin kökünü kurutabilmek için Türkiye ve İran'a resmi olarak çağrıda bulunmuştur. Afyonun yurtdışına çıkış kapısı olarak İskenderun ve Mersin limanları zikredilmiş, bu noktayı göz önünde tutan Interpol Türkiye'nin güney illerindeki narkotik büro merkezlerinde çalışan mahalli ajanları uzun namlulu otomatik silah ve çeşitli araçlarla teçhiz etmeyi uygun görmüş ve bu kısımda yer alan Türk elemanlar aylarca süren özel bir eğitime tabi tutulmuştur. Öte yandan afyon ve haşhaş ekimi yapılan Isparta, Konya ve Malatya dolaylarına köylü ve amele kılığında özel ajanlar yerleştirilmiştir.²⁴³

Amerika eroin kaçakçılığını önlemek için Türkiye ve Fransa ile bazı anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalar, Türkiye'deki afyon yetiştiricilerine diğer mahsulleri yetiştirmeleri için Birleşik Amerika tarafından yapılacak yardımı da kapsar niteliktedir. Ingersoll, 1969 yılında New York'ta eroin nedeniyle 900'den fazla ölüm olayı olduğunu açıklamış ve Türkiye'deki afyon tarımıyla uğraşan kişilere başka ürünler yetiştirmeleri için 3 milyon dolarlık yardımın "Uluslararası Kalkınma Dairesi" tarafından yapılacağını bildirmiştir.²⁴⁴

²⁴⁰ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.227.

²⁴¹ *Milliyet*, 6 Ağustos, 1969.

²⁴² *Milliyet*, 16 Ocak 1970.

²⁴³ *Tercüman*, 20 Ocak 1970.

²⁴⁴ *Milliyet*, 7 Mart 1970.

ABD Adalet Bakanlığı Uyuşturucu Maddeler ve Tehlikeli İlaçlar Dairesi Başkan Yardımcısı Andrew Tartaglino ve Avrupa Müdürü John Cusack, Türkiye’de afyon kaçakçılığının önlenmesi ve afyon üretiminin azaltılması konusunda temaslar yapmak üzere Ankara’ya gelmiş, Türk ve Amerikan yetkililerle ayrı ayrı görüşmeler yapmışlardır. Cusack Türk çiftçisinin afyon yerine başka mahsullerin üretimini yaptığı takdirde Türkiye’nin tahıl ve erzak ambarı olabileceğini belirtmiş, Tartaglino ise Türkiye’nin afyon üretimini azalttığı takdirde, kanunsuz üretim ve kaçakçılığın da buna bağlı olarak güçleşeceğini belirtmiştir. Yetkililer ayrıca Türkiye’nin 1953 ve 1961 anlaşmalarına imza attığını hatırlatmışlar ve afyon üretimin azaltılması konusunda daha fazla çaba göstermesi gerektiğini de belirtmişlerdir.²⁴⁵

Türkiye’de haşhaş tarımı 1960 yılına gelene kadar 42 ilde yapılmaktaydı. Amerikan baskıları neticesinde 1967 yılında bir hükümet kararnamesiyle afyon üretilen illerin sayısı 21’e indirilmiş, 1968’de bu sayı önce 18 olarak tespit edilmişken bir süre sonra 11’e düşürülmüştür. 1970 yılında 9 ilde haşhaş tarımı yapılmaktayken 30 Haziran 1970 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan son bir kararname ile bu illerin sayısının 1971 sonbaharından itibaren 4’e düşmesine karar verilmiştir. Bu dört il; Afyon, Burdur, Isparta ve Kütahya’dır.²⁴⁶

Afyon ekilen il sayısının düşürülmesiyle ilgili olarak çıkan bir makalede Amerika sert bir dille şu şekilde eleştirilmiştir:

“Başkasının gözünde çöp arayanlar, birazcık olsun hastalığın esasını teşkil eden günah yuvalarının üzerine eğilseler çok daha verimli sonuç elde ederler. Ama bu yol çetindir, pahalıdır, uzun sürelidir. Siz ekmeyin bizimkiler de alamasın demek kolaydır.²⁴⁷

Afyon ekimi yapılan il sayısının düşürülmesi de Amerika Birleşik Devletleri’ni tatmin etmemiş, Amerika Adalet Bakanı John Mitchell Türkiye’nin afyon ihraç ettiği gerekçesiyle ekonomik yönden cezalandırılması gerektiği yönünde bir açıklama yapmıştır. Türk Dışişleri yetkilileri bu açıklamaya sert bir tepki göstermişlerdir. Başbakan Süleyman Demirel devletlerin birbirlerine ceza tertip etmesi şeklinde bir uygulamanın söz konusu olamayacağını, Türkiye’nin sadece tıbbi alanda kullanılmak

²⁴⁵ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1970.

²⁴⁶ *Milliyet*, 22 Temmuz 1970.

²⁴⁷ Aygün Aydeniz, “Düşünenlerin Düşünceleri-Afyon Oyunu”, *Milliyet*, 27 Temmuz 1970.

üzere afyon ihracı yaptığını bunun dışındaki her türlü kaçak üretim için tedbirler alındığını ve bu tedbirlerin çok sıkı şekilde uygulandığını söylemiştir.²⁴⁸

Amerikan Adalet Bakanının açıklaması üzerine Ahmet Kabaklı Tercüman'daki köşesinde afyon ile silah üretimini karşılaştırmış Amerika'yı riyakâr olarak betimlemiştir.

“...Her iki cephenin devletleri olan Amerika ile Rusya dünya silahsızlanma konferanslarında riya maskeleri takınıyorlar, sürekli muvazaa yapıyorlar ve her toplantıdan sonra kıtalararası füzeler, atomlu hidrojenli zehirli silahlar imaline biraz daha hız veriyorlardı. Sonra insaniyete hizmet hep zayıftan bekleniyor; Türkiye’de fakir köylünün, asırlardan beri ekip biçtiği ve esaslı ilaç sanayinde hammadde olan haşhaşa tahdit, hatta yasak konulmak isteniyordu. Çünkü Amerikan gençliğini zehirleyen afyonun yüzde sekseni (!) Türkiye’den çıkıyormuş da dostluğumuzun devamı için şu haşhaş ekimini iyice sınırlamaya zorlanmalıymışız...”²⁴⁹

Abdi İpekçi ise Milliyet gazetesindeki köşesinde fikirlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“...Dava insani bir davadır. Hem bu davaya hizmet etmek, hem de dünya gençliğini zehirleyen uyuşturucu maddelerin belli başlı üreticisi durumunda kalmamak için almamız gereken bazı tedbirler vardır. Amerika’ya bu tedbirlerin alınmasına yardımcı olmaktan başka bir şey düşmez. Türkiye ne afyon üretimini kısıtlamaktan dolayı ulusal gelirlerinde belirecek eksiklikleri, ne de afyon üreticilerinin bu yüzden karşılaşacakları zararları kendi mali ve iktisadi imkânları ile giderecek bir güce sahiptir. Amerika Türkiye’de üretilen afyondan etkileniyorsa, bu afyonu kendi ülkesine kaçak olarak sokanlarla baş edemiyorsa ve bunun için Türkiye’nin afyon üretimini kısıtlamasını istiyorsa böyle bir isteğin bedelini ödemeye, Türkiye’nin bu yüzden uğrayacağı zararları karşılamaya mecburdur. Kendi ülkesindeki kaçakçılarla (ki bunların birçoğunun Amerikan Kongresinde ortakları bulunduğu rivayet edilmektedir) baş edemeyen Adalet Bakanı’nın aczini örtbas etmek için Türkiye’yi suçlu gibi göstermeye kalkışması ve Türkiye’yi cezalandırmaktan söz etmesi hem bu mecburiyeti unuttuğunu hem de haddini bilmezliğini ortaya koymaktadır...”²⁵⁰

Türk hükümetinin gösterdiği sert tavrın ardından Amerikan Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak afyon ihracı dolayısıyla Amerika’nın Türkiye aleyhine iktisadi tedbirler almasının söz konusu olmadığı yönünde teminat vermiştir.²⁵¹

²⁴⁸ Tercüman, 23 Temmuz 1970.

²⁴⁹ Ahmet Kabaklı, “LSD ve Haşhaş”, Tercüman, 24 Temmuz 1970.

²⁵⁰ Abdi İpekçi, “Türkiye Cezalandırılacakmış”, Milliyet, 22 Temmuz 1970.

²⁵¹ Tercüman, 24 Temmuz 1970.

Amerika'nın yetkili makamları Türkiye'de afyon kaçakçılığını organize eden şebekenin ardında bir nevi dokunulmazlıkları olan kudretli otel ve gemi sahiplerinin olduğunu ileri sürmüşlerdir. İddialara göre çete reisleri kaçakçılık faaliyetlerinin ardında işleri planlamakta olup ham afyonun köylüden satın alınması ve Suriye yoluyla Ortadoğu'ya ya da gemi veya kamyonlarla Avrupa'ya nakli için komisyoncular ve aracılar kullanmaktadırlar. Yine bu iddialara göre gayrimeşru olarak ekilen afyonun kontrolünün imkânsız olduğu ileri sürülmüş Türk polisinin bu konuda zafiyet içinde olduğu ve genellikle kendi köylerine tayin edildiği belirtilmiştir. Kendi köylerine tayin olan polislerin çevrelerinin isteklerine karşı gelemeyeceği, bazen rüşvet bazen de tehditle susturulduğu da iddia edilmiştir.²⁵²

1971'in ilk günlerinde Amerikan Temsilciler Meclisi Suçlar Komitesi yaptığı açıklamada Amerikan hükümeti yetkililerinin yılda 5 milyon dolar (75 milyon TL) ödeyerek Türkiye'deki afyon ürününün tamamını satın alarak bir numaralı eroin kaynağının kökünü kurutmayı düşündüklerini belirtmiştir.²⁵³

Türkiye'nin cezalandırılması bu dönemde de Amerikan kamuoyunun gündemine gelmiş Demokrat Minnesota Senatörü Walter F. Mondale Türkiye'nin cezalandırılması gerektiğini öne sürmüş, yaptığı açıklamada "Haşhaş dostumuz ve müttefikimiz olan ülkelerde yetiştiriliyor ve işlenerek eroin haline getiriliyor. Mesela Amerika'ya gelen eroinin çoğu NATO'daki müttefikimiz olan ve 1946'dan beri 5,5 milyar dolar Amerikan yardımı alan Türkiye'de yetiştirilen haşhaştan elde edilmektedir. Bu korkunç ve saçma duruma göz yumamayız." demiştir.²⁵⁴ Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği Müsteşarı A. E. Karasapan, Amerikan CBS televizyonunda yaptığı konuşmada Türkiye'nin uyuşturucu madde programını savunmuş ve Amerika'da yılda 8 milyar adet Amphetamine hapı imal edildiğine dikkati çekerek Amerika'da kanuni yollarla temin edilen bu gibi uyuşturucu maddelerin gençler tarafından kullanılmasının önüne geçilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁵ Amerikan Narkotik Bürosu Şefi John Ingersoll, dünya ülkeleri arasında afyon üretimi açısından üçüncü sırada gelen Türkiye'nin haşhaşın uyuşturucu maddeler trafiği için kullanılmasını önleyici etkili bir kontrol sisteminden mahrum olduğunu ileri sürmüş, Amerika'nın Türkiye'ye ve Türkiye benzeri diğer ülkelere bu alanda yardımcı olmasını istemiştir.²⁵⁶ New York Eyalet

²⁵² *Milliyet*, 30 Temmuz 1970.

²⁵³ *Akşam*, 8 Ocak 1971.

²⁵⁴ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1971; *Akşam*, 2 Şubat 1971.

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1971.

²⁵⁶ *Akşam*, 7 Nisan 1971.

Meclisinin Araştırma Komisyonu ise New York eyaletindeki eroin akışına engel olmak için Türkiye'deki haşhaş tarlalarının New York eyaleti tarafından kiralanmasını teklif etmiştir. Komisyon Başkanı Türkiye'de çiftçilerle varılacak bir anlaşma çerçevesi dâhilinde haşhaşın daha tarladayken imha edilebileceğini ve bedelinin Türk çiftçisine ödenebileceğini söylemiştir. Senatör Huges, bunun takriben yılda 20 milyon dolara mal olacağını kaydettikten sonra Türkiye'de üretilen haşhaştan elde edilen eroinin Amerika'daki satış fiyatının dört milyar dolar olduğunu belirtmiştir.²⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18 Haziran 1971 tarihli toplantısında “Afyon Ekimini Yeniden Tahdit, Tanzim ve İhracatını Geliştirmeyi Öngören Tasarı” görüşülmeye başlanmış, tasarının tümü üzerinde söz alan parti sözcüleri genellikle ekimin tahdit edilmesine karşı çıkmışlar, bazıları da afyon ekiminin tahdidi konusundaki Amerikan talebini “Türkiye'nin içişlerine müdahale” olarak nitelendirmişlerdir. Sanayi ve Ticaret Bakanı Ayhan Çilingiroğlu da bu konuda afyon ekicisini teşvik etmek amacıyla çiftçiye üreteceği afyonun değerinin yarısının peşin olarak ödeneceğini, kontrol sisteminin ekimden hasada kadar sürdürüleceğini belirtmiştir.²⁵⁸

Amerikan Savunma Bakanı Melvin Laird, Başkan Nixon'un bir süre önce Türkiye'ye bütün afyon ekim alanını imha etmesi için 5 milyon dolar yardım teklif ettiğini ve Başbakan Süleyman Demirel'in bu teklifi reddettiğini açıklamış ve Türkiye ile görüşmelerin devam ettiğini söylemiştir. Bu açıklama üzerine Amerikan Senatosu Dış Yardım Alt Komitesi Başkanı Proxmire, Demirel'in muhalefetin “Amerikan bendesi” olarak suçlamalarından kurtulmak için teklifi reddettiğini iddia etmiş, Laird ise bu durumu yalanlamıştır. Komite Başkanı Proxmire afyon meselesine çare bulunmadıkça Türkiye'ye yardımın kesilmesinde ısrar etmiştir.²⁵⁹

1.5. TÜRKİYE'DE 12 MART SÜRECİ

1.5.1. 12 Mart Müdahalesini Hazırlayan Etkenler ve Muhtıraya Giden Süreçte Gelişen Olaylar

1969 yılında Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından başlayan şiddet olayları hızla artarak sokak hareketlerine dönüştü. Başta ODTÜ olmak üzere pek çok üniversitede kontrolü ele geçiren solcu

²⁵⁷ *Akşam*, 13 Mayıs 1971.

²⁵⁸ *Akşam*, 19 Haziran 1971.

²⁵⁹ *Milliyet*, 24 Haziran 1971.

gruplarda silahlı mücadele yoluyla devrim yapma fikri ve eğilimi güçlendi.²⁶⁰ Ayrıca bu dönemde sol, sola sempati ile bakan çevreler ve Atatürkçü kesimde ABD'ye karşı olumsuz bir bakış açısı gelişmiş, özellikle üniversite gençliği arasında anti-Amerikan eylemler alıp yürümüştür.²⁶¹ Ayrıca bu dönemde Amerika'nın bir yandan yumuşama politikası gereği sosyalist ülkelerle pazarlığa girişip, az gelişmiş ülkelerin toplumlarını "ulusal kurtuluş özelemlerini" etkisizleştirmek amacıyla bir ideolojik kavgaya itmesi de dikkate değer bir olgudur.²⁶²

Öğrencilerin yanı sıra sivil kesimde de bir darbe ve müdahale beklentisi hâsıl olmakla beraber, bu yönde çeşitli çalışmalar da yapılıyordu. Aslında ordu mensupları ile sivil kesimler arasında müdahale konusunda ortak bir çalışma söz konusuydu. Sivil ve asker ortak müdahaleyi amaçlayan proje Doğan Avcıoğlu, C. Madanoğlu, E. Acuner, O Kabibay, Korgeneral A. Erçikan gibi isimlerce hazırlanmış ve bu projede devletin yeni düzeni, anayasa taslağı ve hatta alternatif Bakanlar Kurulu listesi bile yer almıştır.²⁶³ Bilhassa Yön Dergisi etrafında kümelenen Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu ve bunun gibi aşırı solcular, sosyalizme seçimle gidilemeyeceğini bilerek bir yandan ihtilal cuntalarında faaliyet yapıyorlardı.²⁶⁴

Lübnan'da Filistinli silahlı gruplarla işbirliğine gidecek kadar güçlenen devrim yanlıları, sivillerden Doğan Avcıoğlu ile 27 Mayısçı Emekli General Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği bir cuntanın 9 Mart 1971'de yapacağı bir darbe ile siyasi iktidarı devralmayı kararlaştırdı.²⁶⁵

Önceleri 9 Mart cuntasının içinde bulunan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal şartların gerektirdiği tedbirleri almak için karargâhlarındaki gözde subaylara bazı hazırlıklar yaptırmışlardır. Bu hazırlıklar arasında bir anayasa taslağı bile olduğu sonradan ortaya çıkmıştır. Bu hazırlık karargâhı General Celil Gürkan'ın başkanlığında, kara, hava ve deniz subaylarından oluşan bir müşterek karargâhtır ve kendi komutanlarının bilgisi dâhilindedir. 12 Mart'a doğru giderken

²⁶⁰ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını Cilt I*, Ankara 2003, s.307.

²⁶¹ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ankara 1995, s.142.

²⁶² Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, İstanbul 1986, s.407.

²⁶³ Davut Dursun, *12 Mart Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, İstanbul 2003, s.46.

²⁶⁴ Hüseyin Demirel, *12 Martın İçyüzü Nasıl Geldi Nasıl Geçti*, İstanbul 1977, s.107.

²⁶⁵ Hayati Tek, *a.g.e.*, s.307.

özellikle Muhsin Batur ve Faruk Gürler paşalar fikir değiştirirler ve planladıkları darbenin “emir- kumanda zinciri ” içinde yapılmasına razı olurlar.²⁶⁶

9 Mart günü öğle sıralarında alınan harekât kararı, akşam 20.00’ye doğru yukarıdan gelen bir emirle durdurulmuştur. Bu durdurmada Ankara içindeki Faruk Gürler ve Muhsin Batur gibi bazı komutanlarının tam anlamıyla harekâtı destekler bir tutum almamaları etki yapmıştır.²⁶⁷

Öte yandan 1971 yılının Şubat aylarında basında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç’ın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile yaptığı görüşme sırasında aşırı akımların Türk devletinin geleceğini tehlikeye düşürecek hale geldiğini belirttiği, hükümet tarafından bu duruma hızla ve gerçekçi bir şekilde tedbirler alınmasını istediği haberleri çıkmıştır. Aynı görüşmede Tağmaç’ın memleketteki huzursuzluk sebebiyle 27 Mayıs öncesi durum ile bugünkü durumun aynı olduğunu belirttiği, Silahlı Kuvvetler olarak sorunların çözümlenmesini hükümetten beklediklerini ve bugünkü demokratik düzen içinde hükümete yardımcı olmak istediklerini de ifade ettiği köşke yakın çevrelerce dile getirilmiştir.²⁶⁸

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç 3 Mart 1971 tarihinde Hava Kuvvetleri konferans salonunda yüksek rütbeli subaylarla bir toplantı yapmış “Silahlı Kuvvetler’in idare ettiği yerde devlet yok demektir. Bugün böyle bir durum yoktur.” demiş ve Silahlı Kuvvetler’in devlet idaresine el koymamak için çırpındığını söylemiştir. Tağmaç konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“...Son günlerde meydana gelen olaylar karşısında ordunun itidalini muhafaza etmesi gerekir. Bugün Türkiye’de ihtilal yapılmasını isteyen sağ ile soldur. Ancak ihtilâli lanse edenler bunun adına komünizm demiyorlar da sosyalizm diyorlar. Ben ve sizler anayasa düzeni içinde gerekeni yerine getirmeye çalışıyoruz. Çünkü bizler bu anayasayı getirdik, bu anayasa nizamını ve demokrasiyi korumak zorundayız. Hiç endişeniz olmasın gerekenler, vaktinde arzu ettiğiniz gibi yapılmaktadır. Anayasa ve demokratik rejim içinde gereken, gerektiği zaman yapılacaktır. Tekrar ediyorum endişeniz olmasın.”²⁶⁹

Tağmaç, 10 Martta Yüksek Komuta Konseyi toplantısından sonra yaptığı açıklamada ise aşırı sağ ve aşırı solun tehlikelerine dikkat çekerek, aşırı sağın karşısında daima Silahlı Kuvvetler alternatifinin bulunduğunu ancak aşırı solun iktidara gelmesi

²⁶⁶ Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, İstanbul 2007, s.223.

²⁶⁷ *Cumhuriyet*, 18 Mart 1971.

²⁶⁸ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1971.

²⁶⁹ *Tercüman*, 4 Mart 1971; *Cumhuriyet*, 4 Mart 1971.

halinde karşısında hiçbir alternatif olmayacağını dile getirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin yapısı itibarıyla ne Bulgaristan, ne Çekoslovakya ne de Macaristan olmadığını, Türkiye'ye hâkim olacak komünist idarenin tamamen Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetinde olacağını ve son Türk Devletinin de böylece yok olup gideceğini belirtmiştir.²⁷⁰ Tağmaç ayrıca ordunun adeta devlet idaresine müdahaleye zorlanmaya çalışıldığını ve Silahlı Kuvvetler'in sabrının taşırılmak istendiğini de belirtmiştir.²⁷¹

1.5.2. 12 Mart Muhtırası, Sonuçları ve Akisleri

12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile Senato ve Meclis Başkanlarına ortak imzalı bir muhtıra vermişlerdir. Muhtıranın metni şu şekildedir:

1- Parlamento ve hükümet, süregelen tutumu, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize.²⁷²

Aynı gün saat 14.30'da toplanan Bakanlar Kurulu, toplantı sonrasında hükümetin istifa ettiğini resmen açıklamış, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise bu istifayı kabul etmiştir.²⁷³

²⁷⁰ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1971.

²⁷¹ *Milliyet*, 11 Mart 1971.

²⁷² *Tercüman* 13 Mart 1971.

²⁷³ *Tercüman* 13 Mart 1971.

12 Mart muhtırası askeri müdahaleyi fiilen tahakkuk ettiren bir el koyma olarak tecelli etmemiş ve demokrasiyi kurtarma ihtimali açık bırakılmıştır.²⁷⁴

12 Mart'ın ardından Milli Savunma Bakanlığının aldığı kararla 5 general, 1 amiral ve 35 albay emekliye sevk edilmiş, ayrıca birçok subay da Ankara dışında çeşitli görevlere atanmışlardır. Emekliye sevk edilen yüksek rütbeli subaylar arasında Şükrü Köseoğlu, Celil Gürkan, Lütfi Erol, M. Ali Erkan, Hidayet Ilgar, Ömer Çokgör gibi isimler vardır.²⁷⁵

Muhtıra basında çeşitli gazetelerde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Abdi İpekçi "Durum" adlı köşesinde yapılan müdahaleyi desteklemiş, muhtıraya salt hukuk açısından bakılmadığı zaman farklı sonuçlara varılacağını ve muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğünün düşünülebileceğini kaleme almıştır. Ayrıca kuvvet komutanlarının alttan gittikçe artarak gelen baskılar karşısında yapılması istenen müdahaleyi önlemek üzere parlamenter rejimi yaşatabilmek için bir imkân tanınması yolunu seçtiklerini belirtmiş, komutanların bu davranışını demokrasiye bağlılık olarak yorumlamıştır.²⁷⁶

Tercüman gazetesi yazarlarından Tarık Buğra, muhtıranın akliselim insanlar nazarında sürpriz olmadığı ve hâkim olan kargaşa arasında geç bile kaldığını vurgulamış, hedefi Türkiye'yi yıkmak olan bu terör ve anarşi hareketlerinin durdurulması için bu muhtıranın gerekliliğini savunmuştur. Verilen muhtırayı Türkiye'nin işitmeyi beklediği yiğit ses olarak nitelendiren Buğra, muhtıranın anayasaya bağlılığının ve sağlam bir hükümet temennisinin dünya üzerinde ki diğer devletlere örnek teşkil ettiğini söylemiştir.²⁷⁷ Yine Tercüman gazetesinde yazan Ergun Göze makalesinde ordunun anayasa nizamının ve demokratik rejimin yanında ve ona saygılı olduğunu, hiç kimsenin orduyu şu veya bu şekilde kendi yanına çekmeye kalkmamasını yazmıştır.²⁷⁸ Tercüman gazetesinden Ahmet Kabaklı ise muhtırayı iyi niyetli olarak nitelemiş, ayrıca muhtıranın demokrasiye bir veda belgesi olmadığını, ülkeyi anarşiden kurtarıp demokrasiyi iyi işletmek ve açık rejimi kurtarmak için devlet ve politika adamlarına açılmış bir kapı olduğunu söylemiştir.²⁷⁹

²⁷⁴ Nusret Kirişçioğlu, *12 Mart İnönü-Ecevit ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporum*, İstanbul 1973, s.36.

²⁷⁵ *Milliyet*, 17 Mart 1971.

²⁷⁶ Abdi İpekçi, "Muhtıra ve Gerçekler", *Milliyet*, 13 Mart 1971.

²⁷⁷ Tarık Buğra, "Beklenen Ses", *Tercüman*, 14 Mart 1971.

²⁷⁸ Ergun Göze, "Generallerin Beş Çayı", *Tercüman*, 13 Mart 1971.

²⁷⁹ Ahmet Kabaklı, "Temennimiz Şu Ki", *Tercüman*, 14 Mart 1971.

Olay dünya basınında da yankı uyandırmış, Amerika da çıkan New York Times gazetesi, Süleyman Demirel hükümetinin istifası konusunda, sütunlarında yer verdiği bir yazıda şöyle demiştir:

“Bir anayasa hükümetine, askerlerin müdahalesi, her zaman için üzüntü verici bir olaydır. Ancak bu defa Türkiye’de yapılan muhtıralı darbe değişikdir. Hiç olmazsa Silahlı Kuvvetler, hükümeti ele geçirmemişler ve demokratik ilkeler çevresinde ulusu birleştirmek, karışıklıklara son vermek ve vaat edilen reformları yerine getirmek için daha güçlü bir hükümetin kurulmasını istemişlerdir. Ancak böyle bir hükümet kurulur ve yeteri derecede teşkilatlanmazsa, Silahlı Kuvvetler iktidarı ele geçirirler, Atatürk tarafından kurulan Silahlı Kuvvetlerin tutumu budur. Ve 1960-1961 yılları arasında da Adnan Menderes rejimi devrildiği zaman aynı şey gerçekleşmiştir. 1967’de Yunanistan’da rejimi ele geçiren ve o zamandan bu yana da demokratik tavizler vermeden hükümeti ellerinde tutan albaylar cuntası ile tür olarak bir ayrılık teşkil etmektedir. Ancak bunu söylemek, Türkiye’de askerlerin yaptığı müdahaleyi haklı çıkarmaz. Başbakan Süleyman Demirel, hiç kuşkusuz, siyasi bir lider olarak zayıftı. Ancak bu hafta dört Amerikalıyı kaçırانlarla görüşmeyi ve pazarlığa girişmeyi reddetmesiyle büyük bir zafer kazanmıştır.”²⁸⁰

12 Mart muhtırası radikal sola büyük bir darbe vurdu. CHP’li Erim’in “Balyoz Harekâtı” adını verdiği bir operasyon sonucunda binlerce solcu tutuklandı, yargılandı, mahkûm edildi. Cuntacılarla işbirliği yapan pek çok solcu örgüt üyesi çatışmalarda hayatını kaybederken, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildi. 12 Mart muhtırasının verildiği gün Süleyman Demirel hükümeti istifa etti. Bülent Ecevit de CHP’nin Nihat Erim hükümetine üye vermesine tepki olarak CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etti. Ecevit, 1972’de 35 yıldır CHP’nin başında olan ve bir dönem Milli Şef olarak anılan İsmet Paşa’yı alt ederek CHP Genel Başkanı oldu. 26 Mart 1971’de kurulan Nihat Erim hükümeti ile ara rejim dönemi açılmış oldu. Erim’in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay oldu. Arkasından Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri de beklenen başarıyı elde edemedi. 12 Mart hükümetleri askerin siyasi sistem içindeki yerini sağlamlaştırmaktan başka bir işlev görmediler. 1969’da Süleyman Demirel tek başına iktidar olmuştu. 12 Marttan sonra hiçbir parti tek başına çoğunluk sağlayamadı, Türkiye 1970’lerde siyasi istikrarsızlık sürecine girdi. Bu sürecin diğer ucunda 12 Eylül darbesi vardı.²⁸¹

²⁸⁰ *Tercüman*, 14 Mart 1971.

²⁸¹ Hayati Tek, *a.g.e.*, s. 308.

1.5.3. 12 Mart ve Türkiye Amerika İlişkileri

12 Mart muhtırası sonrasında askerlere yanaşmak, ABD Büyükelçiliği'nin öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Amerikalılar, üst kademenin en yetkili ismi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'la muhtıra sonrası ilk temas imkânını 15 Mart günü, yani müdahaleden tam üç gün sonra yakaladılar; bu ilk temasın sonuçlarını Büyükelçi Handlay 16 Mart 1971 tarihinde geçtiği telgrafta; "Amerika'daki Amerikan Yardım Heyeti Başkanı, daha önce alınan randevu uyarınca, 15 Mart tarihinde, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ile görüşmüştür. Bu, Amerikan tarafınca 12 Mart muhtırasından sonra Tağmaç'la ilk temas olmuştur. Tağmaç iç siyasi gelişmeler konusunda hiçbir şey vermemiş, ancak Genelkurmay Başkanı sıfatıyla, işleri eskisi gibi yürütmeye devam edeceğini belirtmiştir." şeklinde anlatmıştır.²⁸² 20 Mart 1971'de Cumhuriyet gazetesine ise Nihat Erim ile yabancı gazeteciler arasında geçen görüşmenin yansıması şu şekilde olmuştur:

Soru: Türk Amerikan ilişkileri nasıl olacak, Amerikalı askerler Türkiye'den çekilecek mi?

-Türk Amerikan dostluğu devam edecektir. Herkes benim bu konudaki fikirlerimi bilir. NATO çerçevesi içinde tabii, Amerikalı askerler Türkiye'de kalacak.²⁸³

12 Mart sonrasında kurulan Nihat Erim hükümetinin yaptığı ilk işlerden biri haşhaş ekimini yasaklamak olmuştur. Yıllar sonra 12 Mart'ın yıldönümü münasebetiyle Demirel'e bu yasaklama kararının muhtıradan sonra alınmasının bir tesadüf olup olmadığı sorulmuş, Demirel ise yasaklamanın fevkalade yanlış olduğunu ve neticede yıllar sonra bu yasaktan dönüldüğünü söylemiştir.²⁸⁴ I. Nihat Erim hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı yapan Sadi Koçaş ise anılarında, Nihat Erim'in yasaklama sonrasında Amerikalılara haşhaş ekilen yerlere sanayi tesisi kurdukmak niyetinde olduğunu bunun da köylünün hayat standardını birkaç kat iyileştireceğini düşündüğünü anlatmıştır.²⁸⁵

12 Mart yönetimi sırasında kalkınma girişimleri duraksamış, ekonomide sıkıntılar baş göstermiş, SSCB ile ekonomik işbirliğinde pek adım atılmamış, dış politikada ABD etkisi daha da hissedilir hale gelmiş, başta haşhaş ekiminin

²⁸² Sedat Ergin Amerikan Gizli Belgeleriyle 12 Mart, Hürriyet Gazetesi, 13 Mart 1991'den Aktaran Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 "Anti Parleментарist-Baasçı" Darbe Girişimi*, İstanbul 2002, s.516.

²⁸³ Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, İstanbul 2007, s. 101.

²⁸⁴ Hüseyin Demirel, *a.g.e.*, s.57.

²⁸⁵ Sadi Koçaş, *12 Mart Anıları*, İstanbul 1978, s.148.

yasaklanması olmak üzere ABD istekleri yerine getirilmiş, öğrenci ve işçi eylemleri bastırılmış, ister sol isterse düpedüz Atatürkçü çizgide olsun anti-emperyalist çizgide olanlar susturulmuş, sol akımlara ağır darbeler indirilmiş, TİP kapatılmış, toplumsal ve sendikal haklar kısıtlanmıştır. 12 Martın bu uygulamaları ABD çıkarları ile tam bir uyum içindedir. Üstelik toplumsal ve siyasal tepkilere set çekebilecek güçte partiler üstü bir hükümet kurulmakla da kalmamış, sıkıyönetim ilan edilerek ülke bir cendere içine sokulmuştur.²⁸⁶ Nihat Erim 1972 yılının Mart ayında Amerika'ya yaptığı ziyaret sırasında Washington'daki Ulusal Basın Kulübü'nde bir konuşma yapmış ve Türkiye'de cereyan eden olayları ve alınan tedbirleri anlatmıştır. Konuşmasına Atatürk'ün başarılarını ve kurduğu cumhuriyeti anlatarak başlayan Erim daha sonra 27 Mayıs 1960 hareketinin nedenlerini ve sonuçları üzerinde uzun uzun durmuş ve sözü 12 Mart'a getirmiştir. 9 Mart hareketini Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik düzenlenen bir komünist suikast olarak nitelendirmiş, bu suikastın Silahlı Kuvvetlerin 12 Martta tam zamanında yaptığı müdahale ile alt edildiğini belirtmiştir.²⁸⁷

12 Mart muhtırası sonucunda başbakan olan Nihat Erim, Amerika seyahatinden çok kısa bir süre sonra istifa etmiş, istifası 17 Nisan 1972 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kabul edilmiştir. Yerine ise yeni hükümet kurulana kadar Ferit Melen'in vekâlet etmesi kararlaştırılmıştır.²⁸⁸

1.6. TÜRKİYE'DE 12 MART SONRASI AFYON EKİMİNİN YASAKLANMASI

Türk Dış Politikasını afyon sorunu meşgul ederken, Türkiye iç politikada da sancılı günler yaşıyordu. Ordu tarafından Demirel hükümetine 12 Mart muhtırası verilmiş aynı gün Demirel hükümeti istifa etmiştir. Akabinde Nihat Erim başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştu.²⁸⁹ 12 Mart'tan sonra başbakan olan Nihat Erim ve hükümeti afyon üretiminin belirli bir plan çerçevesinde yasaklanması görüşüne karşı değildir. Ancak ekicinin hiçbir şekilde zarara uğramaması ve afyon yerine ekilecek yeni ürünler ya da kurulacak sanayinin etrafıca incelenmesi fikrindedir. Erim ayrıca bu yıl haşhaş ekimini izin belgesine bağlayan ve dört ilde sınırlayan kanun tasarısının da meclislerden geçeceğini, böylece 1961 Anlaşması gereğinin yerine

²⁸⁶ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, s.144.

²⁸⁷ *Zafer*, 23 Mart 1972.

²⁸⁸ *Tercüman*, 18 Nisan 1972.

²⁸⁹ Hayati Tek, *a.g.e.*, s. 308.

getirileceğini açıklamıştır. Bu tedbirlere rağmen afyon kaçakçılığının kısa vadeli olarak önlenbilmesi için afyon destek alım fiyatı 110 liradan 180 liraya çıkarılmıştır.²⁹⁰

Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması için Amerikalıların yaptıkları çağrı üzerine başlayan görüşmeler Türkiye’nin 1972 yılından itibaren haşhaş ekimi yapılmayacağı taahhüdüyle sona ermiş yapılan prensip anlaşmasında alınan kararlar bizzat Başbakan Erim tarafından Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Handley’e bildirilmiştir. 1972 yılından itibaren haşhaş üretimi yapılmayacak, buna karşılık Amerikalılar ekim yapılan yedi ildeki üreticiye, her yıl mahsullerine aldıkları baş fiyatın iki misli tazminat ödeyecektir. Haşhaş yerine ikame edilecek ürünlerin ekimine derhal başlanacak, ikame ürünleri çiftçinin geçimini sağlamaya kâfi geldiği zaman tazminat kesilecektir. Amerikalıların bir yılda ödeyeceği tazminat 10 milyon doların üzerindedir. Amerikalılar kaçak haşhaş ekimini kontrol etmek için ayrıca Türkiye’ye gerekli makine ve teçhizatı ücretsiz olacak verecek, Türkiye ilaç sanayi için lazım olan haşhaş devlet üretme çiftliklerinde yetiştirecek, bu iş için yapılacak masraflar da Amerikalılarca sağlanacaktır.²⁹¹

Başbakan Erim yasağın ardından yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

“Haşhaş ekicisinin asla zarara uğramasına meydan vermeden bu meselenin halledilmesi için gerekli formülü tespit ettik. Bu formül şudur: Halen ekim yapmış olan 7 ildeki çiftçilere kaybedecekleri gelirlerini karşılamak üzere önümüzdeki yıldan itibaren tazminat verilecektir. Bu tazminatın esası şu olacaktır: Bu yıl ekicinin Toprak Mahsulleri Ofisi’ne satacağı afyon ile tohum, sap vs. gibi yan ürünlerin tümünün milletlerarası piyasadaki kıymeti temel alınacaktır. Ayrıca bu çiftçilerin kaybolan gelirlerini başka yollardan yerine koymak, onlara başka geçim kaynakları sağlamak için de bölgede gerekli uzun vadeli yatırımlar meyvelerini verinceye kadar köylüye tazminat ödenmesine devam edilecektir. Bu yıl ekim yapanlardan önümüzdeki sonbahar devresinde kendi istekleri ile bu ekimden vazgeçenlere de aynı esas üzerinden tazminat verilecektir. Alım fiyatını da arttırmış bulunuyoruz. Bütün haşhaş üreticilerinin Ofis’e teslim edecekleri miktar ne kadar büyük olursa gelecek yıllarda ekmeden alacağı tazminat da o kadar geniş olacaktır. Ayrıca üretici bütün mahsulünü Ofis’e satmak suretiyle kaçakçının oyuncağı olmadığını, Türk çiftçisinin haşhaş ekmek suretiyle bütün dünyayı zehirlemek gibi bir gayeyi hiçbir vakit bilerek beslememiş olduğunu da açıkça ortaya koyacaktır.”

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Nixon ise Başbakan Erim’in ardından verdiği demeçte şunları kaydetmiştir:

²⁹⁰ *Milliyet*, 26 Haziran 1971.

²⁹¹ *Milliyet*, 30 Haziran 1971.

“Bugünkü dünya devlet adamlarına yaraşır niyet beyanları yapılması güç değildir. Ama devlet adamına yaraşan cesaretli adımlar atıldığı haller azdır. Türk Başkanı Nihat Erim her iki hususu tam olarak bir araya getirmiş bulunuyor. Kendisi dostumuz ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatındaki güvenilir müttefikimiz Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyanın selametine önemli bir katkıda bulunmak amacıyla geleneksel bir tarım şeklini terk edeceğini bugünkü yaptığı açıklama ile bildirmiştir. Hükümetin yayınladığı kararnamede kendi mevzuatlarına uygun olarak, bir yıl zarfında haşhaş ekimine son vereceğini açıklamıştır. Bu uzak görüşlü adım diğer memleketler tarafından da takip edilmesini beklediğimiz bir emsal teşkil edecektir. Türkiye, haşhaş yetiştirip de afyon veya eroin iptilası hemen hemen mevcut olmayan nadir memleketlerdendir. Haşhaş ekicisi, korkunç uluslararası salgının yayılmasında kendisinin bir rolü olduğunu ya hiç bilmiyor ya da çok az biliyor. Bundan dolayı afyon üretimine Türkiye’de son vermek kararının özel bir güçlüğü vardır. Bu koşullar, atılan önemli adımın uzak görüşlülüğünü ve akıllılığını daha da arttırmaktadır. Türk ekonomisinde tarım sektörünün önemini iyi bilmekteyiz. Türk çiftçisine daha elverişli bir hayat şart sağlamak için bu memlekette yürütülen programa yardım için en iyi teknik elemanlarımızı Türk hükümetinin emrine vermeye hazırız. Hepimizin faydalanacağı bir programa yardım etmekle iftihar ederiz. Dışişleri Bakanımız Rogers, geçen Nisan ayında Başbakan Erim ve Türk yetkililer ile görüşmelerini bana anlattı. Mr. Rogers Türk hükümetinin ve Türk milletinin önündeki sorunları gayet iyi anlamış ve bunlara çözüm yolu bulmak için sarf edilen gayretlerden mütehasıs olmuş bulunmaktadır. Atlantik camiasının refahı ve savunması için, giriştiği kesin askeri ve siyasi sorumluluğu iyi bilinen, bir dost ve müttefike karşı biz Amerika olarak taahhüt altında bulunmaktayız. Türk halkının refahını arttırmak ve ülkesinin bağımsızlık ve güvenliğini idame ettirmek yolundaki gayretlerinde, Türkiye ile devamlı işbirliğinde bulunmayı taahhüt ediyorum.”²⁹²

11-13 Ekim 1971 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcılarından Spiro Agnew Türkiye’ye gelmiş ve resmi temaslarda bulunmuştur.²⁹³ Beraberinde tarım uzmanları da gelmiş, Agnew Erim’e Nixon’un özel mesajını iletirken Başkanın, haşhaş yerine ikame edilecek ürünlerin bir an önce geliştirilmesi ve üretilmeye başlanmasını istediğini beraberindeki tarım uzmanlarının da bu yönde Türk uzmanlara yardımcı olacağını belirtmiştir. Türk ve Amerikalı tarım uzmanları arasında iki hafta süren ortak çalışma sonucunda “Haşhaş Ekim Bölgelerinde Tarımsal Gelirin Geliştirilmesi” başlıklı bir rapor hazırlandı. Söz konusu rapor Amerikan tarım bakanının ziyaretinde iki ülkenin tarım bakanlarına sunulmuştur.²⁹⁴

²⁹² *Akşam*, 1 Temmuz 1971.

²⁹³ *Akşam* 11 Ekim 1971.

²⁹⁴ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara 1996, s.126.

Amerikan Tarım Bakanı Clifford Hardin ise 2 Kasım 1971 tarihinde Türkiye'ye gelmiş, Ziyaret süresince yapılan görüşmelerde Amerika'nın Türk afyon çiftçileri için ödeyeceği tazminat ve haşhaş bölgelerinin hangi alternatif tarım ürünleriyle değerlendirilebileceği görüşülmüştür.²⁹⁵

Tarım Bakanı'nın Türkiye'yi ziyaretinde Amerika, ilk temaslar sırasında, kayıpların karşılanması için yılda 5 milyon dolarlık bir yardımın yeterli olacağı görüşünü öne sürmüştür. Ancak mesele bilimsel ve teknik seviyede bir inceleme araştırmaya tabi tutulduktan sonra elde edilen bulgular "Bakanlıklar Arası Haşhaş Komisyonu" raporunda şöyle belirtilmiştir:

1-Haşhaş, Anadolu'nun zayıf topraklarına iyi adapte olmuş ve diğer bütün bitkilerden daha yüksek gelir sağlayan bir bitkidir.

2- Yüksek derecede istihdam sağlamaktadır. Halen söz konusu 7 ilde 90 bin çiftçi ailesi bu bitkinin tarımını yapmakta, ayrıca tarla işçilerine de istihdam imkânı sağlamaktadır. Bu ürünle ilgili olarak tarım dışı çeşitli sektörlerde geniş bir çalışma sahası vardır.²⁹⁶

Amerikan Tarım Bakanı Hardin, 3 Kasım tarihinde yapılan görüşme sonrasında yaptığı konuşma da bölgeye en fazla yarar sağlayacak ürünlerin buğday, hayvan yemleri, yağlı tohumlar ve çiftlik hayvanları teşebbüsleri olduğunu belirtmiş, afyon bölgelerinde, geliştirilmiş tarım usulleri ile yapılacak çalışmalarla ortalama buğday veriminin yüzde elli arttırılabileceğini iddia etmiştir. Ayrıca bölgede kümes hayvanları, sığır ve koyunların semirilmesi, hatta süt mamulleri ve hayvancılık teşebbüslerinin de yer alabileceğini söylemiştir.²⁹⁷ 4 Kasım'da yapılan görüşmede ise üç konuda mutabakat sağlanmıştır:

1- Yedi ilde haşhaş ekiminin ve afyon üretiminin yasaklanmasından dolayı Türk çiftçisinin uğrayacağı zarar, ABD tarafından tazmin edilecek ve bu tazminat 4 yıl süreyle verilecektir.

2- Bu bölgede bu kaybın yerini dolduracak ve en az aynı ölçüde gelir getirecek yatırım projeleri ile tarımsal üretimi arttıracak yatırımları ABD başış olarak finanse edecektir. Bu projelerin en az dört, en fazla beş yıl sonra söz konusu yasaklamadan doğan zararı karşılayacağı saptanmıştır.

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1971.

²⁹⁶ *Milliyet*, 4 Kasım 1971.

²⁹⁷ *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1971.

3- Türkiye'nin afyon sakızı, kapsül ve tohum ihracatından sağladığı döviz, dört yıl süre ile ABD hükümeti tarafından karşılanacaktır.²⁹⁸

Tüm bu görüşmelere rağmen Amerika Birleşik Devletleri'nin vereceği tazminat miktarı ile ilgili olarak iki ülke tarım bakanları arasında yapılan müzakerelerde bir anlaşmaya varılamamış, hatta resmi bir tebliğ yayınlanmasından da son anda vazgeçilmiştir.²⁹⁹ Amerikan Tarım Bakanı Clifford Hardin, Amerika'ya döndükten çok kısa bir süre sonra tarım bakanlığından istifa etmiştir.³⁰⁰

Amerika ile yapılan afyon pazarlıkları Türk makamları tarafından hep bir yarı gizlilik içinde ve dostluk sözleri çerçevesinde devam ettirilmiştir.³⁰¹

Türkiye'de haşhaşın yasaklanması ve haşhaşın yerine o bölgelerde yetiştirilecek ürünleri tespit etmek üzere Türkiye'ye Amerikalı bir heyet gelmiş 14 Şubat 1972'de Ankara Büyükelçisi Handley'in başkanlığında Başbakan Erim'i ziyaret ederek haşhaş konusunda hazırladıkları raporu Başbakan'a sunmuştur. Tarımsal gelirin geliştirilmesi konusunu planlayan ve "Acil İşler Programı" adını taşıyan raporda, haşhaşın yasaklandığı bölgede, 15 Şubatta karar verilerek, 245 bin hektarlık arazide buğday ekilmesi için hazırlıklara başlanması öngörülmektedir. Raporda uzun ve kısa vadeli gelişme hedefleri ayrı ayrı ele alınmakta, çiftçinin gelir kaybını önlemek ve ek gelir sağlamak için derhal başlayacak hareket programı olarak, sulama, hayvan besiciliği, yağlı tohumlar, pazarlama, tarım sanayi, meyve ve sebzeler, buğday, yem bitkileri ve çayır bitkileri ile ormancılık konularında yapılması gereken çalışmalar açıklanmaktadır. 245 bin hektarlık arazide uygulanması düşünülen buğday projesinin 50 bin çiftçiyi kapsayacağı, gereken tohumluk, gübre, ilaç ve ekipman sağlandığı takdirde, üretimde hektar başına % 50 verim artışı olacağı, böylece çiftçinin hektar başına gelirinde net 291 liralık bir ek kazanç sağlanacağı belirtilmektedir. Raporda ayrıca haşhaş bölgesinde tarıma dayalı sanayi kurulmasının uzun vadeli bir iş olduğu ve bunlarla ilgili araştırmalara bir an önce başlanması gerektiği açıklanmaktadır.³⁰²

Hükümet 15 Şubat 1972'de bir bildiri yayınlarak afyon ekimi yasaklanan Konya, Uşak ve Denizli çiftçisine tazminatlarının 1 Mart 1972'den itibaren ödenmeye başlanacağını açıklamıştır. Bu konudaki kararname Cumhurbaşkanı tarafından da

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1971.

²⁹⁹ *Hürriyet*, 7 Kasım 1971.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1971.

³⁰¹ İsmail Cem, "Afyon ve Türkiye", *Milliyet*, 5 Şubat 1972.

³⁰² *Milliyet*, 15 Şubat 1972.

imzalanarak kesinleşmiştir. Kararnameyle, bir kilo afyon sakızı için ekiciye toplam olarak 525 lira ödenmesine karar verilmiştir.³⁰³

18-23 Mart tarihleri arasında Amerika'ya resmi ziyaret gerçekleştiren Nihat Erim Amerika'ya hareketinden önce verdiği demeçte, haşhaş ekimi yasaklanan bölge halkına gerekli yatırımın verilmemesi ve halkın zor durumda kalması halinde Türk hükümetinin her türlü kararı hür olarak alacağını söylemiştir.³⁰⁴

Erim'in 22 Martta Nixon ile yaptığı görüşme sonrası Nixon, Türk hükümetinin afyon ekimini tamamen durduracağını taahhüt ettiğini söylemiştir. Ayrıca yine görüşme sonrası yapılan açıklamada Birleşik Amerika'nın Türkiye'ye afyon ekiminin yasaklanması sebebiyle uğrayacağı kayıpları telafi etmek için, 35 milyon dolar tazminat vermeyi kabul ettiği belirtilmiştir. Nixon, afyonun çok kar getiren bir ürün olduğuna ve Türkiye'de yüzyıllardan beri ekilmekte olduğuna işaret etmiş ve Başbakan Erim'in çok zor bir karar verdiğini kabul etmiştir.³⁰⁵ Başkan ayrıca Türk çiftçilerinin yaşama şartlarını geliştirmeye duyduğu özel ilgiyi vurgulamış, Amerika'nın Türkiye'nin bu alandaki gayretlerine ikili ve çok taraflı olarak yardımcı olmaya büyük önem atfettiğini ifade etmiştir.³⁰⁶

Amerika seyahatinden yaklaşık bir ay sonra Nihat Erim istifa etmiş ve istifası Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kabul edilerek, yeni hükümet kuruluncaya kadar yerine Ferit Melen'in vekâlet etmesi kararlaştırılmıştır.³⁰⁷

Sürüncemede kalan yardım anlaşması ABD'nin teklifi ile 4 Mayıs 1972 tarihinde imzalanmış, henüz güvenoyu alamamış Ferit Melen hükümeti, yasaklamadan doğan zararın çok altında olduğunu bile bile 35,7 milyon dolarlık yardımı öngören anlaşmayı 2 Haziran 1972'de kabul etmiştir. Anlaşmaya göre, yardımın 15 milyon dolarlık kısmı çiftçiye tazminat olarak verilecek, 20,4 milyon doları haşhaş ekilen bölgede uygulanacak projelerde kullanılacak, 300 bin dolar ise kaçakçılıkla mücadelenin güçlendirilmesi için emniyet güçlerine verilecekti.³⁰⁸

³⁰³ *Milliyet*, 16 Şubat 1972.

³⁰⁴ *Tercüman*, 18 Mart 1972; 20 Mart 1972.

³⁰⁵ *Tercüman*, 23 Mart 1972.

³⁰⁶ *Milliyet*, 24 Mart 1972.

³⁰⁷ *Tercüman*, 18 Nisan 1972.

³⁰⁸ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.129-130.

1.7. AFYON YASAĞININ TÜRK VE AMERİKAN KAMUOYUNA YANSIMASI

Abdi İpekçi yasağın açıklanmasının ardından kaleme aldığı köşe yazısında Türkiye’de durdurulacak üretimin haşhaşı daha değerli bir meta haline getireceğini dolayısıyla bu işi yapan insanları daha çok özendirerek bir tutum yaratabileceğini ve başka ülkelerdeki bir takım insanların bundan yararlanmaya kalkışabileceklerine değinmiş ve yazısına şöyle devam etmiştir:

“Bugün başta Amerika olmak üzere birçok ülkede bu tür uyuşturucu maddeler kullanılmaktadır. Türkiye’den gelen haşhaşın kökünün kurutulması, sentetik uyuşturucu maddelerin daha da artmasını, gelişmesini hızlandıracak, dolayısıyla sonuç Amerika açısından pek de farklı olmayacaktır.”³⁰⁹

Akşam gazetesinden Özden Akdağ afyonun yasaklanmasının ardından yaptığı yazı dizisinde afyon tarımı yapanların bu konuyla ilgili görüşlerini ve sorunlarını dile getirmiştir. Köylüler çektikleri zorlukları anlatmış ve Amerika’nın neden kendi kaçakçılarıyla değil de Türkiye’de yapılan tarımla uğraştığını merak etiklerini söylemişlerdir.³¹⁰ Özden Akdağ 2 Temmuz 1971 tarihli yazısında Amerikan sermayesinin sentetik uyuşturucular üzerindeki Türk rekabetini kırabilmek için Amerikan hükümetine baskı yapmakta olduğunu ve Türkiye’nin haşhaş ekiminin sınırlandırılmasını hatta giderek tamamen kaldırılmasını istediklerini belirtmiştir.³¹¹

Amerika’nın afyon üzerinde Türk hükümetine baskı yapması, Amerika’da hükümet üzerinde etkili olabilen Washington Post gazetesince de tepki ile karşılanmış Alfred Friendly imzasıyla yayınlanan makalede Türk köylüsüne yapılan baskı şiddetle yerilmiştir. Bu baskının Türkiye’de bir süredir devam eden Amerikan aleyhtarı havayı körüklediğini, Nixon’un afyon konusunda Türk başbakanına yazdığı sert mektubun, Kıbrıs buhranında Johnson’un İnönü’ye yazdığı mektup kadar Türk kamuoyunu etkilediğini iddia etmiştir. Ayrıca Amerikan hükümetinin Türkiye’den önce kendi topraklarında, California’da ve Meksika’da yapılan afyon tarımına son vermesi gerektiğini belirtmiştir.³¹² Yine Amerikan gazetelerinden olan San Francisco Chronicle gazetesinde çıkan makale, afyonun yasaklanmasını büyük siyasi cesaret gerektiren bir

³⁰⁹ Abdi İpekçi, “Haşhaş Kararı”, *Milliyet*, 30 Haziran 1971.

³¹⁰ Yazı Dizisi İçin Bkz. *Akşam*, 1 Temmuz 1971-5 Temmuz 1971.

³¹¹ Özden Akdağ, “Afyon Çocukları-Amerika Kendi Kaçakçılarıyla Niye Uğraşmıyor?”, *Akşam* 2 Temmuz 1971.

³¹² Özden Akdağ, “Afyon Çocukları-Amerika Kendi Kaçakçılarıyla Niye Uğraşmıyor?”, *Akşam* 2 Temmuz 1971.

hareket olarak yorumlamış, Nihat Erim'in uyuşturucu sorunuyla uğraşan ülkelerin şükranlarını kazandığını yazmıştır. Makalenin yazarı ayrıca, tarım endüstrisinin bu geleneksel ve karlı kısmını kanun dışı ilan etmek cesaretini göstermiş olan bir hükümete haklı olarak yardım yapılması gerektiğini savunmuştur.³¹³

Amerikan Senatosu üyelerinden Frank Church, Türk hükümetinin, haşhaş ekimi ve afyon üretimini yasaklamasının memnuniyet verici bir davranış olduğunu, ancak, sadece Türkiye'nin aldığı bu kararın "Büyük bir yangının üzerine, tek sıkımlık bir su tabancası ile gitmek" anlamına geldiğini, afyon üreten öteki ülkelerin de, Türkiye'yi örnek almaları gerektiğini söylemiştir. Church, Nixon yönetimini uyuşturucu madde trafiğini önlemek için daha geniş çapta tedbirler almaya çağırırken, başka bir Senatör Stuart Symington da, Nixon yönetiminin, Türkiye'nin aldığı bu karardan dolayı kendisini tebrik edemeyeceğini, zira sadece Türkiye'nin afyon üretmekten vazgeçmesinin "Bu korkunç probleme tek başına çözüm teşkil edemeyeceğini" anlatmıştır. Yabancı ülkelere Amerika'ya tonlarca uyuşturucu madde sokulmasının ve kaçakçıların, bütün tedbirlere rağmen bunu başarmalarının Amerika için utanç verici bir şey olduğunu ifade eden Senatör Symington, Türkiye'nin afyon üretimini yasaklamasından sonra uluslararası kaçakçılık şebekelerinin öteki ülkelere el atacıklarını bu kez de bu ülkelere Amerika'ya giren uyuşturucu madde miktarında bir artma görüleceğini söylemiştir.³¹⁴

1.8. AFYON EKİM YASAĞININ KALDIRILMASI

1972 yılında Nihat Erim hükümetinin istifasından sonra kurulan Ferit Melen hükümeti zamanında son afyon hasadı yapılırken Türk kamuoyunda yasağın kaldırılması yolundaki baskılar giderek artmıştır.³¹⁵ Afyon ve haşhaş konusu 1973 seçimlerinde bir iç politika malzemesi haline gelmiş ve partiler birbirleriyle adeta yarışa girmiştir.³¹⁶ 7 Şubat 1974'de aldığı güvenoyu ile resmen kurulan Bülent Ecevit Başbakanlığındaki CHP-MSP koalisyon hükümeti,³¹⁷ afyon yasağını kaldırma yönünde teşebbüslerde bulunmuş, CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu başkanlığında kurulan bir komisyon Türkiye'de denetim altında haşhaş ekimi yapılabileceğini kararlaştırmış, konu ile ilgili hazırladığı raporu hükümete vermiştir.³¹⁸ Başbakan Bülent Ecevit de 15

³¹³ *Zafer*, 17 Temmuz 1971.

³¹⁴ *Vatan*, 3 Temmuz 1971.

³¹⁵ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.63.

³¹⁶ Nihat Erim, *a.g.e.*, s.241.

³¹⁷ *Milliyet*, 8 Şubat 1974.

³¹⁸ *Milliyet*, 15 Şubat 1974.

Şubat 1974 tarihli Milliyet gazetesinde Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi ile yaptığı görüşmede haşhaş konusunda hem Türk çiftçisini mağdur etmeyecek şekilde yeniden afyon üretimine başlanabileceğini hem de yapılacak üretimi denetim altında tutarak kaçakçılığa karşı mücadele verileceğini söylemiştir. Ecevit'e göre Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması ile ilgili karar aceleye getirilmiş, birçok faktör dikkate alınmamıştır.³¹⁹ Amerikan Temsilciler Meclisi üyelerinden bazıları Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırması durumunda Amerika'nın sert bir tutum göstereceği tehdidinde bulunmuşlardır. Türkiye'nin haşhaş ekim yasağına ilişkin tavrını değiştirmesi için Türkiye'ye gelen ABD Temsilciler Meclisi Uyuşturucu Maddeler Alt Komisyonu Başkanı Lester Wolf ile Komisyon Üyesi Charles Ragel, Ecevit hükümeti yetkililerini ikna etmeye çalışacaklarını belirtmişler, bunu başaramadıkları takdirde, ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu tüm askeri ve iktisadi yardımın kesilmesi için çaba göstereceklerini açıklamışlardır. Haşhaş ekimini dokuz ilde yeniden başlatmayı düşünen hükümet, bu ziyareti pek olumlu karşılamamıştır.³²⁰ Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş Amerika Büyükelçisi ve iki Amerikalı senatörle görüşmüş görüşme sonrasında yapılan basın toplantısında senatörler, son kararı Türkiye'nin vereceğini ancak haşhaş ekimine yeniden başlanması halinde bu durumun Amerikan Parlamentosu ve kamuoyunda çok olumsuz tepkiler doğuracağını söylemişlerdir.³²¹

Öte yandan New York Times gazetesinde çıkan bir yazıda Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlamaya karar vermesinin haklı bir düşünce tarzı olduğu, sadece birkaç milyon dolar verdi diye Amerika'nın her dediğinin yapılmasını beklemenin doğru olmadığı savunulmuştur.³²²

Türkiye'de haşhaş ekiminin serbest bırakılması kararı üzerine Washington yönetimi, yetiştirilen haşhaşın Türkiye'de kalmasını sağlamak üzere Türkiye'nin Bulgaristan sınırını uyuşturucu madde kaçakçılığına kapatmak için Bulgar polis ve gümrükçülerini eğiteceklerini belirtmiştir.³²³

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John King, Türk hükümetinin haşhaş ekimine yeniden izin vermesini Amerika Birleşik Devletleri'nin üzüntüyle karşıladığını söylemiştir. King açıklamaları sırasında Amerika'nın halen Türkiye'ye vermekte olduğu 76 milyon dolarlık askeri yardımla 6 milyon dolarlık ekonomik yardımın haşhaş

³¹⁹ *Milliyet* 15 Şubat 1974.

³²⁰ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1974.

³²¹ *Milliyet*, 16 Mart 1974.

³²² *Milliyet*, 14 Mayıs 1974.

³²³ *Milliyet*, 27 Mayıs 1974.

ekimine yeniden izin verilmesi nedeniyle kesilmeyeceğini, sadece Amerikan hükümetinin haşhaş ekiminden vazgeçilmesi nedeniyle Türkiye'ye vaat etmiş olduğu 37,5 milyon dolarlık yardımın geri kalan kısmının ödenmeyeceğini ifade etmiştir. ABD 1974'ün Temmuz ayına kadar bu yardım çerçevesinde Türkiye'ye 16 milyon dolar vermiştir.³²⁴

ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ise Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlama kararından üzüntü duyduğunu ancak bu sorunu çözüme kavuşturmak için çaba harcayacağını söylemiştir.³²⁵

ABD Temsilciler Meclisi Bankacılık Komisyonu, haşhaş ekimine yeniden başladığı için Türkiye'ye ithalat-ihracat bankası kredilerinin durdurulmasını 17'ye karşı, 19 oyla kabul etmiştir. Ayrıca Cumhuriyetçi Partinin New Jersey temsilcisi Matthew J. Rinaldo İthalat-İhracat Bankası'nın Türkiye'ye kredi vermeyi durdurmasını önerirken Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlama kararını eleştirmiş ve üretilen haşhaşın New York kentinin sokaklarında eroin şeklinde ortaya çıktığını ileri sürmüştür.³²⁶

³²⁴ *Vatan*, 4 Temmuz 1974.

³²⁵ *Vatan*, 5 Temmuz 1974.

³²⁶ *Vatan*, 2 Ağustos 1974.

II. BÖLÜM

1974-1980 DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.1. 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKATI'NIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ VE KIBRIS SORUNUNUN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

Kıbrıs her şeyden önce, stratejik değeri büyük olan bir adadır. Ortadoğu çatışmasına ve Kuzey Afrika sahillerine yakınlığı, özellikle 1970'li yıllarda ona ayrı bir önem kazandırmıştır. İki büyük İngiliz üssünü barındıran Ada, ayrıca hem Amerikan hem de Sovyet gizli servislerinin Ortadoğu'yu kontrol altında bulundurmayı amaçlayan faaliyetlerine sahnedir. Öte yandan, Libya ve Malta üslerini kaybeden NATO için, Kıbrıs'ı ele geçirmek, Ada'da yeni üsler kurmak büyük bir stratejik zafer olabilecektir. Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri açısından ise, Kıbrıs'ın Londra ve Zürih Anlaşmalarınca çizilen yerde kalması, bağımsızlığını koruması oldukça hayati bir öneme haizdir.³²⁷

1967'de yaşanan Kıbrıs krizi Türkiye'de anti-Amerikan akımları iyice belirgin hale getirmiş, 6. Filo karşıtı gösteriler başta olmak üzere, Amerikan askeri personeline karşı eylemlerin ve protestoların yapıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur.³²⁸

Rum cemaati lideri Makarios'a suikast girişimi³²⁹ ve sonrasında bu işte parmağı olan Yorgacis'in öldürülmesi Türkiye'de dikkatle izlenmiş ve Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yaptığı açıklamada Kıbrıs'ın bir emrivaki ile Yunanistan'a bağlanabileceği ve Enosis ilanı tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu belirtmiştir.³³⁰

Amerika'nın 12 Mart'tan sonraki dönemde Kıbrıs'ın taksimini sağlamak hususunda Yunan askeri yönetimine yardımcı olduğu şeklindeki iddialar, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığınca resmen yalanlanmıştır. Yapılan açıklamada Amerika'nın Kıbrıs meselesindeki siyasetinin tek bir inanç çerçevesinde şekillendiği, bunun da Türk ile Rum yönetimlerinin takdirleriyle Ada'da bulunacak sürekli bir çözüm olduğu belirtilmiştir.³³¹

³²⁷ İsmail Cem, "Olayların İzinde, Kıbrıs ve Türkiye", *Milliyet*, 15 Şubat 1972.

³²⁸ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara 1999, s. 452.

³²⁹ *Cumhuriyet*, 9 Mart 1970.

³³⁰ *Hürriyet*, 20 Mart 1970.

³³¹ *Milliyet*, 25 Eylül 1971.

1973 yılında Kıbrıs Rum toplumu içinde Ada'yı gittikçe iç savaş havasına götüren Grivas-Makarios mücadelesi, dini liderlerin de Rum toplumu liderine cephe almaları ile daha da şiddetlenmiştir. Yine aynı dönem içerisinde ABD'de de ciddi ve olumlu bir üslup değişikliği olmuş, Dışişleri Bakanı W.Rogers, "Dış İlişkiler" konulu raporunda iki ulusal toplumun otonomi içinde bulunacağı bir Birleşik Kıbrıs'ın kurulması olanağından söz etmiştir.³³²

Yunanistan 1973'de yaşadığı darbe³³³ sonrasında savunma masrafları için geniş ödenekler ayırarak başta Amerika olmak üzere Fransa ve İngiltere'den ağır silahlar satın alırken yeni silahlar için de çeşitli anlaşmalar yapmaya devam etmiştir.³³⁴ Ayrıca Amerika'ya sipariş edilen Phantom uçaklarının 36 tanesi 5 Nisan 1974'de Amerika tarafından Yunanistan'a teslim edilmiş, bunun yanında Fransa'dan tank ve Almanya'dan denizaltı alınmaya karar verilmiştir.³³⁵ Yunanistan'ın silahlanması Sovyet Rusya'da da rahatsızlık uyandırmış, Rusya verdiği şifahi nota ile Yunanistan'ın Kıbrıs'ı bir silah deposu haline getirme çabalarına karşı çıktığını belirtmiştir.³³⁶

Türk savaş gemilerinin eşliğinde Ege Denizi'nde petrol araştırmaları yapmakla görevli Çandarlı gemisi, Türkiye ile Yunanistan arasında aylardan beri devam eden kıta sahanlığı sorununu daha kritik bir noktaya getirmiştir.³³⁷ 15 Haziran 1974'de Türk Çandarlı gemisinin Ege Denizi'nde yaptığı araştırmalar nedeniyle Yunanistan, geminin kendi karasularına girdiğini öne sürerek Türkiye'ye bir nota vermiş, Türkiye cevabî notasında Yunan notasının kabule şayan olmadığını belirterek, notayı reddetmiştir.³³⁸

19 Haziran 1974'de yapılan NATO Dışişleri Bakanları Toplantısına da Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs meselesi damga vurmuş, NATO Genel Sekreteri Joseph Luns toplantı gündeminde olmadığı halde bu konularla ilgili konuşma yapmış ve sorunun ikili görüşmeler yoluyla halledilmesini istemiştir. Dışişleri Bakanı Turan Güneş ise Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki haklarından vazgeçmeyeceğini ve Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarmak yolundaki isteğinin Türkiye tarafından asla kabul edilemeyeceğini açıklamıştır.³³⁹

³³² "Başyazı", *Akşam*, 30 Nisan 1973.

³³³ *Hürriyet*, 26 Kasım 1973.

³³⁴ *Hürriyet*, 30 Mart 1974.

³³⁵ *Hürriyet*, 6 Nisan 1974.

³³⁶ *Hürriyet*, 8 Nisan 1974.

³³⁷ *Tercüman*, 31 Mayıs 1974.

³³⁸ *Vatan*, 11 Temmuz 1974.

³³⁹ *Akşam*, 20 Haziran 1974.

Harekât öncesinde ünlü İngiliz gazetesi Time, Amerika'yı tutumundan dolayı eleştirmiş, Amerika'nın asıl incitmekten kaçınması gereken ülkenin Yunanistan değil Türkiye olduğunu ve bu durumda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi destekleyebileceğini belirtmiştir. Gazete ayrıca NATO'nun kozlarını kötü oynadığı takdirde sadece Türk-Yunan savaşına sebep olmayacağı, bunun yanı sıra NATO'nun en kıymetli ülkelerinden biri olan Türkiye'nin de kaybına sebep olacağını yazmıştır.³⁴⁰

Ortam bu kadar gergin olduğu halde Kıbrıs'ta Yunanistan'a bağlı subayların yönetimindeki Ulusal Muhafız Gücü Kuvvetleri, 15 Temmuz 1974 sabahı Ada'da bir hükümet darbesi yaparak yönetime el koymuştur. Ele geçirdikleri Kıbrıs radyosundan yayın yapan darbeciler, Cumhurbaşkanı Makarios'un öldürüldüğünü ileri sürerek, eski Enosisçilerden Nikos Sampson'un Cumhurbaşkanı olarak ant içtiğini ve Kıbrıs'ta bir Elen (Yunan) Cumhuriyetinin ilan edildiğini açıklamışlardır.³⁴¹

Kıbrıs'ta meydana gelen bu darbe olayı üzerine Başbakan Ecevit, hükümetin NATO ve BM nezdinde girişimde bulunduğunu ayrıca İngiltere'den de yardım talebinde bulunulduğunu, bu yardım teklifinin geri çevrilmesi halinde 1960 Anlaşması gereğince Türkiye'nin bu işi tek başına yürüteceğini söylemiştir.³⁴² İngiliz Başbakanı Harold Wilson silahlı bir müdahaleyi İngiltere'nin desteklemeyeceğini belirtmiş buna karşılık Başbakan Bülent Ecevit ise Türkiye'nin Kıbrıs konusunda haklı ve kararlı olduğunu isteklerinin yerine getirilmesi için sadece 24 saat bekleyebileceğini açıklamıştır. Ecevit ABD yetkilisi ile de görüşmüş ve bu şartlar altında zaman faktörünün çok önemli olduğunu vurgulamıştır.³⁴³ Amerika, yumuşak tonda yaptığı bir açıklama ile hadiseyi tasvip etmediğini ve tanımadığını bildirmiştir.³⁴⁴

Dünyanın en büyük haber ajanslarından biri olan UPI 19 Temmuz günü verdiği haberinde, Türk donanmasına mensup gemilerin çıkarma birlikleriyle Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki üslerden denize açıldıklarını ve Türkiye'nin garanti anlaşmasının kendisine tanıdığı hakkı 3. madde gereğince kullanmaya karar verdiğini bildirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bir çıkarma yapması ihtimaline karşı Kıbrıs'ta idareyi ele geçiren Rum Milli Muhafızları Girne ve Ada'nın kuzey kıyılarında tedbirler almaya başlamışlardır. Bu arada Yunan donanmasına mensup bazı gemilerin Kıbrıs karasuları dışında buldukları ve ayrıca Amerikan 6. Filosuna ait bir kısım gemilerin de olası bir

³⁴⁰ *Vatan*, 20 Temmuz 1974.

³⁴¹ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

³⁴² *Tercüman*, 17 Temmuz 1974.

³⁴³ *Tercüman*, 19 Temmuz 1974.

³⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...* s.802.

aksilik durumunda Amerikalıları tahliye edebilmek için Kıbrıs civarında konuşlandığı da barış harekâtından önce bilinmekteydi.³⁴⁵

Kıbrıs Bağımsız Cumhuriyeti'ni darbecilerin elinden kurtarmak amacıyla Türkiye-İngiltere, Türkiye-Amerika ve Amerika-İngiltere arasında yapılan siyasi ve diplomatik görüşmeler bir netice vermeyince Türk ordusu barışı sağlamak, Türk ve Rum cemaatin hayatını kurtarmak amacıyla Kıbrıs'a çıkarma yapmış ve mühim noktaları tutmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerine ait Türk donanması şafak sökerken Kıbrıs önlerine gelmiş ve sabah erken saatlerde de Türk Hava Kuvvetleri, Rum Milli Muhafız Birliklerine ait istihkâmları bombaladıktan sonra Girne'ye çıkarma yapılmıştır.³⁴⁶ Başbakan Bülent Ecevit, harekâtın başladığı 20 Temmuz 1974 sabahında yaptığı açıklamada; ordunun Kıbrıs'a indirme ve bindirme harekâtına başladığını bildirmiş, "Bu harekâtın insanlığa, milletimize ve bütün Kıbrıslılara hayırlı olmasını dilerim." demiştir.³⁴⁷

Çıkarmanın hemen ardından Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Başkan Nixon ile Kıbrıs'taki durumu görüştüğünden sonra Birleşik Amerika'nın Kıbrıs buhranı nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri yardımı geçici olarak kestiğini söylemiştir.³⁴⁸

Gerek Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan nezdindeki faaliyetleri neticesi, gerek Kıbrıs'taki çıkarmanın askeri durumu dolayısıyla, Türkiye, Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararını kabul ederek 22 Temmuz 1974 saat 17.00'den itibaren ateşi kesti. Uygulanmaya başlanan ateşkes, ilk olarak Rumlar tarafından bozulmuş, Türk Silahlı Kuvvetleri de buna karşılık vermiştir.³⁴⁹

TBMM'nin 23 Temmuz 1974 tarihli toplantısında Kıbrıs ile ilgili konular görüşülmüş, Başbakan Ecevit, TSK'nin 57 şehit verdiğini, TSK'ya mensup 242 kişinin kaybolduğunu, 184 kişinin de yaralandığını bildirmiştir.³⁵⁰

Ateşkesin ilanından sonra Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında Cenevre Konferansı'nda bir araya gelmişler, yapılan görüşmelerde uzun süren tartışmalar çıkmış, Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumu

³⁴⁵ *Vatan*, 20 Temmuz 1974.

³⁴⁶ *Zafer*, 21 Temmuz 1974.

³⁴⁷ *Tercüman*, 20 Temmuz 1974.

³⁴⁸ *Zafer*, 22 Temmuz 1974.

³⁴⁹ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1974; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.804.

³⁵⁰ *Tercüman*, 24 Temmuz 1974.

neticesinde çalışmalardan olumlu bir sonuç alınamamış ve ortak bir bildiri taslağı oluşturulamamıştır.³⁵¹

Uzun süren müzakereler sonunda Kıbrıs ile ilgili anlaşma 30 Temmuz'da Türkiye saatiyle 23.30'da, Cenevre'deki BM binasında Türk-Yunan ve İngiliz Dışişleri Bakanları arasında imzalanmıştır. Cenevre Konferansı'nda Ada'daki yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık, Başbakan Bülent Ecevit ile Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger arasında yapılan telefon görüşmelerinin ardından Türkiye'nin isteklerine uygun biçimde çözümlenmiştir. Buna göre, yabancı kuvvetler, Ada'da sürekli bir barış ve güvenliğin sağlanarak yeni bir anayasal düzenin kurulmasından sonra aşamalı olarak azaltılabilecektir.³⁵² Siyasi gözlemciler, Cenevre Anlaşması'nı Türk diplomasisinin zaferi olarak tanımlarken, Başbakan Ecevit de "Silahlı mücadelemizin zaferi, konferans masasında da kanıtlandı." açıklamasını yapmıştır.³⁵³ Cenevre Konferansı'nda üzerinde anlaşmaya varılan metnin detayları ise yine Cenevre'de 8-9 Ağustos'ta toplanacak konferansa bırakılmıştır.³⁵⁴ ABD Başkan Yardımcısı Joseph Sisco, Cenevre'de ateşkes anlaşmasının imzalanmasının bir aşama olduğunu, asıl bundan sonraki görüşmelerin önem taşıdığını belirtmiş, gelecekteki müzakerelerin kolay olmayacağını söylemiştir.³⁵⁵

ABD açısından mesele Kıbrıs sorunu yüzünden NATO'nun güneydoğu kanadını çökertebilecek bir Türk-Yunan savaşını önlemek kaygısıdır. Bu çatışmayı önleyici ve Ada'nın NATO tarafından kullanılmasını sağlayıcı bir formül elbette ki Amerika'nın memnuniyetini sağlayacaktır. Washington, Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye'nin tepkisini çekebilecek herhangi bir davranıştan özellikle kaçınmaya çalışmıştır. Amerikan müdahalesi sadece Türk-Yunan savaşını önlemek doğrultusunda olmuştur. Bunun için de baskılar daha çok Atina'ya yoğunlaştırılmış ve Cenevre Konferansı'nın son aşamasında yapıldığı gibi Türk tezini destekler tutum takınılmıştır. Kıbrıs'taki İngiliz üslerinden zaten rahatsız bulunan Sovyetler ise, Ada'nın tümünü bir NATO üssü haline getirebilecek gelişmelerden kuşkulandırmakta ve böyle bir durumun tam karşısında yer almaktadır.³⁵⁶

³⁵¹ *Cumhuriyet*, 25-29 Temmuz 1974.

³⁵² *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1974.

³⁵³ *Tercüman*, 31 Temmuz 1974.

³⁵⁴ *Vatan*, 31 Temmuz 1974.

³⁵⁵ *Milliyet*, 3 Ağustos 1974.

³⁵⁶ Abdi İpekçi, "Kıbrıs, Süperler ve Türkiye", *Milliyet*, 4 Ağustos 1974.

Cenevre Konferansı'nın ikinci görüşmeleri 8 Ağustos günü yine Cenevre'de Birleşmiş Milletler ofisinde başlamıştır. Görüşmelere Türk, Yunan ve İngiliz Dışişleri Bakanları, beraberlerindeki heyetler, Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumu liderleri ile BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim direkt katılmıştır.³⁵⁷ Amerika Birleşik Devletleri bu konferansa ilkinden daha yüksek düzeyde bir temsilci göndermeyi kararlaştırarak Dışişleri Bakanının Avrupa İşleri Yardımcısı Arthur Hartman'ı görevlendirmiştir. Gözlemcilere göre bu değişiklik ABD'nin Kıbrıs görüşmelerine verdiği önemi göstermektedir. ABD Cenevre'deki Kıbrıs Barış Görüşmelerine doğrudan doğruya katılmadığı için Hartman konferans salonunda bulunmayacak, heyetlerle ayrı ayrı görüşmeler yapmak suretiyle konferansın gidişatını inceleyecektir. Sovyetler Birliği de konferansa tıpkı Amerika gibi gözlemci sıfatıyla katılmıştır.³⁵⁸

Türkiye'nin Cenevre Konferansı'nda savunacağı ve Bakanlar Kurulunun 6 saatlik toplantı sonucunda belirlediği tez; "Kıbrıs'ın coğrafi temele dayanan iki otonom idareden oluşan bağımsız bir devlet statüsüne kavuşturulması" tezidir.³⁵⁹

Resmi Türk tezinin konferansta açıklanması Cenevre'de havayı gerginleştirmiş, Amerika-Yunanistan, Amerika-Türkiye arasında yapılan çeşitli telefon görüşmelerinden sonra müzakerelere tekrar başlanmıştır.³⁶⁰

Cenevre Konferansı'nın üçüncü gününde Yunan tarafı Glafkos Klerides'in önüne koyulacak levhaya Kıbrıs Devlet Başkanı yazılmasını ve Türk ile Yunan tarafının aynı masaya oturtulmasını istenmiş, Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş ilk anlaşma metninde iki cemaatten söz edildiğini ve Kıbrıs Devleti'ne herhangi bir atıf yapılmadığını söyleyerek bu duruma hemen itiraz etmiştir.³⁶¹ Cenevre Konferansı'nın toplandığı tarihte Amerikan Başkanı Nixon istifa etmiş, Gerald Ford başkanlık görevini devralmıştır. Dışişleri Bakanı Kissinger görevini sürdürmüş ve hatta Cenevre toplantısına çözümden yana olduğunu belirten mesajlar yollamıştır.³⁶² Cenevre görüşmeleri sürerken Amerika Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Robert Andersen da, Amerika'nın Kıbrıs'taki Türklere daha geniş haklar verilmesinden yana olduğunu

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1974.

³⁵⁸ *Vatan*, 9 Ağustos 1974.

³⁵⁹ *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1974.

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1974.

³⁶¹ *Milliyet*, 11 Ağustos 1974.

³⁶² *Milliyet*, 10 Ağustos 1974.

açıklamıştır. Kıbrıs'taki Türklerin durumunun büyük bir korunmayı gerekli kıldığını ve bunu gerçekleştirebilecek çözüm yolunun otonomi olduğunu belirtmiştir.³⁶³

Ancak Cenevre'de altı gün, aralıklarla sürdürülen Barış Konferansı, Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumunun izlediği olumsuz tutum yüzünden, olumlu bir sonuca varılmadan dağılmıştır.³⁶⁴ Cenevre'de devam eden barış görüşmelerinin olumlu bir sonuca ulaşmaması üzerine Kıbrıs'taki Türk Silahlı Kuvvetleri 13 Ağustos sabahı havadan ve karadan 2. Barış Harekâtına başlamıştır.³⁶⁵ Harekât devam ederken ABD Ankara Büyükelçisi Macomber, Başbakan Bülent Ecevit'i ziyaret ederek Kıbrıs konusunda ve son gelişmelerle ilgili olarak Amerika'nın endişelerini izah etmiştir.³⁶⁶

Kıbrıs'taki ikinci harekât Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin kararına uyularak 16 Ağustos günü saat 19.00'dan itibaren durdurulmuş ve ateşkes sağlanmıştır. Ecevit yaptığı açıklamada, bu zamana kadar askeri hedeflere ulaşıldığını, Kıbrıs'ta federal devletin temelini de resmen atıldığını söylemiştir.³⁶⁷ Harekât ile ada topraklarının % 40'ı kontrol altına alınmış ve planlanan coğrafi federasyon gerçekleşmiştir.³⁶⁸

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Robert Anderson da Amerika'nın, Türkiye'nin Kıbrıs'ta birleşik temele dayanan iki ayrı otonom bölge kurulması görüşünü desteklediğini bir kez daha tekrarlamıştır. Ayrıca Kıbrıs çatışmasının devamı süresince Türkiye ve Yunanistan'a yapılmakta olan Amerikan askeri yardımının kesilmesini öngören bir kanun teklifi Amerikan Senatosuna sunulmuştur. Teklif incelenmek üzere Senato Dış İlişkiler Komisyonuna havale edilmiştir.³⁶⁹

Ateşkes'in ardından bir konferans düzenlemek fikri yeniden gündeme gelmiş, ancak Yunanistan, Kıbrıs'taki mevcut koşullar altında herhangi bir konferansa katılamayacağını, Yunan Dışişleri Bakanlığını ziyaret eden İngiliz ve Amerikan yetkililerine bildirmiştir.³⁷⁰ Bir konferans tertibi için yoğun diplomatik girişimlerde bulunan BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim Lefkoşa, Atina ve Ankara'ya ortak bir

³⁶³ *Milliyet*, 14 Ağustos 1974.

³⁶⁴ *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1974.

³⁶⁵ *Tercüman*, 14 Ağustos 1974.

³⁶⁶ *Vatan*, 16 Ağustos 1974.

³⁶⁷ *Tercüman*, 17 Ağustos 1974.

³⁶⁸ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1974.

³⁶⁹ *Milliyet*, 17 Ağustos 1974.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1974.

nokta bulabilmek adına ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaretlerden herhangi bir sonuç alınamamıştır.³⁷¹

Bu arada Yunanistan'da ve Kıbrıs'ta Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı gösteriler yapılmış ve bu gösteriler Amerikan üsleri yakınlarına kadar taşmıştır. Ayrıca Yunan Merkez Birliği Partisi eski lideri Andrea Papandreou, Batı Alman Televizyonuna verdiği demeçte, Amerika'nın Doğu Akdeniz politikasını eleştirmiş ve Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'i katil diye niteleyerek kendisini Kıbrıslı Türk ve Rumlara karşı işlenen cinayetlerin sorumlusu olarak ilan etmiştir. Amerika'nın barış ister gibi görüldüğünü ama sadece savaş ve ölüm getirdiğini söyleyen Papandreou, Kıbrıs bunalımını, Kıbrıs'ı Akdeniz'de bir Küba gibi gören Amerikan hükümetinin yarattığını söylemiş, Amerika'nın Türkleri tahrik etmek için ulusal muhafızlara Kıbrıs'ta darbe yaptırdığını ifade etmiştir.³⁷² Kıbrıslı Rumlar Lefkoşa'daki Amerikan Büyükelçiliğini basmış, Amerikan Büyükelçisi Roger Davies'i ağır yaralamış ve ölümüne sebep olmuşlardır.³⁷³ Olay yerine gelen barış gücü askerleri olaya müdahalede bulunmamışlar, Yunan Başbakanı Karamanlis, Başbakan Ecevit, Amerikan Başkanı Ford ve Kıbrıs Rum Toplum Lideri Glafkos Klerides cinayet olayını yaptıkları açıklamalarla kınamışlardır.³⁷⁴

Bu saldırıdan birkaç gün sonra Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger yaptığı bir basın toplantısında Amerika'nın Kıbrıs anlaşmazlığını halledebilmek için elinden gelen gayreti göstereceğini söylemiş ve İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın çabalarını desteklediğini söylemiştir. Kissinger konuşmasında Yunan duygusallığını da dikkate alarak Türkiye'nin anlayış ve esneklik göstermesi gerektiği kanaatinde bulduklarını ve bunu Türkiye Başbakanı Ecevit'e de bildirdiklerini söylemiştir. Kissinger Ada'daki Türk birliklerinin tedrici olarak azaltılmasının görüşme konusu yapılabileceği konusunda Ecevit'ten teminat aldığını sözlerine eklemiştir. Ford, Kıbrıs konusunda ayrıca şu hususlara da değinmiştir:

1-Amerika Birleşik Devletleri, Kıbrıs'taki ateşkes kararına tamamen uyulması üzerinde ısrar edecektir.

2- Müzakerelerin derhal başlaması zorunludur.

³⁷¹ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1974; 27 Ağustos 1974.

³⁷² *Vatan*, 19 Ağustos 1974; *Milliyet*, 20 Ağustos 1974.

³⁷³ *Vatan*, 20 Ağustos 1974.

³⁷⁴ *Milliyet*, 20 Ağustos 1974.

3-Amerika tarafları müzakere masasına getirme konusunda her türlü çabayı göstermeye devam edecektir.

4-Amerika Birleşik Devletleri taraflarca istenilen herhangi bir görevi yerine getirmeye hazırdır. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan'ın görüşmelerle ilgili çabalarını Amerika desteklemeye hazırdır.

5-Bu müzakerelerde daha kuvvetli zeminde olan Türkiye'nin gerek toprakça, gerekse Ada'daki birlikleri açısından Türkiye'nin Yunan duygusallığını da göz önünde bulundurarak anlayış göstermesi gereklidir.

6-Amerika Birleşik Devletleri Yunanistan'ın geleneksel dostluğuna büyük bir önem vermektedir. ABD, Başbakan Karamanlis'e büyük saygı duymakta ve demokratik hükümetin başarısını temenni etmektedir. Her müzakerede Yunan şeref ve milli haysiyetinin göz önünde bulundurulması için Amerika her türlü nüfuzunu kullanacaktır.³⁷⁵

Başbakan Ecevit de Kıbrıs konusunda görüşmelere başlayabilmek için Amerika ve İngiltere'nin gayretlerini sürdürdüklerini açıklamıştır. Ayrıca Ecevit, Kıbrıs konusunda ABD Büyükelçisi Macomber ile bir görüşme yapmış daha sonra da ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile bir telefon görüşmesi yapmıştır. Türk hükümeti bir barış konferansı olması durumunda kendi yönünden vazgeçilmez ve müzakere dışı saydığı konuları da İngiliz ve ABD yetkililerine bildirmiştir. Bunlar:

1- Kıbrıs Devleti'nin coğrafi temele dayanan bir federasyon sistemiyle yönetilmesi.

2- Kıbrıs'ın bağımsız ve egemen bir devlet olarak kalması.

3- Türkiye ve Yunanistan'ın Ada'da herhangi bir askeri üs istememesi.

4- Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve anayasal düzenin korunmasını teminat altına alarak garantör devlet olmaya devam etmeleri.

Türk tarafı yönünden bu dört noktanın, görüşmelerde ilke olarak baştan kabulü zorunludur. Başbakan Ecevit kendisiyle görüşen ABD ve İngiltere Büyükelçilerine Ada'da hala devam eden Rumların Türk katli konusundaki görüşlerini tekrarlamış,

³⁷⁵ *Vatan*, 21 Ağustos 1974.

bunların durdurulmaması halinde, barışın gittikçe uzaklaşan bir ihtimal haline geleceğini de bildirmiştir.³⁷⁶

Tüm bunların yanında Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, Yunan ve Kıbrıs Rum halklarına yaptığı radyo ve televizyon konuşmasında, mümkün olan tek çözümün “ENOSİS” olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁷

Sovyetler Birliği de Kıbrıs konusuna duyarsız kalamamış, Kıbrıs için yeni bir konferans yapılmasını önermiştir. Moskova bu konferansa Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesinin (Rusya, ABD, İngiltere, Fransa ve Çin) ile 3 ilgili ülkenin (Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs) katılmasını istemiştir. Sovyet önerisini ilk etapta Atina iyi karşılamış, Washington ve İngiltere, önerinin inceleneceğini belirtmekle beraber soğuk karşılamış, Ankara ise henüz resmi bir teklif yapılmadığını söylemiştir.³⁷⁸ İlerleyen günlerde Yunanistan Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması amacıyla uluslararası bir konferans toplanmasını ve bütün yabancı birliklerin adadan çekilmesini öngören Sovyet planını kabul ettiğini açıklamıştır.³⁷⁹ Türkiye ise nazik bir diplomatik dil kullanarak, Sovyet önerisini reddetmiştir.³⁸⁰

Dünyanın en çok satan siyasal dergilerinden olan “Time” dergisi de Kıbrıs sorununa geniş yer ayırmış ve Yunanistan’ın durumu, Amerika’nın Kıbrıs bunalımı sırasında işlediği hataları ve Türkiye’nin Kıbrıs sorununa bakış açısını ele almıştır. Time Yunanistan’da başlatılan Amerikan aleyhtarı kampanya sırasında Amerikan yöneticilerinin bazı hatalar yaptığını savunmuştur. Time dergisine göre bu hatalar şunlardır:

Yunanlı yöneticilerin, Başpiskopos Makarios’a karşı bir harekete girişeceklerine dair Mayıs ayında alınan raporların ciddiye alınmaması, Makarios’un yerine Nikos Sampson’un geçmesinin kabul edilmesi ve Kıbrıslı Türklerin gerekli muhtariyet ve hareket serbestisine sahip olmadıklarının Amerika’nın ağzından açıklanmaması nedeniyle Türkiye’nin adeta adaya müdahaleye davet edilmesi.

Kıbrıs’taki son gelişmelerden sonra Washington ve Londra’nın yapabileceği fazla bir şey olmadığını ifade eden Time dergisi, sorunun ancak Ankara ile Atina

³⁷⁶ *Milliyet*, 22 Ağustos 1974.

³⁷⁷ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1974.

³⁷⁸ *Milliyet*, 23 Ağustos 1974.

³⁷⁹ *Vatan*, 25 Ağustos 1974.

³⁸⁰ *Milliyet*, 29 Ağustos 1974.

arasında çözümlenebileceğine işaret ettikten sonra, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa bakışını da şu şekilde izah etmektedir:

“Türkiye, Kıbrıs sorununa sadece Ada’da yaşayan yurttaşlarının hakları açısından bakmamaktadır. Türkiye, Kıbrıs’ın, kendisine hasmane fikirler besleyecek bir Yunan hükümeti tarafından Türkiye’ye karşı bir saldırı üssü olarak da kullanılabilceğini göz önünde tutmuştur. Türkiye aynı şekilde, Türk kıyılarının çok yakınında bulunan Yunan adalarının da silahtan arındırılması hususunda ısrarlıdır.”³⁸¹

Yunan hükümeti, Türkiye'nin müdahalesinden yaklaşık bir ay sonra askeri kuvvetlerini NATO'dan çektiğini, ancak askeri kanattan çekilmekle birlikte ülkenin Atlantik ittifakına üye olarak kalacağını açıklamıştır.³⁸² NATO Genel Sekreteri Joseph Luns Kıbrıs'taki durumu ciddi olarak nitelemiş ancak, Ada'daki harekâtın durdurulması için Türkiye'ye baskı yapmanın söz konusu olmadığını söylemiştir. NATO Bakanlar Konseyi ayrıca ateşkesin sağlanması için Türkiye ve Yunanistan'a çağrıda bulunmuşlardır.³⁸³

Askeri yardım konusu Amerikan gündemini her daim meşgul ederken ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, Türkiye'ye yardımın kesilmeyeceğini belirtmiştir.³⁸⁴ Kissinger'ın bu açıklamasının ardından Ecevit yaptığı açıklama ile Amerika'nın Kıbrıs konusuna ilişkin politikasını övmüş, Washington'un hem itidalle hem de sorumluluk duygusuyla hareket ettiğini belirterek, Türk kamuoyunun da Amerika ve Türkiye arasında daha yakın işbirliği ve dostluktan yana bir tutum takındığını söylemiş, Türk kamuoyunda beliren bu eğilimin büyük bir aşama olduğunu anlatmıştır. Ecevit, Amerikan Kongresinin Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesi yönünde bir karar alması halinde dahi, Türk kamuoyunun göstereceği tepkinin Türk-Amerikan ilişkileri ve NATO açısından olumsuz bir hava yaratmasını önlemek için elinden gelen çabayı göstereceğini kaydetmiştir. Ecevit, Yunanistan'ın NATO'nun askeri yapısından çekilmekte ısrar etmesi karşısında Türkiye'nin Ege'de meydana gelen boşluğu doldurabileceğini ve üstüne düşen sorumlulukları alabileceğini ifade etmiştir.³⁸⁵

Kissinger, bakanlığın Avrupa İşleri Müsteşarı Wells Stabler'i, Kıbrıs konusunu müzakere yoluyla çözümlene olanakları konusunda istişarelerde bulunmak üzere Ankara ve Atina'ya göndermiştir. Stabler'in Başbakan Ecevit'le yaptığı

³⁸¹ *Vatan*, 28 Ağustos 1974.

³⁸² *Milliyet*, 15 Ağustos 1974.

³⁸³ *Milliyet*, 15 Ağustos 1974.

³⁸⁴ *Milliyet*, 7 Eylül 1974.

³⁸⁵ *Milliyet*, 8 Eylül 1974.

toplantıya, Dışişleri Bakanı Güneş, Milli Savunma Bakanı Işık ve ABD Büyükelçisi Macomber de katılmışlardır. Türkiye ve Yunanistan gezisi son derece gizli tutulan Stabler, ABD hükümetinin Kıbrıs sorununu Türkiye ile Yunanistan arasında çözümlenmesini tercih ettiğini, bu imkânı sağlamak için de elden gelen her türlü dostça çabayı sarf edeceğini belirtmiştir. Ayrıca Amerika'nın Kıbrıs sorununun müzminleşmesi ve uzaması halinde belirebilecek girift sorunlardan endişe duyduğunu da söylemiştir. Stabler, Türkiye'ye askeri yardımın devamı konusunda ABD Devlet Başkanı Ford'un ve Dışişleri Bakanı Kissinger'ın kararlı olduklarını ve bunu her vesileyle ortaya koyduklarını, bu yardımın devamına önem verdiklerini ifade etmiştir.³⁸⁶

Kıbrıs konusunda Amerika'da temaslarda bulunmak ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki amaçlarını anlatmak üzere özel temsilci olarak Washington ve New York'a giden Büyükelçi Nuri Eren yurda dönüşünde Milliyet gazetesine bir mülakat vermiş ve izlenimlerini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Nuri Eren, Amerikan basının Türkiye'nin Kıbrıs politikasına bakışının olumsuz olmadığını ancak Rum ve Yunan tarafının Lefkoşa ve Atina'daki Amerikalı muhabirlere telkinler yaptığını, diğer taraftan Rum asıllı Amerikalıların örgütleri aracılığı ile Kongredeki Rum asıllı mebusları etkilediğini söylemiştir.³⁸⁷

Türkiye Dışişleri Bakanı Güneş ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros, 24 Eylül 1974'de New York'ta ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile Kıbrıs sorununu ayrı ayrı görüşmüşlerdir.³⁸⁸ Mavros, BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada 15 Temmuz'da yapılan darbenin Ada'daki Türk toplumunu değil, Başpiskopos Makarios'u devirmeyi hedef aldığını ancak Türkiye'nin beş gün sonra adadaki Türk toplumunu korumak bahanesiyle Kıbrıs'ı işgal ettiğini söylemiştir. Ayrıca Ada'nın nüfusunun yüzde 18'ini teşkil eden Türklerin, Ada'nın yüzde 34'ünü ele geçirdiğini, üstelik bu toprakların Ada'nın tarım ürünlerinin yüzde 70'inin elde edildiği en verimli topraklar olduğunu, bu topraklarda ayrıca Ada endüstrisinin yüzde 60'ının, turizmin yüzde 80 ve madenciliğin yüzde 100'ünün yapılmakta olduğunu, Ada'nın tek derin limanının da Türklerin eline geçtiğini iddia etmiştir.³⁸⁹

Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Mavros, ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'ın, Kıbrıs konusunda arabuluculuk yapması görüşünü reddederek Kıbrıs sorununun

³⁸⁶ *Milliyet*, 11 Eylül 1974.

³⁸⁷ *Milliyet*, 12 Eylül 1974.

³⁸⁸ *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1974.

³⁸⁹ *Milliyet*, 25 Eylül 1974.

uluslararası bir sorun ve patlamaya hazır bir bomba haline geldiğini söylemiştir. Mavros, Yunan kamuoyunda ABD'nin, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini durdurmak için vaktinde tedbir almadığı kanısının hâkim olduğunu belirtmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı, Kıbrıs sorununun çözülmesi için Ada'nın tamamen askerden arındırılması gerektiğini iddia etmiş ve Ada'da tek bir Türk ya da Yunan askeri kalmaması, Ada'daki varlıkları 1960 Londra Anlaşmalarında öngörülen bütün birliklerin de Kıbrıs'tan çıkmaları gerektiğini söylemiştir.³⁹⁰

Harekâttan sonraki aylarda çok sayıda Amerikalı parlamenter Washington'un Ankara'ya yardımı derhal kesmesini istemiş ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'ta giriştiği askeri harekâtın Amerikan askeri yardım yasalarını ve Birleşmiş Milletler yasasını ihlal ettiğini öne sürmüştür.³⁹¹

1974'ün son aylarında Türkiye'de Ecevit hükümetinin yıkılmasıyla Sadi Irmak hükümetinin kurulması ve Yunanistan'da seçimlerin yapılması üzerine, Birleşik Amerika tekrar harekete geçip arabuluculuk yapmaya başlamış bu bağlamda Amerika Büyükelçisi Macomber, Türk Dışişleri yetkilileri ile önemli olarak nitelendirilebilecek bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Amerika, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin görüşünü ve verebileceği tavizi öğrenmeye çalışmıştır. Dışişleri yetkilileri ise verilebilecek tavizin; terhis olan askerlerin yerine yenilerini göndermemek ve bir kısım Rumların Türk bölgelerinde iskânına müsaade etmekten ileri gitmeyeceğini açıklamışlardır.³⁹²

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Dışişleri Bakanı Turan Güneş ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Mavros ile birer görüşme yapmıştır. Kissinger görüşmeden sonra yaptığı açıklamada Amerika'nın Kıbrıs bunalımına adil ve uygulanabilir bir çözüm bulunması için elinden gelen her şeyi yapacağını söylemiştir.³⁹³

Bu arada Birleşmiş Milletler Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a iki ayrı mesaj göndererek Kıbrıs'taki yeni cuntanın tanınmamasını istemiştir. Waldheim'a gönderdiği bir mektupta Türk Elçisi Osman Olcay, yeni Kıbrıs hükümetinin Birleşmiş Milletler Sekreterliğiyle temasa geçtiğine değinmiş ve Kıbrıs rejimini gasp eden bu davranışın herhangi bir yasallık taşımadığını ve BM tarafından da geçerli sayılmamasını istemiştir.³⁹⁴

³⁹⁰ *Milliyet*, 27 Eylül 1974.

³⁹¹ *Akşam*, 12 Eylül 1974.

³⁹² *Zafer*, 20 Kasım 1974.

³⁹³ *Akşam*, 26 Eylül 1974.

³⁹⁴ *Akşam*, 20 Temmuz 1974.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1 Kasım 1974 tarihinde Kıbrıs'a ilişkin olarak oybirliği ile kabul ettiği karar tasarısını, Türk Dışişleri memnuniyetle karşılamıştır. Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada tavsiye niteliği taşıyan Genel Kurul kararıyla ilgili olarak “Hiçbir hükmün Türk hükümetinin Kıbrıs politikasının genel çizgileriyle çatışmadığı” da kaydedilmiştir. BM Genel Kurulunun Kıbrıs konusunda kabul ettiği karar tasarısının metni Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde verilmiştir:

“Kıbrıs meselesini görüşen, uluslararası barış ve güvenlik için bir tehlike teşkil eden Kıbrıs bunalımının devam etmesinden büyük endişe duyan, meselenin, gecikmeksizin, BM'nin gaye ve ilkelerine uygun olarak, barışçı yollarla çözülmesi ihtiyacını hatırdan çıkarmayan, görüşmeler sırasındaki konuşmaları dinleyen ve Kıbrıs konusunda Özel Siyasi Komisyonun raporunu göz önünde bulunduran Genel Kurul;

1- Bütün devletleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne ve hiçbir bloka dâhil olmamasına saygı göstermeye ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelmiş her türlü hareket ve müdahaleden kaçınmaya çağırır.

2- Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki bütün yabancı silahlı kuvvetlerin ve yabancı askeri varlık ve personelinin süratle çekilmesini ve Kıbrıs'ın işlerine her türlü yabancı müdahaleye son verilmesini diler.

3- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal düzenini Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk cemaatlerini ilgilendiren bir mesele sayar.

4- İki cemaatin temsilcileri arasında eşit şartlar altında ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin arabuluculuğu ile temas ve görüşmelerin devam etmesini tavsiye eder ve tarafları, temel ve yasal haklara dayalı ve tarafların serbestçe ve karşılıklı olarak kabul edebilecekleri siyasi bir çözüm bulunması için görüşmeleri devam ettirmeye çağırır.

5- Bütün mültecilerin güvenlik içinde evlerine dönebilmeleri lüzumunu belirtir ve tarafları bu yönde acil tedbirler almaya çağırır.

6- Bu kararın hükümlerinin uygulanmasını sağlamak amacıyla, Birleşmiş Milletler çerçevesinde, gerektiği takdirde görüşmeler dâhil olmak üzere her türlü çabaların devam edeceğini ve böylece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel hakkı olan bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün teminat altına alınmış olacağını ümit eder.

7- Genel Sekreter'den Kıbrıs'ın bütün halkı için Birleşmiş Milletler insancıl yardımını devam ettirmesini ister ve bütün devletleri buna katkıda bulunmaya çağırır.

8- Bütün tarafları, gerektiği takdirde takviye edebilecek olan Birleşmiş Milletler Barış Gücü ile işbirliği yapmaya devam etmeye çağırır.

9- Genel Sekreter'den ilgili taraflar arasında arabuluculuğunu devam ettirmesini ister.

10- Genel Sekreter'i, bu karar tasarısını Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin dikkatine sunmaya çağırır.³⁹⁵

2.2. 11 KASIM 1975 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KIBRIS GÖRÜŞMESİ

New York BM Genel Kurulunda Kıbrıs görüşmesi 11 Kasım 1975 itibarıyla başlamış, Kıbrıs Rum Yönetimi Dışişleri Bakanı Yanis Hıristofides, yaptığı konuşmada Kıbrıs meselesinin, Ada'daki iki etnik topluluk arasındaki bir anlaşmazlık olmayıp Türkiye'nin tecavüzleri sonucu doğan bir sorun olduğunu söylemiştir. Bu konuşmanın üzerine basına bir demeç veren Rauf Denктаş ise, Hıristofides'in 12 yıllık anayasa dışı ve gayrimeşru Rum yönetimini hala Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru yönetimi olarak görmesini kınamıştır.³⁹⁶

Türk hükümeti de NATO ülkelerine ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'e gizli birer mesaj göndererek "Kıbrıs'ta yetkileri sınırlı bir merkezi hükümete bağlı, yönetimde eşit haklara sahip, iki federe devletin kurulması kabul edildikten sonra karşı taraftan gelecek sınır düzeltmeleri ile ilgili istekleri görüşmeye hazır olduğunu" bildirmiştir.³⁹⁷

Genel Kurul toplantılar sonunda, Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmelerin derhal başlamasını, bütün yabancı kuvvetlerin gecikmeden Ada'dan çekilmesini ve evlerine gönüllü dönmek isteyen göçmenlerin bu çabalarını kolaylaştıracak tedbirlerin alınmasını öngören Bloksuzlar Tasarısını 117 lehte, 1 aleyhte ve 9 çekimser oy ile kabul etmiştir. Türkiye Arap devletlerinden de beklediği desteği bulamamış ve tasarıya ret oyunu yalnızca kendisi vermiştir.³⁹⁸ Karar Rum kesiminde bir memnuniyet yaratırken, Kıbrıs Türk Kesimi BM kararının bağlayıcı olmadığını belirtmiştir.³⁹⁹

2.3. YUNANİSTAN İLE YAŞANAN HORA GEMİSİ PROBLEMİ

Türk gemisi Hora'nın (Sismik 1), sismik araştırma yapmak amacıyla Ege sularına açılmak istemesi Türk-Yunan ilişkilerinde zaten var olan gergin havayı daha da

³⁹⁵ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1974.

³⁹⁶ *Tercüman*, 12 Kasım 1975.

³⁹⁷ *Tercüman*, 15 Kasım 1975.

³⁹⁸ *Milliyet*, 21 Kasım 1975.

³⁹⁹ *Milliyet*, 22 Kasım 1975.

arttırmıştır. Yunanistan, başta ABD olmak üzere birçok NATO üyesi ülkeye başvurmuş, Hora'nın Ege'de daha önce Yunanistan tarafından jeo-fizik araştırmaları tamamlanmış bölgelere çıkması durumunda Hora'yı batırmaktan başka çıkar yolu olmadığını ve bu nedenle bu ülkelerin, Doğu Akdeniz'de bir savaş istemiyorlarsa Türkiye'nin Hora'yı Ege'ye çıkarmasına engel olmalarını talep etmiştir.⁴⁰⁰

Yeni kurulan koalisyon hükümetinin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Hora gemisinin (MTA Sismik 1), çalışmalara başlayacağını, Türkiye'nin kendi hakkına el uzatılmasına razı olmayacağını, yapılacak müdahalelere aynı ölçüde karşılık konulmasının kaçınılmaz sonuçlar doğuracağını ve bu sonuçlardan Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağını söylemiştir.⁴⁰¹

Başbakan Süleyman Demirel de Bakanlar Kurulu toplantısından sonra yaptığı açıklamada, 13 Temmuz 1976'da olağanüstü toplanan Milli Güvenlik Kurulunun, tavsiye niteliğindeki kararına da atıf yaparak, geminin büyük emeklerle teçhiz edildiğini, kendi karasularımız içinde ve dışında sismik araştırmalar yapacağını söylemiştir.⁴⁰²

Yunanistan hükümeti ise, MTA Sismik 1 (Hora) gemisinin Yunan karasularını ihlal etmesi halinde Yunan Deniz Kuvvetlerinin buna karşı koyacağını ABD ve Sovyetler Birliği'ne resmen bildirmiştir.⁴⁰³

İki ülke arasındaki gerginlik sürerken Hora 23 Temmuz 1976'da bilimsel ve sismik araştırma yapmak üzere denize açılmıştır.⁴⁰⁴ Hora'nın denize açıldığı günlerde Amerika'ya bir gezi düzenleyen Bülent Ecevit, 26 Temmuz'da New York'un ünlü otellerinden olan Waldorf Astoria'da EOKA-B örgütüne mensup bir Rum'un silahlı saldırısına uğramıştır.⁴⁰⁵ Dışişleri Bakanlığı ve Amerika yetkilileri saldırıyı kınarken saldırgan olay anında yakalanmış,⁴⁰⁶ ancak sorgusunun ardından 150 bin dolar kefaletle tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır.⁴⁰⁷

Yunanistan Hora araştırma gemisinin Ege Denizi'nde Yunan kıta sahanlığı üzerinde Atina'nın haklarını ihlal ettiği iddiasıyla 7 Ağustos 1976 günü Türk

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1976.

⁴⁰¹ *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1976.

⁴⁰² *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1976.

⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1976.

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1976.

⁴⁰⁵ *Milliyet*, 27 Temmuz 1976.

⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1976.

⁴⁰⁷ *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1976.

hükümetine Ankara Büyükelçisi vasıtasıyla bir nota vermiştir.⁴⁰⁸ Türkiye ise verdiği cevabi notada iddiaları reddederek Hora gemisinin çalışmalarının engellenmesi halinde ortaya çıkacak gelişmelerden Türk hükümetinin sorumlu olmayacağını Yunan yetkililere bildirmiştir.⁴⁰⁹ Yunanistan Türk hükümetine ikinci notayı verirken, ABD Dışişleri Sözcüsü Brown Ege Denizi'ndeki çelişik hak iddiaları yüzünden Türk-Yunan ilişkilerinin çok kritik bir duruma geldiğini, Washington'un her iki ülkeye de itidal çağrısı yaptığını açıklamıştır.⁴¹⁰

Yunanistan Ege sorununun çözülmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istemiş, ayrıca Lahey Adalet Divanı'na da başvurmuştur.⁴¹¹

ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizi'nde kıta sahanlığı konusundaki uyuşmazlığın çözüme bağlanma çabaları çerçevesinde, 14 Ağustos'ta New York'ta önce Yunanistan Dışişleri Bakanı Bitsios, daha sonra Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile görüşmüştür. Kissinger-Bitsios görüşmesi bir saat, Kissinger-Çağlayangil görüşmesi ise iki saat sürmüştür. Kissinger, Çağlayangil ile görüşükten sonra gazetecilere, her iki ülkenin de barışçıl bir çözümden yana olduklarını belirtmiş, "Anlayış göstererek ve her iki tarafın dikkatini de durumun olumlu yanlarına çekerek rolümüzü en yararlı bir şekilde oynayabileceğimiz kanısındayım. Sorun Türkiye ile Yunanistan arasında çözümlenmelidir, ABD çözüme yardımcı olmak için elinden geleni yapacaktır." demiştir.⁴¹²

Yine aynı günlerde Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türk görüşlerini yansıtmak, kamuoyu oluşturmak ve Amerikan Kongresi'nde "lobby" yapmak üzere, iki Amerikan firması ile anlaşma yapıldığını açıklamıştır. Bu firmalara ne kadar ücret ödendiği hakkında bilgi verilmemiş, bu firmaların haşhaş, Kıbrıs, ambargo konuları ile Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması'nın Kongredeki görüşme hazırlıkları konularında, Türkiye lehine yayınlar yaptığı ve olumlu sonuçlar aldığı bildirilmiştir. Basın-yayın temasları ve aydınlatması için tutulan firma Manning, Selvage And Lee INC, Kongre'de faaliyet gösteren avukatlık firması ise MC Nutt, Dubley Easterweed and Losch'tur. Birinci firma ile sözleşme iptal edilmiş ve aynı şartlarla Edelman

⁴⁰⁸ *Milliyet*, 8 Ağustos 1976.

⁴⁰⁹ *Milliyet*, 9 Ağustos 1976.

⁴¹⁰ *Milliyet* 10 Ağustos 1976.

⁴¹¹ *Milliyet*, 11 Ağustos 1976.

⁴¹² *Milliyet*, 15 Ağustos 1976.

International Corporation adındaki bir başka firma ile 1 Mart 1976 tarihinde sözleşme akdedilmiştir.⁴¹³

Güvenlik Konseyi 25 Ağustos 1976'da toplanmış, İngiltere, Fransa, İtalya, İsveç ve Amerika tarafından hazırlanan karar tasarısını oylamadan kabul etmiştir. Toplantıda Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları da bulunmuş, Türkiye tasarımı kısmen kabul ettiğini açıklamıştır. Tasarıda iki ülke arasında görüşmelerin başlaması tavsiye edilmiştir.⁴¹⁴

Ege müzakereleri çerçevesinde Sismik-1 krizi sonrasında imzalanan ilk siyasi belge Bern'de imzalanan ön anlaşma olmuştur. Bu ön anlaşma, Ege'ye ilişkin ve temele inen görüşmelerden önce tarafların uymaları gereken kuralları saptamaktadır. Anlaşmada tarafların uyacağı kurallardan başka, Ege görüşmelerinde izlenecek usul sorunları da saptanmıştır. Buna göre, önce teknisyenler düzeyinde müzakereler yürütülecek ve belirli dönemlerde konu Dışişleri Bakanları tarafından ele alınacaktır.⁴¹⁵

2.4. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SONRASI YAŞANAN AMBARGO KRİZİ

Kıbrıs harekâtı sonrasında Senatör Eagleton'un Senato gündemine getirdiği yardımın kesilmesi kanununu Amerikan Senatosu 11 Eylül 1974 tarihinde 27'ye karşı 64 oyla kabul ederek Türkiye'ye yardımın kesilmesine karar vermiştir. Bülent Ecevit yaptığı açıklamada "Amerika'nın Türkiye'ye yardımı, bizim bağlı bulunduğumuz ortak güvenlik tertipleriyle ilgilidir. Onun için bu konu Türkiye'yi ilgilendirdiği kadar Amerika'yı da ilgilendirir. Amerikan yönetiminin bu konuda ne kadar dikkatli davrandığını biliyoruz. Fakat Senatodan, Kongreden başka türlü kararlar çıkabilir. Böyle bir karar çıkmış ise en az bizim için olduğu kadar Amerika'yı da düşündürmesi gerekir" demiştir.⁴¹⁶

ABD Temsilciler Meclisi 25 Eylül 1974'de 90'a karşı 307 oyla Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesi lehinde oy kullanmıştır. Temsilciler Meclisi yardıma yeniden başlanması için Başkan Ford'un Kongreye Kıbrıs'taki Türk askerlerinin çekilmesi konusunda yapılan görüşmelerde önemli gelişme kaydedildiğini bildirmesini şart koşmuştur. Temsilciler Meclisi, Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesi lehinde oy kullanılmasının Türkiye ile Yunanistan arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışan Dışişleri Bakanı Kissinger'in çabalarını tehlikeye düşüreceği yolunda Demokrat ve Cumhuriyetçi liderlerin yaptığı uyarıları dikkate almamıştır. Öte yandan Temsilciler Meclisi 11'e karşı

⁴¹³ *Milliyet*, 24 Ağustos 1976.

⁴¹⁴ *Milliyet*, 26 Ağustos 1976.

⁴¹⁵ *Milliyet*, 12 Kasım 1976.

⁴¹⁶ *Akşam*, 22 Eylül 1974; Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.88.

48 oyla askeri yardım yasağının Yunanistan'a da uygulanması yolundaki bir teklifi reddetmiştir. Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesiyle ilgili önergeyi Benjamin Rosenthal ile Pietter Du Pont hazırlamışlardır.⁴¹⁷

Ancak ABD Senatosu Kissinger'ın isteği üzerine Türkiye'ye yardımın kesilmesini öngören Dış Yardım Kanunu'nun çıkarılmasını ertelemiştir. Kissinger kararın ertelenmesi ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, Türkiye'ye yardımın kesilmesinin Kıbrıs ile ilgili muhtemel barış görüşmelerini engelleyeceğini bildirmiştir. Senato Başkanı da yardımı kesme kararının ertelenmesi ile ilgili olarak ertelemeye Kissinger'ın gerek duyduğunu, kanunun ortadan kalkmadığını sadece ertelendiğini söylemiştir.⁴¹⁸

Ambargo kararı Amerikan gazetelerinde de geniş yer bulmuştur. Mali çevrelerin görüşünü yansıtan Wall Street Journal gazetesi başyazısında, Temsilciler Meclisinin Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesi kararı eleştirilmektedir. Yazıda; Yunanistan'ın Kıbrıs'ta uğradığı hezimetten dolayı Amerika'yı şamar oğlanı yaptığı belirtilmiş, hal böyleyken Amerika'nın bir de Türkleri kendinden uzaklaştırmasının kendisine bir yarar sağlamayacağı üzerinde durulmuştur.

Washington Post gazetesi de Dış Yardım Kanunu'nun, Amerikan yardımının savunma dışı amaçlarla kullanılması halinde yardımın durdurulmasını öngördüğünü belirterek, Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesini kabul etmediği için Ford yönetimini eleştirmektedir. Türkiye'nin Amerikan yardımını Kıbrıs'ı istila ve işgali sürdürme gibi yersiz bir amaçla kullandığını iddia eden gazete, Dışişleri Bakanı Kissinger bakanlığındaki hukukçuların bu kararı kabul ettiklerini itiraf ettiği halde, Ford yönetiminin kanunu uygulamayı reddettiğini ileri sürmüştür.⁴¹⁹

Amerika'nın Ankara Büyükelçisi William Macomber, Amerikan Temsilciler Meclisinin Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesini öneren kanun tadil teklifi konusunda Milliyet gazetesine verdiği demeçte, Amerikan hükümetinin yardımın kesilmesine karşı olduğunu, böyle bir tutumun da Kıbrıs sorununa adil bir çözüm bulunması çabalarını baltalayacağına inandığını belirtmiştir.⁴²⁰

Amerika'nın bu kararı Türkiye'de de yankı uyandırmış, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği yaptığı açıklamada, Amerika'nın bu kararını içişlerimize

⁴¹⁷ *Milliyet*, 26 Eylül 1974.

⁴¹⁸ *Milliyet*, 27 Eylül 1974.

⁴¹⁹ *Milliyet*, 27 Eylül 1974.

⁴²⁰ *Milliyet*, 27 Eylül 1974.

müdahale olarak değerlendirmiş, kararın bağımsızlığımıza gölge düşüren tüm ikili anlaşmaların iptali için fırsat yarattığını ileri sürmüştür.⁴²¹

Amerikan Senatosu, Türkiye'ye yapılmakta olan askeri yardımın koşula bağlanmadan kesilmesine karar verirken, 1 Ekim günü yazılı bir demeç veren Başkan Ford, Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesi yolunda Kongrenin kabul edeceği herhangi bir kanun tasarısını veto edeceğini açıklamıştır. Ford, Türkiye'ye yapılmakta olan askeri yardımın kesilmesini öngören tarsiyyı kabul etmesi halinde, ABD'nin Kıbrıs sorununun çözümünde göstereceği çabaların etkisiz kalacağını da belirtmiştir. ABD yasama organlarının Türkiye'ye yardımı kesme kararları üzerine ABD Hükümeti, Türkiye ile diplomatik yollardan temasa geçerek askeri yardımın mutlaka devam edeceğine ilişkin garanti vermiştir.⁴²²

ABD Senatosu, yardımın kesilmesini Başkan Ford'un veto tehdidine rağmen ikinci ve üçüncü görüşmeler sonunda da kabul etmiştir. İlk görüşmede 27'ye karşılık 50 oyla kabul edilen önerge, ikinci müzakerede 16'ya karşı 72 oyla Senato Kurulundan geçmiştir. Önergenin Başkan'ın veto tehdidinden birkaç saat sonra Senatoda kabul edilmesi Kongrenin Beyaz Saray'a daha etkili bir şekilde meydan okumaya karar verdiğinin bir belirtisi olarak görülmüştür. Tasarı üçüncü oylama da 34'e karşı 48 oyla kabul edilmiştir. Başkan Ford'un teklifin kesinleşmesinden sonra veto hakkını kullandığı takdirde, gerek Senato ve gerekse Temsilciler Meclisinin aynı önergeyi üçte iki çoğunlukla kabul etmeleri gerekecektir.⁴²³

Başkan Ford'un uyarısına ve veto tehdidine rağmen Amerikan askeri yardımının kesilmesi yolundaki Amerikan Temsilciler Meclisince alınan kararın Kongre tarafından onaylanması, NATO çevrelerinde büyük bir telaş uyandırmış, NATO ülkelerinin Ankara'daki büyükelçiliklerinden Türk hükümetinin muhtemel reaksiyonunun tespit edilmesi için raporlar istenmiştir.⁴²⁴

Birleşik Amerika Senatosu, Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesini öngören kanunu 9 Ekim 1974 günü kabul etmiş ve Başkan Ford'un kanunu veto edeceği yolundaki açıklamasına rağmen Ford'un kararına karşı koymuştur.⁴²⁵ Başkan General Ford, Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesini öngören kanunu 14 Ekim 1974'te veto

⁴²¹ *Milliyet*, 27 Eylül 1974.

⁴²² *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1974.

⁴²³ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1974.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1974.

⁴²⁵ *Son Havadis* 10 Ekim 1974.

etmiş, Ford, böyle bir tedbirin, Birleşik Amerika'yı Kıbrıs Barış Görüşmelerinden çekilmeye ve NATO ittifakını tehlikeye atmaya yol açacağını belirtmiştir. Ayrıca, bu tasarının kanunlaştığı takdirde, Amerika'nın ilgili taraflara Kıbrıs anlaşmazlığını çözmelerinde yardımcı olabilecek herhangi bir rol oynamasının olanaksızlaşacağını, bu durumda görüşmelerde etkili olabilecek kozun ortadan kalktığını ve ister istemez Amerika'nın görüşmelerden çekilmek zorunda kalacağını iddia etmiştir.⁴²⁶ Başkan Ford göreve geldiği 100. günde yaptığı basın toplantısında kendisini en çok hayal kırıklığına uğratan hususlardan birinin Kongrenin askeri yardımın kesilmesi konusundaki ısrarı olduğunu söylemiştir.⁴²⁷

Amerikan Senatosu, yardımın 10 Aralık yerine 10 Şubat'ta kesilmesini öngören bir tadil teklifini 36'ya karşı 55 oyla kabul etmiştir.⁴²⁸

Senato'dan sonra ABD Temsilciler Meclisi de Türkiye'ye yapılan askeri yardımın Kıbrıs Barış Anlaşması yönünde kesin bir gelişme oluncaya kadar durdurulmasına karar vermiştir. Temsilciler Meclisi, dış yardımda değişiklikler yapılmasını öngören ve Temsilciler Meclisi üyesi Benjamin Rosenthal tarafından hazırlanan tasarımı 98'e karşı 297 oyla kabul etmiştir.⁴²⁹ 10 Aralık'ta kısa süreli kesilen askeri yardım ABD Senato ve Temsilciler Meclisi üyelerinden kurulu Uzlaştırma Komisyonu, kesilen ABD yardımının 5 Şubat'a kadar sürdürülmesi konusunda anlaşmış⁴³⁰ ve Kurul tarafından onaylanarak imzalanmak üzere Başkan Ford'a gönderilmiştir.⁴³¹

Amerikan Temsilciler Meclisi 12 Aralık'ta yaptığı oylamada Türkiye'ye askeri yardımın kesilmesi kararını onaylamıştır. Temsilciler Meclisi yardımın yalnız kesilmesini onaylamakla kalmamış, kesilme süresini de 30 Haziran 1975'e kadar uzatmıştır. Amerikan Kongresinin Ekim'de verdiği ilk karara göre, yardımın kesilmesi kararının Aralık ayı sonunda kaldırılması gerekiyordu. Türkiye'ye uygulanan bu tedbir, 2,6 milyar dolarlık yabancı ülkelere yardım kanunu çerçevesinde yer almakta ve süresi de uzatılmaktadır.⁴³² Yardımın kesilmesinin ardından ABD Elçisi Macomber ile görüşen AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, görüşmeden sonra verdiği demeçte,

⁴²⁶ *Son Havadis* 15 Ekim 1974.

⁴²⁷ *Zafer*, 16 Kasım 1974.

⁴²⁸ *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1974.

⁴²⁹ *Milliyet*, 12 Aralık 1974.

⁴³⁰ *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1974.

⁴³¹ *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1974.

⁴³² *Zafer*, 13 Aralık 1974.

yardımın kesilmesinin Türk-Amerikan münasebetleri için fevkalade üzücü ve esef verici bir hadise olduğunu belirtmiştir.⁴³³

CHP’li 16 parlamenter Amerikan askeri yardımının son durumunu saptamak ve yardımın kesilmesi sonucunda ortaya çıkacak durum için önceden alınması gereken tedbirleri belirlemek ve bu arada ABD ile Türkiye’nin karşılıklı yükümlülüklerinin yeniden gözden geçirilmesini sağlamak amacıyla Anayasa’nın 89. maddesi uyarınca Meclis’te bir genel görüşme açılmasını istemiş,⁴³⁴ CHP Erzincan Senatörü Niyazi Ünsal da Senato Başkanlığına başvurarak, aynı konunun Senatoda da araştırılmasını önermiştir. Ünsal’ın önergesinde araştırılmasını istediği konular şunlardır:

“ABD ile Türkiye arasında bugüne kadar askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda yapılan anlaşmaların iki ülkeye sağladığı haklar ve yükümlülükler, bu yükümlülüklerin kullanılmasındaki uyum ve aksaklıkla, araç ve gereçlerin kullanma ve denetleme haklarının nasıl düzenlendiği, maddi yardımlara karşılık nelerin alındığı, anlaşmaların ülkelerin iç işlerine karışma ya da hükümlerlik haklarını kısıtlayıcı olup olmadığı, alınan ve verilenlerin nerelerde kullanıldığı, NATO ittifakı dışında ABD’nin yaptığı yardım, ikili anlaşmalar, bu anlaşmalarla kurulan tesislerin amaç ve kuruluş yerleri, bu tesislerin hangi hükümetler zamanında ve neye karşılık yapıldığı, bu tesislerin kurulduğu arazilerin neye karşılık verildiği, ticari amaçlarla kurulan tesislerin siyasi amaçlarla kullanılıp kullanılmadığı, bu tesislere girip çıkan hammadde ve araçların kazanç transferlerinin denetim hakkının bulunup bulunmadığı, tüm siyasi ve askeri alanlardaki ilişkilerin yardım mı, karşılık mı, yoksa anlaşmalar gereği yükümlülük mü olduğu...”⁴³⁵

Amerikan yardımının kesilmesi hususunda ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ve Türk yetkililerin yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kalmış ve neticede 5 Şubat 1975 saat 06.00 itibarıyla Türkiye’ye Amerikan yardımı kesilmiştir. ABD’nin Türkiye’ye yardımı kesme kararı 4 Şubat 1975’te Dışişleri Bakanını ziyaret eden ABD’nin Ankara Büyükelçisi Macomber tarafından Esenbel’e bildirilmiştir.⁴³⁶

Kararın bildirilmesinden sonra Ankara’da önemli gelişmeler olmuş Başbakan Sadi İrmak önce CHP lideri Ecevit’le görüşmüş ve bundan sonra verdiği demeçte, “Şu anda yardım filen kesilmiştir. İleride tekrar verilmesi ihtimali yok değildir.” demiştir. CHP lideri Ecevit ise “Amerikan askeri yardımının kesilmesi halinde NATO ortak güvenlik kavramının tümüyle yeniden ele alınmasının gerekli olduğunu” söylemiştir.

⁴³³ *Zafer*, 17 Aralık 1974.

⁴³⁴ *Hürriyet*, 9 Ocak 1975.

⁴³⁵ *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1975.

⁴³⁶ *Hürriyet*, 5 Şubat 1975.

Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün başkanlığında toplanarak, Amerika'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı kesmesi konusundaki gelişmeleri görüşmüş, toplantıdan sonra hükümet bir bildiri yayımlamıştır. Başbakan Sadi Irmak tarafından açıklanan bildiri de, bu koşullar altında ortak savunma işbirliği çerçevesinde yürütülmekte olan uygulama anlaşmaları müzakerelerinin de artık bir yarar görülmediği kaydedilerek, "Bu yeni durum ittifak savunmasına olan katkımızın yeni bir düzenlemeye tabi tutulmasını da gerektirecektir." denilmiştir. Irmak, hükümet bildirisinin en kısa zamanda Amerika Birleşik Devletleri'ne daha geniş olarak ve bir nota halinde ulaştırılacağını söylemiştir.⁴³⁷

Bu konuda Tercüman gazetesinde yayınlanan hükümet bildirisi şöyledir:

"Amerika Birleşik Devletleri Kongresinin Amerika Cumhurbaşkanı'nın ve Dışişleri Bakanının muhalefetine rağmen Türkiye'ye yapılan askeri yardımın kesilmesi hakkındaki kararında ısrar etmesi, Türk kamuoyunda derin bir üzüntüyle karşılanmıştır. Bilindiği gibi yardım kavramı, peşin para ile satın almalar dâhil olmak üzere kredi, kiralama, ödünç verme ve hibe gibi çeşitli bölümleri kapsamaktadır. Yardımın kesilmesine karşı Kongre, her bakımdan çok ağır bir yenilgi içindedir. Çünkü bu yardımlar, keyfi olarak verilen ve istendiği anda kesilebilen ihsan ve lütuflar değildir. Bunlar askeri savunma ittifakının doğurduğu zaruri vecibelerdir, devamı, azaltılması veya çoğaltılmasında biricik ölçü karşılıklı yararlardır. Bir tarafın vecibelere riayetsizliği, hukuk dışı bir davranış olur, öte yandan Kongre yardım konusunu tamamen ayrı bir problem olan Kıbrıs meselesi ile irtibatlandırarak bir baskı denemesine girmek suretiyle diğer bir vahim yanılgıya daha düşmektedir. Bu baskı tamamen ters sonuç vermeye mahkûmdur. Çünkü Türkiye her koşul altında Ada Türklerinin meşru haklarını sonuna kadar savunmaya kararlıdır. Ayrıca bu baskı denemesinin Ada Rumlarının müzakerelerdeki uyuşmaz tutumlarını daha da şiddetlendireceği aşikârdır.

Yardımın kesilmesinin asıl etkisi, ittifak savunması çerçevesindeki ikili işbirliği üzerinde olacaktır. Bu suretle Kongre bu işbirliğindeki dengeye ve karşılıklı yardımlaşma ilkesine zarar vermektedir, bu durumda mevcut savunma işbirliğinin bu yeni koşullara göre, yeniden düzenlenmesi zorunluluğunun sorumluluğu tamamen Amerika Birleşik Devletleri Kongresine raci olacaktır.

Bu koşullar altında ortak savunma işbirliği çerçevesinde yürütülmekte olan uygulama anlaşmaları müzakerelerinin devamında artık bir yarar görmemekteyiz. Mevcut işbirliğinde yeni gelişmelerin gerektirdiği düzenlemelere gidilecektir. Ayrıca bu yeni durum ittifak savunmasına

⁴³⁷ *Milliyet*, 5 Şubat 1975.

olan katkımızın yeni bir düzenlemeye tabi tutulmasını da gerektirecektir. Büyük milletimiz milli menfaatlerimizin her şart altında korunacağından emin olmalıdır.⁴³⁸

Yardımanın kesilmesi üzerine, yardımla ilgili Amerikalı personelin memleketlerine gönderilecekleri, ortak savunma üslerinin durumunun gözden geçirileceği bildirilmiştir. Alınması gereken tedbirler ise yetkililerce şu şekilde sıralanmıştır:

- NATO Savunma Komitesinin derhal toplanması istenecektir.
- 6'ncı Filo'nun Türkiye'ye yapmayı planladığı bütün ziyaret programları iptal edilecektir.
- Kissinger'ın Kıbrıs'la ilgili planı kabul edilmeyecek ve yeni bir dış politika çerçevesinde tedbirler alınacaktır.
- Kissinger'ın Esenbel ile görüşmek için yapacağı çağrılara uyulmayacak, "Görüşmek istiyorsa, kendisinin Türkiye'ye gelmesi" bildirilecektir.⁴³⁹

Yardımanın kesilmesi sonucunda Dışişleri Bakanı Esenbel'in 8-9 Şubat tarihlerinde NATO ve Ortak Pazar konularını görüşmek üzere Brüksel'e yapacağı seyahat iptal edilmiştir.⁴⁴⁰

CGP Genel Başkanı Prof. Turhan Feyzioğlu ambargo kararı için ABD Kongresinin tam bir sorumsuzluk örneği verdiğini söylemiş, Türkiye'nin Kıbrıs politikasının bu tür davranışlardan etkilenmeyeceğini söylemiştir. AP Millet Meclisi Grubu ise Amerikan yardımlarının lütuf olmadığını, bugüne kadar devam eden yardımların tek taraflı menfaate dayanan dostluk ve işbirliği anlayışı ile bağdaştırılamayacağını belirten bir bildiri yayınlamıştır. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de yardımın kesilme kararını esefle ve üzüntüyle karşıladığını ancak Türkiye'nin kendi savunması için her türlü tedbiri, her koşulda alacağını söylemiştir.⁴⁴¹

Güneş gazetesi başyazısında, ambargo kararına ilk olarak Varşova Paktının sevineceğini, NATO'dan Türkiye'nin kopması ya da Türkiye'nin Amerika ve NATO'ya güvenmesinin Varşova Paktı için bulunmaz bir nimet olduğunu belirtmiştir. Makalede ayrıca şu çıkarımlarda da bulunulmuştur:

⁴³⁸ *Tercüman*, 5 Şubat 1975.

⁴³⁹ *Hürriyet*, 5 Şubat 1975.

⁴⁴⁰ *Tercüman*, 6 Şubat 1975.

⁴⁴¹ *Güneş*, 6 Şubat 1975.

“Şayet bir yandan Türkiye zayıflayacak, öte yandan Yunanistan güçlenecek gibi bir Amerikan Rumu hesabı varsa, bu hesapla Yunanlının ezeli Megalo İdeası beslenecekse, bunun adı sadece ütopyadır. Yanlış hesap sadece Bağdat’tan değil, Washington’dan da döner. Dönebilir. Şayet dönmezse, bozuk silah gibi geri teper ve bu hesap olsa olsa, Türkiye’de mevcut olan aşırı solun faaliyetlerine hizmet eder. Yunanistan’a değil.”⁴⁴²

Başkan Ford adına Beyaz Saray’dan bir bildiri yayımlanmış, bu bildiri de askeri yardımın durdurulmasının faydadan ziyade zarar getireceği ve Kıbrıs sorununun müzakereler yoluyla bir çözüme olanak bırakmayacağı anlatılmıştır. Beyaz Saray’a göre yardımın kesilmesi, bölgedeki bütün ülkelerin siyasi istikrarını etkileyecek ve Amerika’nın Doğu Akdeniz ülkeleri ile 28 yıldır sürdürdüğü ilişkilere temel olan sisteme zarar verecektir.⁴⁴³

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı General Ford, 5 Şubat günü Kongreyi güvenliğe ve bu sebeple de Doğu Akdeniz’de bütün ülkelerin siyasi dengesine zararlı olabilecek kararı yeniden gözden geçirmeye çağırmıştır. Başkan Ford, kararın sadece Batının güvenliğini değil, aynı zamanda Ortadoğu’daki stratejik durumu da etkileyeceğini belirtmiştir.⁴⁴⁴

Amerika’nın en çok satan gazetesi The New York Daily News, haberinde Kongrenin kararını kınayarak “Bu Türkiye’nin tutumunu sertleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır.” demiştir. Amerika’nın Ortadoğu’da güvenilir dostlara ihtiyacı olduğunu ifade eden gazete Kongrenin dış politikaya müdahale etmekten vazgeçmesini istemiştir. İngiliz gazeteleri de genellikle ambargo kararını doğru bulmamışlardır. The Financial Times, “Henry Kissinger İçin Bir Yenilgi” başlığı ile verdiği yorumunda Kıbrıs’ta hemen herkesin hatalar işlediğini belirterek, Kissinger’ın da hata yaptığını ve Türklere gereken önemi vermediğini belirtmiştir. Guardian gazetesi ise “Kıbrıs’ta durum hiç bu kadar ümitsiz olmamıştır.” demiştir. Ambargo kararını destekleyen The Daily Telegraph bile “Batı savunmasını zayıflatacak davranışlar kabul edilemez.” demiştir.

ABD yardımının kesilmesi üzerine çeşitli kurumların tepkileri devam ederken MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş de bir demeç vermiş ve yardımın kesilişi ABD bakımından bir talihsizlik oldu demiştir. Amerikan Kongresinin aldığı kararın insanlık idealine yaraşmadığını ve siyasi gerçeklerle alakası olmadığını söyleyen Türkeş,

⁴⁴² *Güneş*, 31 Ocak 1975.

⁴⁴³ *Güneş*, 7 Şubat 1975.

⁴⁴⁴ *Tercüman*, 6 Şubat 1975.

“ABD’nin hissi olarak iç politikasına feda edilen dış politikası ve karşılıklı yardımlaşma anlaşmasının iptali Amerika için bir talihsizlik olmuştur. Bu kararın, Türkiye’nin dünya sulhuna aktif bir şekilde katkıda bulunduğu bir zamana rastlaması hür dünyayı düşündürmelidir.” demiştir.⁴⁴⁵

Rauf Denктаş da Amerikan yardımının kesilmesinin Kıbrıs’taki durumu etkilemeyeceğini belirtmiş, “Haklı davamızı daha güçlü bir şekilde savunmaya devam edeceğiz. Türkiye’nin Amerikan yardımı ile ayakta durmadığını dünyaya ispat için bir fırsat doğdu. Yunan asıllı Amerikalıları memnun etmek için kesilen yardımdan en çok Amerika zarar görecektir.” demiştir.⁴⁴⁶

Türk Atlantik Anlaşması Derneği de tepkisini açıkça belirtmiş, ABD Başkanı Ford, Dışişleri Bakanı Kissinger, NATO Genel Sekreteri Luns ile NATO ülkelerindeki Atlantik Anlaşması derneklerine birer telgraf göndererek, Amerika’nın yardımı kesmesi ile ilgili kararını “Sorumsuz ve meşum bir davranış” olarak nitelendirmiştir. Telgraflarda, Amerika’nın bu tarz bir baskı hareketine girişmesinin Brejnev Doktrini’ni hatırlattığını, Amerika’nın liderlik rolünü ciddiyetle yerine getirmesinde şüpheler uyandırdığı da ifade edilmiştir. Dernek Luns’tan da durumun siyasi ve askeri yönlerden incelenmesini ve çıkar yolun bulunmasını istemiştir.⁴⁴⁷

Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bundan sonra, Amerika ile ilişkilerimizin daha sert bir hava içinde sürdürüleceğini, bunun başlıca sorumlusunun da “Amerikan Kongresi” olduğunu belirtmişler, "Kongre bu kararıyla Kıbrıs sorununa çözüm yolu getirememiş, aksine, bizi daha sert olmaya zorlamıştır.” demişlerdir. Bu bağlamda ABD’nin Ankara Büyükelçisi Macomber 5 Şubat’ta saat 19.30’da Dışişleri Bakanlığına çağırılmış ve Türk hükümetinin notası kendisine verilmiştir.⁴⁴⁸

2.5. AMBARGOYA TEPKİ OLARAK KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ’NİN İLANI

Amerikan Kongresinin ambargo kararı almasından sonra, bu karara tepki olarak 13 Şubat 1975 saat 12.00’de Federe Kıbrıs Türk Cumhuriyeti resmen ilan edilmiş, başkanlığına Rauf Denктаş seçilmiştir.⁴⁴⁹ Amerika kararı esef verici bulduğunu bildirmiş, ancak daha sonra yayınlanan Dışişleri Bakanlığı bildirisinde, daha yumuşak

⁴⁴⁵ *Tercüman*, 7 Şubat 1975.

⁴⁴⁶ *Tercüman*, 6 Şubat 1975.

⁴⁴⁷ *Tercüman*, 7 Şubat 1975.

⁴⁴⁸ *Hürriyet*, 6 Şubat 1975.

⁴⁴⁹ *Hürriyet*, 14 Şubat 1975.

bir ifade kullanmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığının bildirisinde “Federatif Türk Devleti’nin ilanının üzüntü ile karşılandığı, Amerika’nın, Kıbrıs’ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü desteklediği, hangi taraftan gelirse gelsin, barışçı bir çözüme varmak için sarf edilen gayretleri zorlaştıracak tek taraflı teşebbüsleri önlemek için çaba gösterileceği” belirtilmiştir.⁴⁵⁰

Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi de, Kıbrıs Federal Cumhuriyeti’nin Türk kanadının resmen kurulması üzerine sert tepki göstermişler, meselenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürülmesini kararlaştırmışlardır.⁴⁵¹

Amerikalı yetkililer ilk etapta bir yorumda bulunmamış, Türk yönetiminin açıklamasını incelemekte olduklarını ve federasyon içinde ayrı bir devlet deyiminin yeteri kadar vazih olmadığını söylemişlerdir.⁴⁵² Öte yandan Amerika Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Robert Funseth, Kıbrıs Federe Türk Devleti’nin kurulmasına yol açan olaylarda Amerikan Kongresinin Türkiye’ye silah ambargosu uygulamasının geniş rol oynadığını belirtmiştir. Funseth, “Kongre bu kararı aldığı zaman zararlı sonuçlar doğuracağı söylenmişti.” demiştir.⁴⁵³ Dışişleri Bakanı Kissinger ise; görüşme yoluna dönülmesinin herkesin yararına olacağına inandığını belirtmiştir. Kissinger ayrıca, Amerika’nın Kıbrıs sorununun barışçı bir çözüme ulaşması için elinden gelen çabayı harcayacağını tekrar etmiştir.⁴⁵⁴

Milliyet gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi makalesinde; Kıbrıs Federe Türk Devleti’nin kurulmasının ilanının Amerika’nın silah ambargosunun başlamasından sonra yapıldığını ve iki olay arasında doğrudan ilişki olduğunu yazmıştır:

“Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar, işin başından beri Amerika’nın Türkiye’yi dilediği biçimde denetleyebileceğini sanmışlardır. Bu düşünceyle, Washington’un Kıbrıs’a Türk müdahalesini durdurmasını, Ada’daki Türk kuvvetlerinin geriye çekilmesini sağlamasını istemişlerdir. Bu istekleri yerine getirilmeyince de Amerikan hükümetini Türk yanlısı olmakla, hatta Türkiye’yi Kıbrıs’ı istilaya özendirmekle suçlamışlardır. Amerikan Kongresinin Türkiye’ye baskı yapmak üzere aldığı bu kararda bu suçlamalar herhalde etkin olmuştur. Bir bakıma bazı Yunanlılar ve bazı Amerikalılar, Türkiye’nin Washington’dan gelecek talimat ya da baskılarla denetlenebileceğini düşünmekte haklıdırlar. Geçmişte bu düşünceyi doğrulayacak birçok olaylar vardır. Ne var ki, köprülerin altından suların geçtiği, Türkiye’de birçok şeylerin

⁴⁵⁰ *Hürriyet*, 15 Şubat 1975.

⁴⁵¹ *Hürriyet*, 15 Şubat 1975.

⁴⁵² *Milliyet*, 14 Şubat 1975.

⁴⁵³ *Tercüman*, 15 Şubat 1975.

⁴⁵⁴ *Milliyet*, 15 Şubat 1975.

değiştirdiği anlaşılabilir. Yunanlıların Amerika'yı baskıya zorlaması, Kongrenin de bu isteği yerine getirmesi, o anlaşılmayan gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım etmiştir. Ve görülmüştür ki, artık Türkiye, Washington'dan gelecek talimata, hatta silah kesme tehditlerine boyun eğecek bir uydu değildir.”⁴⁵⁵

Gösterilen tepkiler doğrultusunda bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı Melih Esenbel, Kıbrıs'ta Federe Türk Devleti kurulmasının bir iç düzenleme olduğunu belirtmiş, Kıbrıslı Türklerin iç düzenini hiçbir yabancı devletin tayin edemeyeceğini söylemiştir.⁴⁵⁶

ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko Cenevre'de bir görüşme yapmışlar ve baş başa Kıbrıs sorununu görüşmüşlerdir. İki taraf Kıbrıs'ın temel statüsü üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Görüşmelerden sonra yayınlanan ortak bildiri de iki taraf Kıbrıs'ı bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğü için kesin desteklerini açıklamışlardır. İki taraf şimdiki Kıbrıs hükümetini Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak tanıdıklarını, Kıbrıs sorununa adil bir çözümün Güvenlik Konseyi ve BM Genel Kurulunun kararlarının harfiyen uygulanmaları temeline dayanması gerektiğini belirtmişlerdir. Federe Devleti'nin ilanı hususunda Mısır, Macaristan ve Çekoslovakya da karşı bildiri yayınlayarak destek vermediklerini belirtmişlerdir.⁴⁵⁷

Kissinger, Tercüman gazetesinin Kıbrıs'taki son durum ile ilgili sorduğu soruları yanıtlamış, “Kıbrıs'ta barış içerisinde bir düzen kurulması için siyasi çalışmalar devam etmektedir. Çok yakında Türk-Yunan müzakerelerinin başlaması için siyasi ortam hazırlanmış olacaktır. Ada'daki problemin müzakere yoluyla çözümleneceği kanaatindeyim.” demiştir. Kissinger, Kıbrıs'ta iki toplumun iç içe değil, yan yana yaşayabilme imkânı nasıl hakkındaki bir soruya ise “Kıbrıs'ta her iki toplumun barış içinde yaşayabileceği kanaatindeyim. Yakında başlayacağını ümit ettiğimiz müzakereler bu inancımızı gerçekleştirecektir.” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁵⁸

NATO Savunma Çerçevesi içinde yapılan askeri yardımın ABD Kongresinin kararıyla kesilmesinde silah fabrikatörlerinin rolünün bulunduğu iddia edilmiştir. Uçak şirketi yetkililerinin İddiaya göre Amerikan uçak firmaları Lockheed ve Northrop, ellerindeki uçakların ancak ABD askeri yardımın kesilmesi ile Türkiye'ye satılacağını

⁴⁵⁵ Abdi İpekçi, “Amerikan Baskısı ve Sonuçları”, *Milliyet*, 16 Şubat 1975.

⁴⁵⁶ *Milliyet*, 17 Şubat 1975.

⁴⁵⁷ *Milliyet*, 19 Şubat 1975.

⁴⁵⁸ *Tercüman*, 18 Şubat 1975.

düşündükleri ve nüfuzlarını kullanarak ABD Kongre üyeleri üzerinde etkili oldukları öne sürülmüştür.⁴⁵⁹

Dışişleri Bakanı Melih Esenbel Amerikan UPI ajansına, Türkiye'nin silah ambargosu yüzünden savunma yeteneklerinin azalması halinde Amerikan üslerini kapmak zorunda kalabileceği yönünde bir açıklama yapmıştır.⁴⁶⁰ Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanı James Schlessniger da Türkiye'deki askeri tesislerin kaybının etkisinin büyük olacağını ve haber alma faaliyetlerinin aksayacağını söylemiştir.⁴⁶¹

Kissinger 10-11 Mart 1975 tarihinde Türkiye'ye Kıbrıs konusu, Yunanistan'la ilişkiler, ABD yardımı ve bölge meseleleriyle ilgili görüşmeler yapmak amacıyla bir ziyaret gerçekleştirmiş, Ankara Esenboğa Havaalanı'nda Dışişleri Bakanı Melih Esenbel tarafından karşılanmıştır.⁴⁶² Yapılan görüşmelerin ağırlık merkezini yardım konusu ve Kıbrıs sorunu oluşturmuştur.⁴⁶³

Bu arada BM Güvenlik Konseyi de Yunanistan'ın başvurusunu değerlendirmiş, üç hafta süren müzakerelerden sonra Kıbrıs konusunda tarafların kabul ettiği bir karar suretini oy birliği ile onaylamıştır. Karar taraflara toplumlararası görüşmelerin yeniden başlaması için çağrıda bulunmakta, Waldheim'in bu alanda iyi niyet girişimlerinde bulunmasını istemekte, Kıbrıs'ta Federe Türk Devleti'nin ilanına üzüntülerini belirtmekte, Konsey'in bundan önceki kararlarının uygulanmasında ilerleme kaydedilmediğinden yakınmaktadır. Türk temsilcisi Vedat Çelik, Türk tarafının bu karar suretine dayanılarak müzakere masasına dönmeye hazır olduğunu açıklamış, ancak karar suretinde belirtilen Waldheim'in rolüne açıklık getirilmesini istemiştir.⁴⁶⁴

Kıbrıs'la ilgili toplumlararası görüşmelerin BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'in kişisel sorumluluğu altında yürütülecek ve bir hafta sürecek ilk toplantısı 27 Nisan 1975'te başlamış, toplantılara Waldheim'in Kıbrıs Özel Temsilcisi Luis Weckman'da katılmıştır.⁴⁶⁵

29 Mayıs 1975'te de NATO Zirve Toplantısı yapılmış bu toplantıda ABD Başkanı Ford, Başbakan Demirel ve Yunan Başbakanı ile ayrıca görüşmüştür. Demirel

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet*, 10 Mart 1975.

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1975.

⁴⁶¹ *Güneş*, 25 Şubat 1975.

⁴⁶² *Milliyet*, 11 Mart 1975.

⁴⁶³ *Tercüman*, 12 Mart 1975.

⁴⁶⁴ *Milliyet*, 13 Mart 1975.

⁴⁶⁵ *Tercüman*, 28 Nisan 1975.

görüşmede, Başkan Ford'a ABD ile Türkiye arasında yaratılan durumun iki tarafa da yarar sağlamadığını, mahiyeti itibarıyla ambargonun bir askeri yardım meselesinin hudutlarını aştığını ve ABD'nin taahhütlerinin inandırıcılığını sarsan bazı politikalar doğurduğunu söylemiştir.⁴⁶⁶ Yunan Başbakanı Karamanlis Demirel'den önce görüştüğü Başkan Ford'tan Türkiye'nin Kıbrıs konusunda daha esnek bir politika izlemesi için ABD ve NATO ülkelerinin baskı yapmasını istemiştir.⁴⁶⁷ Başbakan Demirel ve Karamanlis de 3,5 saat süren baş başa bir görüşme gerçekleştirmişler, görüşmelerinin sonunda iki ülke arasındaki bütün sorunların barışçı müzakere yoluyla çözümlenmesine karar verdiklerini dile getirmişlerdir. Özellikle Kıbrıs sorunu ve kıta sahanlığı konusunda varılan kararları içeren ortak bir bildiriye basın mensuplarına açıklamışlardır.⁴⁶⁸

Ambargo konusunda herhangi bir gelişmenin olmaması Türkiye'yi önlemler almaya itmiş, Milli Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulu 16 Haziran tarihinde ayrı ayrı toplanarak alınabilecek kararları görüşmüşlerdir.⁴⁶⁹ Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yaptığı açıklamada Türk hükümetinin, Amerika'ya hazırlık devresi için 30 günlük bir süre tanıdığını, 17 Temmuzdan itibaren Türkiye'deki ortak savunma tesislerine karşı geçici statü uygulanacağını açıklamıştır. Dışişleri Bakanı, Bakanlar Kurulu'nun bu kararını Büyükelçi Macomber Amerika'da olduğu için Amerikan Büyükelçiliği Maslahatgüzarına bir nota ile bildirmiştir.⁴⁷⁰ Ortak savunma anlaşmaları gereğince yüklendiği taahhütleri tek taraflı olarak ihlal eden ABD'nin Türkiye'ye gerekli tedbirleri almak hususunda tam bir serbesti verdiğini belirten Çağlayangil, bekleyişin artık uzatılamayacağını söylemiştir.⁴⁷¹

Türkiye'nin bu kararı İngiliz basınında ve savunma çevrelerinde tepki yaratmış, Amerikan üslerinin kapatılmasının savunma açısından büyük tehlikeler doğuracağı belirtilerek ambargo sorununun halledilmesi için Türkiye'nin Kıbrıs davasında taviz vermesi gerektiği savunulmuştur.⁴⁷²

Türkiye'nin açıklamasından sonra Başkan Ford, Kongre üyeleri nezdinde ambargonun kalkması için girişimlerde bulunmuştur. Açıklama NATO'da da panik yaratmış, üslerin kapatılması halinde NATO'nun savunma gücünün zayıflayacağı

⁴⁶⁶ *Son Havadis*, 30 Mayıs 1975.

⁴⁶⁷ *Milliyet*, 30 Mayıs 1975.

⁴⁶⁸ *Milliyet*, 1 Haziran 1975.

⁴⁶⁹ *Tercüman*, 17 Haziran 1975.

⁴⁷⁰ *Son Havadis*, 18 Haziran 1975.

⁴⁷¹ *Tercüman*, 18 Haziran 1975.

⁴⁷² *Milliyet*, 19 Haziran 1975.

belirtmiştir.⁴⁷³ NATO Genel Sekreteri Luns ve kuruluşa üye 15 ülkenin temsilcileri Beyaz Saray'da Ford ile bir görüşme yapmışlar ve silah ambargosunun kaldırılmasını istemişlerdir.⁴⁷⁴

Ford'un bir dizi girişimleri sonucunda Türkiye'nin Amerika'ya ısmarladığı ve parasını ödediği askeri malzemenin Türkiye'ye sevk edilmesine karar verilmiş, ancak hibe şeklindeki yardım konusunda herhangi bir gelişme söz konusu olmamıştır.⁴⁷⁵ Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu, Türkiye'nin ABD'den satın aldığı silah ve askeri malzemenin gönderilmesini öngören tasarımı 11'e karşı 17 oyla kabul etmiştir. Tasarıya göre; Türkiye, Amerikan silah fabrikalarına peşin parayla sipariş verebilecek, ancak geçici bir süre için devletten devlete silah alamayacaktır.⁴⁷⁶

Türkiye'nin Amerika'ya tanıdığı süre 17 Temmuz'da dolmuş, Milli Güvenlik Kurulu, bu durum karşısında, Türkiye'nin ile Amerika Birleşik Devletleri arasında var olan ve söz konusu ülkenin Türkiye'deki askeri varlığına olanak sağlayan anlaşmaların bundan böyle geçerli sayılmayacağını kararlaştırmıştır. Kurul, Amerika'nın Türkiye'deki askeri varlığının, yeni esaslarını saptayan ve yeni tedbirler getiren "Geçici Statü"nü yürürlüğe konmasını hükümete tavsiye etmiştir.⁴⁷⁷ Çağlayangil ise geçici statünün iki ülke heyetleri arasındaki teknik çalışmaların tamamlanmasından sonra ve konunun esasının müzakeresine geçilmesiyle birlikte uygulanacağını belirtmiştir.⁴⁷⁸

Verilecek kararı bekleyen Türkiye, geçici statünün uygulanmasını ertelemiş, ancak Amerika Temsilciler Meclisi üyeleri ambargonun kalkmasını öneren kanun teklifini beş saat süren bir oylama sonucunda 206'ya karşı 223 oyla reddetmiştir.⁴⁷⁹

Karar Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. TÜRK-İŞ kararın Kıbrıs politikamızı etkilemeyeceğini söylerken DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, NATO ve CENTO'dan çıkılmadıkça, ağır sanayi kurulmadıkça, ulusal savunmamızı geliştirmeye olanak olmadığını belirtmiştir. MP Genel Başkanı Celal Kargılı, TBMM'nin olağanüstü toplanarak Türk-Amerikan ilişkilerine derhal son vermesini ve Türkiye'deki tüm yabancı üslerin kapatılması gerektiğini söylemiştir. Başbakan Yardımcısı ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise Temsilciler Meclisinin ambargo kararında ısrar

⁴⁷³ *Tercüman*, 20 Haziran 1975.

⁴⁷⁴ *Tercüman*, 21 Haziran 1975.

⁴⁷⁵ *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1975; *Milliyet*, 10 Temmuz 1975.

⁴⁷⁶ *Milliyet*, 12 Temmuz 1975.

⁴⁷⁷ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1975.

⁴⁷⁸ *Tercüman*, 18 Temmuz 1975.

⁴⁷⁹ *Milliyet*, 25 Temmuz 1975.

edişini iki ülkenin çıkarları yönünden son derece mahzurlu gördüğünü bildirmiştir. Kıbrıs Türk Federe Devlet Başkanı Rauf Denktaş da Amerikan Senatörlerini “grekofil” olarak niteleyerek, Türkiye’nin Rum boyunduruğuna itilmek istendiğini belirtmiştir.⁴⁸⁰

2.6. TÜRKİYE’DEKİ AMERİKAN ÜSLERİNİN KAPATILMASI VE TÜRK-ABD KAMUOYUNDAKİ YANKILARI

Amerika ambargonun kalkması yönünde herhangi bir adım atmamış ve Bakanlar Kurulu 25 Temmuz 1975’de yaptığı toplantıda Türkiye’deki bütün Türk-Amerikan ortak savunma tesislerinin faaliyetini durdurmuş, bu tesislerin Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tam kontrol ve gözetimine devredilmesini kararlaştırmıştır. Ancak sadece İncirlik Üssü’nün NATO görevine devam etmesine izin verilmiştir. Bakanlar Kurulunun yayınladığı bildiri şu şekildedir:

1- Türkiye ile ABD arasındaki ortak savunma işbirliğini düzenleyen 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması, bununla ilgili diğer anlaşmalar, hukuki geçerliliklerini kaybetmişlerdir.

2- Bu durum muvacehesinde Türkiye’deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyet, İncirlik ortak savunma tesisinin münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydıyla 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuştur.

3- Faaliyeti durdurulan bütün tesisler Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tam kontrol ve denetimine devredilecektir.⁴⁸¹

Başkan Ford, Türkiye’nin kararını derin bir üzüntüyle karşıladığını söylemiş, Kongrenin ambargonun kaldırılması yönünde yeniden harekete geçmesini istemiştir. Ford yaptığı ikinci açıklamada, “Türkiye bugün son derece kritik, Amerikan savunma çıkarlarının aleyhinde sonuçlar vereceğine inandığım bir açıklamada bulunmuştur.” demiştir.

Kissinger da, Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmaması gerektiğine inandığını ancak Kongrenin kararı hususunda da yapabileceği bir şey olmadığını söyleyerek Türkiye’ye itidal önerisinde bulunmuştur.⁴⁸²

Türkiye’nin kararı Brüksel’deki NATO karargâhında endişeyle karşılanmıştır. NATO Sözcüsü, Türkiye’deki NATO tesislerinin çoğunun ortak Amerikan askeri üsleri

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1975.

⁴⁸¹ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1975.

⁴⁸² *Milliyet*, 26 Temmuz 1975.

olduğunu ileri sürmüş, bu üslerin faaliyetlerine son verilmesiyle NATO'nun Türkiye'deki varlığının büyük ölçüde azalacağını söylemiştir.⁴⁸³

Hükümetin aldığı karar vakit geçmeden uygulanmış, Genelkurmay'ın hazırladığı bir plan çerçevesinde ABD üslerine yüksek rütbeli subaylar el koymuş ve üslere yalnızca Türk bayrağı çekilmiştir.⁴⁸⁴

Kıbrıs Türk Federe Devleti de aldığı karar doğrultusunda Türk bölgesindeki Amerikan radyo istasyonları ile tesislerine el konulmasını kararlaştırmıştır.⁴⁸⁵

Amerikan hükümeti cevabi notasında ABD üslerindeki faaliyetleri bizzat durdurduklarını belirtmiş ancak ortak savunma anlaşmasını tek taraflı ihlal ettikleri görüşünü reddetmişlerdir.⁴⁸⁶ Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Robert Anderson, Amerikan hükümetinin 1969 yılında imzalanan Türk-Amerikan Güvenlik Anlaşması'nı yürürlükte saydığını ve anlaşmanın yeniden müzakere edilinceye kadar yürürlükte kalacağını söylemiştir.⁴⁸⁷

Tüm bu tartışmalar sürerken Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Helsinki'de 33 Avrupa ülkesi ve Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla 30 Temmuz 1975'te başlamış, toplantıda Türkiye'yi temsilen Başbakan Süleyman Demirel bulunmuştur.⁴⁸⁸ Toplantıya Türk-Yunan-Amerikan ilişkileri damgasını vurmuş, Demirel ve Ford bir görüşme yapmıştır. Demirel Ford'a ambargonun hasmane bir davranış niteliği taşıdığını söylemiş, Türk milletinin ambargo kararından dolayı çok rencide olduğunu belirtmiştir. Ford ise gazetecilere verdiği demeçte, Türkiye ile olan ilişkileri düzeltmek için elinden geleni yaptığını ve Türk Amerikan dostluğunun devamına inandığını belirtmiştir.⁴⁸⁹ Zira Amerikan resmi ve politik çevrelerinde hâkim olan görüşe göre, üsler konusunda yeni bir anlaşmaya varılmaz ve ambargo bir an önce kaldırılmazsa, Türkiye'nin dış politikasında özellikle Araplara ve üçüncü dünyaya yönelme eğilimi kuvvetlenecektir. Washington'a göre, Türkiye'nin NATO'dan çıkması Rusya'ya yönelmesi söz konusu olmasa bile gittikçe Araplarla ve tarafsızlarla yaklaşması muhtemeldir.⁴⁹⁰

⁴⁸³ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1975.

⁴⁸⁴ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1975.

⁴⁸⁵ *Milliyet*, 30 Temmuz 1975.

⁴⁸⁶ *Milliyet*, 29 Temmuz 1975.

⁴⁸⁷ *Tercüman*, 30 Temmuz 1975.

⁴⁸⁸ *Tercüman*, 30 Temmuz 1975.

⁴⁸⁹ *Tercüman*, 1 Ağustos 1975.

⁴⁹⁰ *Milliyet*, 29 Temmuz 1975.

Başkan Ford, konferansta Demirel'e Türkiye'deki ABD üslerinin açılmasına karşı 50 milyon dolarlık silah yardımı yapma önerisi sunmuş Demirel ise bunu kabul etmemiştir.⁴⁹¹

Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan da ambargo konusunda ABD'de yayınlanan Washington Post gazetesine bir demeç vermiş ve ambargonun devam etmesinin ABD için vahim neticeler doğurabileceğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin mutlaka yeni imkânlar dâhilinde savunma gücünü geliştirebileceğini ve nereden olsa silah alabileceğini belirtmiştir.⁴⁹²

2.7. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TÜRKİYE'YE KOYDUĞU AMBARGONUN KALKMAMASININ GENEL NEDENLERİ

1- Rum Kulisi: Ambargonun lehindeki oyların çoğu, ABD'de nüfusu sınırlı fakat nüfuzu oldukça büyük olan Rum toplumunun çeşitli faaliyetlerinin sonucudur. Bu sadece dört beş Rum asıllı Kongre üyesinin işi değildir. Rumlar, kulüpleri, kiliseleri, zengin iş adamları, vs ile Kongre'yi baskı altında tutabilecek güçlü bir örgüt kurmuşlardır. Bununla da kalmayıp, Musevi, İtalyan, İrlandalı, Meksikalı, Polonyalı, vs. gibi etnik gruplarla ortak cephe kurmayı da başarmışlardır. Mecliste de bazı üyelerin açıkladığı gibi Rumlar, temsilcileri adeta mektup, telgraf, hatta kişisel ziyaret bombardımanına tabi tutmuşlar, onları kâh iltifat ve destek, kâh tehditlerle büyük baskı altında bulundurmuşlardır.

2- Meclis üyelerinin bir kısmı hükümetin dış politikasını ve özellikle Kongreye karşı cephe almasını bir türlü hazmedememişlerdir. Bu bakımdan Ford'un kendilerine üstün ulusal çıkarları izah etmesine rağmen bu üyeler Ford yönetimine ve Kissinger'a karşı olumsuz tutumlarını değiştirmemişler, bir bakıma kızgınlıklarını, kanun teklifi aleyhinde oy kullanmak suretiyle belli etmek istemişlerdir. Dışişleri Bakanlığı zaten bunu Kongrenin yönetime bir meydan okuması olarak görmüşlerdir.

3- Meclis üyelerinin çoğu, bütün çabalara rağmen, Kıbrıs sorununu, ambargo ile sıkı sıkıya bağlı olarak görmüştür. Bu grubun içinde menfi oy kullananlar arasında da çeşitli eğilimler hâkimdir. Bazısı

⁴⁹¹ *Milliyet*, 1 Ağustos 1975.

⁴⁹² *Tercüman*, 25 Ağustos 1975.

gerçekten Türkiye'nin Kıbrıs'ta Amerikan silahlarını kullanarak kanunları çiğnediği kanısındadır ve bunun başka ülkelere emsal teşkil etmesinden korkmaktadır. Yani bunlar için mesele ABD'nin anlaşma ve kanunlara bağlılığını göstermesi, yani bir prensip meselesidir. Bazısı da ABD'nin bir yıl içinde dış ülkelere 8 milyar dolarlık silah sattığını, bu silah ticaretini kontrol altına almak zamanının geldiğini düşünmektedir. Bunlar da işin neresinden başlansa kârdır gibi bir zihniyetle, Türkiye'ye ambargo uygulanmasında yarar görmüşlerdir.

4- Bu işte paranın da rol oynadığı bir gerçektir. Bazı milletvekilleri, seçim kampanyasına katkı adı altında, bizzat kendilerine veya bürolarına bırakılan veya postalanan çekleri tereddütsüz kabul etmişlerdir. Kuşkusuz, bu çeklerin kimlerden ve ne amaçla geldiği malumdur.

5- Bazı milletvekilleri haşhaş konusunu istismar etmeyi de fırsat bilmişlerdir. Özellikle kendi seçim bölgelerinde eroin sorununun tehlike arz ettiğini, seçmenlerin bu konuda hassas davrandıklarını bilen temsilciler, ambargoyu Türkiye'yi cezalandırmanın bir yolu olarak seçmişlerdir.

6- Bazı temsilciler de hiç akla gelmeyecek, çok kişisel nedenlerle Türkiye'ye cephe almışlardır. Örneğin Beard adında bir temsilci, son Kıbrıs gezisinde kendisine Türk bölgesine giriş izni verilmediği için, aleyhte oy kullanacağını bildirmiştir.

7- Son dakikaya kadar kararsız kalan bazı milletvekilleri çoğunluk ne taraftaysa oradayım zihniyeti ile hareket etmişler, oylamanın son saniyelerinde hayır oyu kullanmışlardır.

Oylamada da görüldüğü gibi, 435 temsilcinin yarısından fazlası, Türkiye'yi çeşitli genel ve özel nedenlerden dolayı (Kıbrıs'a müdahale, Amerikan silahlarını kullanma, anlaşmayı bozma, Kıbrıs'ta taviz vermeme, haşhaş ekimine izin verme vb.) adeta bir suçlu iskemlesine oturtmak istemişler, olmuş ya da olabilecek her kötülüğün (örneğin Ortadoğu ülkelerinin de ileride Amerikan silahlarını başka amaçlarla kullanabileceği olasılığı) sorumluluğunu Türklere yükleme yoluna başvurmuşlardır.⁴⁹³

⁴⁹³ *Milliyet*, 26 Temmuz 1975.

2. 8. AMBARGONUN KALDIRILMASI GİRİŞİMLERİ

Temsilciler Meclisi 2 Ekim 1975'te Türkiye'ye silah ambargosunu kısmen kaldırmayı öngören kanun teklifini haşhaş konusunda eklenen ufak bir değişiklikle 176'ya karşı 237 oyla kabul etmiştir. Karara göre Türkiye'nin ABD'ye ısmarladığı ve bedelini kısmen ödediği silah ve teçhizat en kısa zamanda Türkiye'ye teslim edilecektir. Karar gereğince Türkiye, bundan sonra ABD'den istediği silahları şimdilik ancak özel firmalardan alabilecek, Askeri Yardım Kanunu çıkıncaya kadar hükümetten hükümete kredili ve garantili silah alımı yapamayacaktır. Kanun'da ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs'taki kuvvetlerini arttırmaması ve Ada'ya Amerikan yapısı silahları nakletmemesi şartı da koşulmaktadır.⁴⁹⁴ Ankara kararı yetersiz bulunduğunu açıklamış ve üslerin açılmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir.⁴⁹⁵

ABD Meclis ve Senatosu tarafından kabul edilen ve Başkan Ford tarafından da onaylanarak, kesin şeklini alan "Ambargoya İlişkin Kanun" şunları sağlamaktadır:

1- Türkiye'nin daha önce ısmarladığı ve bir kısmını ödediği silah ve araç-gereçlerin teslimi başlayacaktır. Bunun tam tutarı 184,9 milyon dolardır. Türkiye şimdiye kadar bunun 85 milyon dolarını ödemiştir. Bunlar devletten devlete kredili satışlardır. Bu siparişlerin büyük kısmını Phantom uçakları teşkil etmektedir. (Yaklaşık 96 milyon dolar). Türkiye'ye teslim edilecek Phantomların sayısı 24'tür. Ayrıca Phantomların ve daha önce satın alınan çeşitli silahların yedek parçaları (Hava, deniz ve kara kuvvetleri için) da buna dâhildir. Bu meblağın içinde olan ve şimdi teslimi beklenen silahlar arasında füzeler de yer almaktadır. Ayrıca elektronik cihazlar, mühimmat da bu listededir. Sevkiyat derhal ve peyderpey başlayacaktır. Bu silahların bir kısmı, örneğin Phantomlar fabrikadan çıkmıştır ve teslim hazırdır. Bir kısım yedek parçalar ve mühimmat da depoda beklemektedir. Özellikle yedek parça ihtiyacı şiddetle hissedildiğinden bunlar da ilerleyen günlerde sevk edilecektir.

2- Kanun'a göre Türkiye, bundan sonra Amerikan silah fabrikalarından istediği silahları para karşılığı alabilecektir. Yani ABD hükümeti bu silah alımları için kredi veya garanti veremeyecektir. Ama

⁴⁹⁴ *Milliyet*, 3 Ekim 1975.

⁴⁹⁵ *Son Havadis*, 4 Ekim 1975.

Türk ordusu istediği silahları hiçbir kısıntı olmadan satın alabilecektir. Ancak Türkiye'nin alacağı bu silahlar piyasa fiyatlarına ve şartlarına göre olacak, özellikle kredi ve faiz şartları ABD hükümetinin sağladığı gibi avantajlı olmayacaktır.

3- Türkiye'nin "Hükümetten hükümete" yani, kredili ve garantili silah alabilmesi ancak yeni Dış Askeri Yardım Kanunu'nun Meclis'e getirilip kabul edilmesinden sonra mümkün olacaktır.

4- Kanun'da hibe yolu ile askeri yardım öngörülmemiştir.

5- Türkiye aldığı silahları Kıbrıs'a nakledeemeyecek ve Kıbrıs'ta asker sayısını arttıramayacak. Ayrıca Kanun'da, afyon üretiminin kontrolünde Başkan'ın Türk hükümeti ile temasta bulunması öngörülmektedir.⁴⁹⁶

Başkan Ford, ambargonun kısmen ve şartlı olarak kaldırılmasını öngören tasarının Kongre tarafından kabul edildiğini öğrendiğinde, "Kongre'nin bu kararı, Beyaz Saray için büyük bir politika zaferidir." demiştir. Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ise kararın olumlu yönde bir gelişme olduğunu söylemiş, Kongre'nin ambargonun zararlı sonuçlarını idrak ettiğini belirtmiştir.⁴⁹⁷

MSP karara karşı çıkmış, kararın kabul edilemez olduğu yönünde görüş bildirirken MHP de karardan tam memnun olmadıklarını açıklamıştır. Yunanistan hükümeti ise ambargoya ilişkin kararı esefle karşılamış, kararın Yunan-Amerikan ilişkilerine zarar vereceğini ayrıca Kıbrıs konusunda anlaşmaya varılmasını güçleştireceğini söylemiştir.⁴⁹⁸

Ambargonun sınırlı ve şartlı olarak kaldırılmasından sonra Türkiye'nin daha önce parasını peşin ödediği Phantom F-4 savaş uçaklarının ilk partisi olan altı adet Phantom 16 Ekim 1975 günü Eskişehir'e gelmiştir.⁴⁹⁹

Türk-Amerikan ikili görüşmeleri ise 28 Ekim 1975'te Ankara'da başlamış ve ambargo kararı ile meydana gelen durum, ambargonun kısmi olarak kaldırılması ve Türkiye'de bulunan ortak savunma tesislerinin statüsü konuları ele alınmıştır. Görüşmede taraflar erken bir zamanda iki taraf için de tatminkâr bir sonuca ulaşılması

⁴⁹⁶ *Milliyet*, 5 Ekim 1975.

⁴⁹⁷ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1975.

⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1975.

⁴⁹⁹ *Tercüman*, 17 Ekim 1975.

konusunda görüşlerini açıklamışlardır. Görüşmeden sonra yayınlanan ortak bildiri de şöyle denilmiştir:

“Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Şükrü Elekdağ ile ABD Büyükelçisi William B. Macomber başkanlıklarındaki Türkiye ve ABD hükümet heyetleri, saat 08.30’da Dışişleri Bakanlığında toplanmış ve iki ülke arasında Kuzey Atlantik ittifakı çerçevesinde ikili savunma işbirliğini düzenleyecek yeni temel prensiplerin tespiti amacıyla 17 Temmuz 1975 tarihinde giriştikleri müzakerelere yeniden devam etmişlerdir. Heyet başkanları, savunma işbirliği alanında sıkı işbirliğine atfettikleri önemi belirtmişler ve iki ülke arasındaki savunma işbirliği ilişkilerinin geleceği ile ilgili karşılıklı görüşlerini izah etmişlerdir. Heyetler müzakerelerin süratle yürütülerek erken bir zamanda ve her iki taraf için tatminkâr olacak bir sonuca ulaşılması temennisinde olduklarını da ayrıca izhar etmişlerdir.”⁵⁰⁰

Amerikan üslerinin statüsü ile ilgili olarak Türkiye, ortak kullanım ve üslerin kullanımını karşısında para ödenmesi taleplerini dile getirmiş, ancak ABD bu öneriye sıcak bakmamıştır. ABD Dışişleri Bakanı, “Müttefikimiz olan ülkelerde bulunan üslerden yararlanmak için para ödeme ilkesini kabul edemeyiz. Aksi takdirde, NATO üyesi ülkelerle olan ilişkilerimizi kökten değiştirmemiz gerekir.” demiştir.⁵⁰¹

Sonuçsuz kalan ikili görüşmeler bir süre sonra yeniden başlamış, ortak savunma tesislerinin geleceği konusunda, Türk hükümeti kesin kararını ABD’ye bildirmiştir. Buna göre, uygulanan ambargo tamamen kalkmadıkça Türkiye tesislerin yeniden işler hale gelmesine izin vermeyecektir. Ayrıca ambargo kalksa dahi, tesislerde eski statü geçerli olmayacak ve tam anlamıyla Türk-Amerikan ortak tesisleri olarak iki ülkenin ortaklaşa kullanacakları ve yararlanacakları, iki ülkenin asker ve sivil yetkililerinin görev yapacakları müşterek tesisler durumuna getirilecektir. Bunun için tesislerin geleceği, müzakerelerde yeni bir anlaşmaya bağlanacaktır. Anlaşmanın bir maddesinde de “Ortak savunma tesisleri için ABD’nin belirli bir miktar para ödemesi” şartı bulunacaktır. Ayrıca Türkiye’deki Amerikalıların gümrüksüz alışveriş yaptıkları PX’ler tamamen kapanacak, Türkiye’de suç işleyen ABD vatandaşları Türk mahkemelerinde yargılanacaktır. Bu hususların ve şartların tamamı ABD’ye bildirilmiştir. Ayrıca ortak savunma tesislerinin işler hale gelmesi sırasında, iki ülke arasında yakınlaşma ve dostluğun şart olduğu, Türk kamuoyunda beliren tedirginliğin giderilmesi gerektiği, bunun için Kıbrıs, Türk-Yunan uyuşmazlığı, On İki Adalar, kıta sahanlığı, FIR hattı konularında, ABD’nin Türk tezini desteklemesinin ve ortak ittifak içinde bulunduğu

⁵⁰⁰ *Tercüman*, 29 Ekim 1975.

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1975.

ülkelere de aynı telkini yapmasının Türk kamuoyundaki hayal kırıklığını gidereceği bildirilmiştir.⁵⁰²

Amerikan Senatosu, Şubat ayının ortalarında Türkiye'ye 375 milyon lirası bağış, 2,8 milyar lirası da kredili satış olmak üzere 3,1 milyarlık silah yardımı yapılmasını şartlı olarak kabul etmiştir. 30'a karşı 60 oy ile kabul edilen tasarıya göre; Türkiye, Amerikan yardımından ancak Kıbrıs'ta barışçı bir çözüm yolu bulunması şartı ile faydalanabilecektir.⁵⁰³ Senatonun kabul ettiği ve başka ülkelerinde faydalanabileceği dış yardım kanun tasarısına ek maddeler konulmuştur. Buna göre, Başkan ya da Kongre insan haklarını ihlal eden, kendi savunmaları için aldıkları silahları başka amaçlarla kullanan ve siyasal amaçlarla, ülkeleri dışında tedhişçilik yapan kişileri koruyan ülkelerin Amerikan dış yardımından yararlanmasını engelleyebilecektir.⁵⁰⁴

2.9. 28 MART 1976 TARİHLİ TÜRK-AMERİKAN ANLAŞMASI

Kongrenin Türkiye'ye silah sevkiyatına koymuş olduğu tahditlerden sonra ikili ilişkileri biraz olsun düzeltecek bir gelişme olmuştur.⁵⁰⁵ Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 1976 yılının Mart ayında Amerika seyahatine çıkmış ve Çağlayangil ile Kissinger arasında yürütülen görüşmeler sonunda ortak bir savunma anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasından sonra bir demeç veren Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, "Türk-Amerikan işbirliği, yeni anlaşma ile güç kazanmıştır. Anlaşmadan hem Türkiye hem de Birleşik Amerika yarar sağlayacaktır." demiştir. ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ise, anlaşmanın, Türk-Amerikan işbirliğinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirilebileceğini belirtmiştir.⁵⁰⁶

Anlaşmanın Hürriyet gazetesinde yayınlanan tam metni şu şekildedir:

1- Bu anlaşma taraflar arasında savunma işbirliği, tarafların bir diğerinin mutlak hükümler hakkını kollayıp saygı göstermesi esasına dayanmaktadır.

2- Bu anlaşma içindeki savunma işbirliği NATO anlaşması içinde gösterilen mükellefiyetlerle sağlanmaktadır.

Tesisler ve tesislerdeki faaliyetler Türkiye Cumhuriyeti tarafından müsaade edilen maksatlar dışında kullanılmayacaktır.

⁵⁰² *Tercüman*, 8 Ocak 1976.

⁵⁰³ *Tercüman*, 20 Şubat 1976.

⁵⁰⁴ *Son Havadis*, 20 Şubat 1976.

⁵⁰⁵ Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, İstanbul 1978, s.276.

⁵⁰⁶ *Son Havadis*, 28 Mart 1976.

3- NATO antlaşmasının üçüncü maddesiyle ve bu anlaşmayla ilgili hükümler gereğince Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD hükümetini aşağıdaki tesislerde alınacak savunma tedbirlerini yürürlüğe koymasına müsaade vermektedir. Haber alma tesislerinde, karşılıklı kararlaştırılmış haber toplama sistem ve şebekelerinde, Kargaburun istasyonunda, İncirlik tesisinde.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından tasvip edilen ve bu bölgeler dışında kalan ABD teşkilatları ve tesislerinde komuta ve kontrol idaresi ve lojistik genel destek teşekkülleri bu anlaşmanın hükümlerine tabi olacaktır.

4- Bu anlaşmanın üçüncü maddesinin birinci paragrafında belirtilen tesisler Türk askeri kuvvetleri tesisleridir. Tesislerin komutanı Türk olacaktır. Tesislerde Türk bayrağı dalgalanacaktır.

Tesislerdeki faaliyetler ve teknik çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti tarafından tasvip edilmiş gayelerle müştereken düzenlenmiş programlar içinde yürütülecektir.

Tesislerde ailelerin ikametgâhları ve bununla ilgili yardım ve sosyal faaliyetler, üslerde teknik çalışmaların cereyan ettiği bölgelerden mümkün olduğu nispette ayrı tutulacaktır.

5- Tesis komutanının meşgul olacağı hususlar. Üslerdeki teknik çalışmalar ve faaliyetlerin devamını sağlayacak olan kontrol, bu anlaşmanın dördüncü maddesinin ikinci paragrafında belirtildiği gibi yapılacaktır.

TESİSLERDE EMNİYET VE İDARE: ABD Hükümeti'nin çalıştırdığı Türk sivil personelinin dışında kalan üslerdeki Türk personeli için mutlak komuta ve yardım ihtiyaçları, o bölgenin Türk makamları ile ilişkiler:

Bu komuta yetkisini kullanmak için üs komutanı, bütün tesis için geçerli olacak direktifleri havi bir nizamname yayınlayacaktır.

Amerika hükümeti en yüksek rütbeli Amerikan subayını her üsteki Amerikan Birliği Komutanı olarak tayin edecek ve bu Amerikalı subay üs komutanı ile direk temas etme niteliğini taşıyacaktır. Amerikan bayrağı yüksek rütbeli Amerikan subayının bulunduğu genel karargâhta dalgalanabilecektir.

YÜKSEK RÜTBELİ AMERİKAN SUBAYI: Üslerde Amerikan tabiiyetindeki personel, malzeme ve desteğinin yönetimi ve kontrolünden, üslerde Amerikan personelinin tesisleri idare ve kullanımından onların sağlık ve sosyal durumlarından mesul olacak olacaktır. Üslerdeki Amerikan malzemesinin kullanımında mesuliyetlerin ifası sırasında yüksek rütbeli Amerikan subayı bu anlaşmanın yedinci maddesinde belirtilen müşterek kullanma düzenine riayet edecektir.

Üs komutanı ile yüksek rütbeli Amerikan subayı arasında çalışma ilişkileri ve düzeni hususundaki müzakerelerin esası, her üssün özellikleri dikkate alınarak ortaklaşa düzenlenecektir.

6- Yetkili tesislerde kabul edilen teknik faaliyetler ve buna bağlı bakım hizmetleri Türk ve Amerikan bakım personeli tarafından müşterek yürütülecektir. Bu maksatla Türk makamları, bu kabil faaliyet, hizmet ve çalışmalar için ihtiyaç olan bütün gücün yüzde on bir ile yüzde ellisini karşılamak üzere Türk personelini görevlendirecektir.

Üslerdeki personel kadroları sadece Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından tasvip edilen gaye ve görevleri ifa ile vazifelendirilecektir. İnsan gücünün görev yapacağı mahallerin tespiti ve dağılımı, mevcut standart dokümanlarında belirtilen teknik özellikler ve mesleki ihtiyaçlar dikkate alınmak suretiyle müştereken kararlaştırılacaktır. Özel tesislerdeki personel ihtiyacını karşılayacak Türk personeli miktarı, tarafların karşılıklı anlaşmalarıyla takriben yüzde elli civarında olabilecektir.

Bu maddenin birinci paragrafında bahsedilen yüzde elli oranındaki kadro bulundurma hususuna Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti uymak istemediği takdirde meydana gelecek boşluğu kapamak maksadıyla Amerikan makamları Türklerin ortak çalışmadaki hakkını zedelemeksizin Amerikan personelini görevlendirebilecektir. Türk personelinin değiştirilmesi gibi tasarlanan her değişikliğin doğuracağı neticeler, ilgili Amerikan makamlarına bir yıl önceden bildirilecektir.

Buna ilaveten üslerde teknik faaliyetlerde personel yetiştirilmesi, karşılıklı kabul edilmiş programlardan üslerde görev alan ve alacak olan Türk personelinin ABD'de yetiştirilmesi, Amerikan hükümeti tarafından karşılanacaktır. Bu anlaşmanın 19. maddesine uygun olarak yetiştirilme masrafları Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanacaktır.

7- Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından her üssün gayesi, görevi, mahalli ve müşterek işletilmesine verilen yetki daha sonra karşılıklı olarak teferruatına inilecektir. Her anlaşma aynı zamanda silah ve cephane miktarı, Amerikan askeri ve sivil personelinin savunması için gerekli görülen başlıca malzemeler için yetki, verilmiş miktarları da içine alacaktır. Kabul edilen bu miktarlar ve savunma malzemelerinin miktarının arttırılması, ilgili Türk makamlarından daha önce tasvip almayı gerektirecektir.

Üslerde Amerikalılar hizmetinde görevlendirilen Türk sivil personeli de dâhil olmak üzere bu maddenin birinci paragrafında bahsi geçen yetkilerin sınırları içinde cereyan edecek değişiklikler Amerika Birleşik Devletleri

hükümetinin ilgili makamları tarafından her üç ayda bir Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin ilgili makamlarına bir raporla bildirilecektir.

Üs topraklarında tesisler ve bununla ilgili teşekküllerde yeni binaların inşası, yıkılması ve bu gibi emlakın cinsini değiştirecek şekilde modernleştirme faaliyetleriyle ilgili olarak Türk makamlarının önceden tasvibinin alınması gerekmektedir.

Birinci maddede tanımlanan başlıca malzemenin verim kapasitesini arttırmak, modern işletme kapasitesini yükseltmek ve belli başlı yeni malzeme getirilmesi daha önceden Türk makamlarının tasvibini almakla mümkün olacaktır.

Diğer çeşit inşaatlar üstte bakım faaliyetlerini yenileştirmeyi gaye edinen değişiklikler daha önceden bölgedeki bakım imkânlarıyla yapılmış olanlar hariç olmak üzere, ilgili Türk makamlarının önceden izin vermesini icap ettirecektir.

8- Taraflar arasında yapılmış 19 Haziran 1951 tarihli NATO Anlaşması Kuvvetler Statüsü hükümleri ve bu maddenin daha sonra gelen maddeleri gereğince, Amerikan kuvvetlerinin malzemeleri ve makul ölçüde gıda ve diğer ihtiyaç maddeleri ve Amerikan askeri kuvvetleri ve aileleri için özel açılmış dükkânlar, sivil Amerikalı personel ve aile efratları Türkiye'ye getirilip götürülebilir. (Bunlar ithal ve ihraç edebilir).

Türkiye'ye silah ve cephane ithali, Türk makamlarının daha önceden tasvibi alınmak ve karşılıklı kararlaştırılan emniyet düzeni içinde yürütülecektir. Silah ve cephanelerin gümrük işlemleri için özel bir düzen tespit edilecektir. Gizli nitelikteki malzeme ve maddeler için gümrük kontrolü düzeni, taraflar arasında gerekli müzakerelerle tespit edilecektir.

Başlıca malzemelerin Türkiye'ye ithaliyle ilgili olarak Türk makamlarının önceden haberdar edilmesini gerektirecektir.

Bu anlaşma çerçevesinde faaliyetler ve üslerin çalışması devam ettiği sürece, üslerdeki faaliyetler için gerekli olan silah, cephane ve belli başlı malzemeler tarafların yetkili makamları tarafından önceden müzakere edilmeden, Türkiye'den çıkarılmayacak ve NATO görevini tehlikeye düşürecek bir taşınma (nakil) yapılmayacaktır.

Malzeme, gıda malzemeleri ve diğerlerinin ithali, ihracı ve dâhilde yer değiştirmesi, ilgili Türk makamlarına liste halinde bildirilecektir.

9- Üslere getirilecek olanlarla ilgili müsaade nizamnamesi ilgili makamların yetkilileri tarafından karşılıklı olarak kararlaştırılacaktır.

10- Üslerde daha önce programlanmış bilgisayarların verimi de dâhil olmak üzere bütün haber toplama malumatı, karşılıklı varılan karar düzeni yönetmeliği içinde iki hükümet tarafından bütünüyle paylaşılacaktır. İlgili Amerikan ve Türk makamları müştereken bir haber alma (entelijans) geliştirecek ve bu teknik haber alma faaliyet ve mesuliyetlerinde belli başlı çalışma görevlerinin esası olacaktır.

11- Bu anlaşma ile çalışmasına yetki verilen üslerdeki faaliyetler gerek üslerde, gerek diğer mahalli askeri kuvvetler ve sivil faaliyetlerin arasında bir müdahaleye sebep teşkil etmeyecek şekilde koordine edilmesi ve can, mal kaybına yol açmasından kaçınılmalıdır. Üsler ve mahalli (o bölgedeki) askeri-sivil tesisler arasında herhangi bir karışıklık vuku bulduğu zaman Amerikan ve Türk makamları bu karışıklığı ortadan kaldıracak gerekli tedbirlerin alınmasında işbirliği yapacaklardır.

12- Bu anlaşma çerçevesi içinde Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından ABD hükümetine ayrılmış arazinin kullanılması, gerekli tadilatlar, kolaylıklar ve geçiş hakları Amerika Birleşik Devletleri'ne bedelsiz ve talepte bulunmaksızın, bu anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sağlanmış olacak, ancak bu arazilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin arazi sahipliği, kullanılması, kolaylıklar ve geçiş hakları ihlal edilmeyecektir.

Bu maddenin hükümleri bu anlaşma gereğince ABD hükümetine sağlanan bazı hak ve kolaylıklar yüzünden, özel arazi sahiplerinin ortaya çıkacak bazı taleplerini karşılamak maksadıyla Amerikan hükümetini mükellefiyetten kurtarmış, sıyırmış (kurtarmış) olmayacaktır.

Türkiye hükümeti tarafından, bu anlaşmanın maksatlarına uygun olarak ayrılmış arazi üzerinde bulunan mülk, gayrimenkul ve taşınmaz emlakler de dâhil olmak üzere, inşaat ve tesis edilecek olanlar, inşa tarihinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin malı olacaktır. Bu paragrafın hükümleri Amerika Birleşik Devletleri ve onun personelinin bahsi geçen gayrimenkul ve malların müşterek kullanılması hakkını ihlal etmeyecektir.

Bu anlaşmanın feshinde veya tesislerin faaliyetleri sona erdiğinde bu maddenin ikinci paragrafında bahsi geçen mülk Türkiye Cumhuriyeti hükümeti temsilcilerine devredilecektir. Devredilen binalarda emniyet tertibatı ve diğer teçhizat da birlikte devredilecektir. İlgili makamlar bu mal ve mülkün bakiye değeri olup olmadığını karşılıklı kararlaştıracaklardır. Bu halde, iki hükümet arasındaki daha önceden yapılmış uygulamalar dikkate alınarak bakiye kıymeti değeri miktarı karşılıklı anlaşma ile tespit edilerek Amerikan hükümetine tazmin cihetine gidilecektir.

Bu anlaşma gereğince Amerikan hükümeti tarafından veya ABD hükümeti adına Türkiye'ye ithal edilmiş veyahut Türkiye'den temin edilen malzeme maddelerine sahip olma yolunda öncelik hakkı Türkiye Cumhuriyeti'ne verilecektir. Böyle bir durum vukuunda bahsi geçen malzeme ve maddeler ABD hükümeti tarafından teslim edilecektir.

13- Bu maddenin ikinci ve üçüncü paragrafı hariç olmak üzere bu anlaşmanın 19. maddesinin birinci paragrafında öngörülen gayeye uyularak müşterek kararlaştırılan inşaatların masrafı, bakımı ve faaliyetlerin masrafı, modernize tadilatı, tamiratı ABD hükümeti tarafından karşılanacaktır.

ABD hükümeti kendi personelinin masrafını ödeyecektir.

Türk personelinin ikamet barakaları, yemek yeme bölümleri ve sosyal bakım yerleri gibi münhasıran Türk personeli tarafından kullanılan binaların bakım ve tamir masrafları Türk hükümeti tarafından karşılanacaktır.

Üs hudutları içinde kullanılmak maksadıyla mahalli belediye hizmetlerinin karşılıklı anlaşma ile müştereken temininden doğacak masraflar ABD hükümeti tarafından karşılanacaktır.

14- Bu anlaşma maksadına hizmet edecek malzeme çeşitli teçhizat için hizmetliler ve sivil işçilere ABD hükümeti tarafından görülen ihtiyaç azami ölçüde Türkiye'den temin edilmesine çalışılacaktır. Bu prensibin uygulanması için taraflar birbirleriyle müzakere edeceklerdir.

15- Bu anlaşmanın çerçevesi içinde görevlendirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde üslenmiş bulunan ABD askeri kuvvetleri ve sivil personeli ve aileleri tarafların 19 Haziran 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması'na tabi olacaktır.

16- Türkiye'de müşterek kullanılması planlanmış muhabere sistemi (Tropo Scatter And Line Of Sight) üzerinde taraflar anlaşacaklardır.

17- Türk toprakları üzerinde faaliyetleri NATO savunma planına göre tespit edilmiş uçak filolarının ve destek ünitelerinin Türkiye'ye geliş ve gidişleri ve üslenmeleri müştereken kararlaştırılan anlaşmalarla yürütülecektir.

18- Montreaux Anlaşması'nın hükümleri mahfuz tutulmaktadır.

19- NATO anlaşmasının üçüncü maddesinde karşılıklı savunma işbirliği ve Türk savunma birliğini daha fazla geliştirmek üzere ABD hükümeti bu maddede öngörülen programlar gereğince savunma araçlarının hizmetlerinin ve askeri teknik eğitimin temini için gerekli finansmanı sağlayacaktır. Türk hükümetine sağlanacak savunma desteği, yardım alan diğer ülkelere tatbik edilen genel şartlara ve mükellefiyetlere uygun olacaktır.

ABD hükümeti, bu anlaşmanın ilk dört yılı içinde hibe, kredi ve ödünç olmak üzere bir milyar dolar tutarında savunma malzemesini Türkiye'ye verecektir. Bu meblağ, iki hükümetin yetkilileri tarafından kabul edilen yıllık program çerçevesinde, bu dört yıllık süre içinde eşit miktarlara bölünmek suretiyle taksim edilerek ödenecektir. Başka hususta anlaşmaya varılmadığı takdirde bahsi geçen yekûn miktarın yüzde 25'ine tekabül eden 250 milyon dolar, tahsisatı yapılmış dört yıl öncesinden hazır olacaktır. İki yıl için hibe miktarı 75 milyon dolar olacak ve dört yıl içinde toplam yekûn hibe miktarı 200 milyon dolardan az olmayacaktır. Bu pasajda sağlanan krediler ve garantili borçların faiz hadleri diğer NATO ülkelerine sağlanan yabancı askeri malzeme satışlar ve garantili borçların faizlerine uygun-benzer olacaktır. Bu maddenin birinci paragrafında kararlaştırılan gayelere ilave olarak ABD hükümeti, yabancı askeri malzeme satış kanunu içinde peşin parayla satış, bakım hizmetleri ve yedek parçalar, malzemeler ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetine gönderilen savunma malzemeleri ve bakım işlemleri için teknik bilgiler, bunların miktar ve gönderilme şartları karşılıklı anlaşmaya varılan bu anlaşma hükümleri süresince Amerikan hükümeti tarafından sağlanmak amacıyla hazır olacaktır.

Bu anlaşma hükümlerinin tamamlanmasından asgari bir yıl önce ve bu maddenin ikinci paragrafındaki savunma destek programında ve 21. maddenin birinci paragrafında kararlaştırılmış diğer programlarda taraflar düzenlenen usuller gereğince daha sonraki devreler için savunma destek programlarının tertiplenmesi hususunda müzakerede bulunacaklardır. Bu müzakerelerin anlaşmaya varması suya düşerse ve daha sonraki programların, bir önceki programın hitamında tatbikata girmesi mümkün olmazsa Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, bu anlaşmanın geçerliliğini uzatmayabilir. Bu durumda 21. maddenin altıncı paragrafındaki hükümler, anlaşmadan çekilmek ve feshetmek için uygulanacaktır.

20- Bu anlaşma hükümleri içinde savunma işbirliğinin uygulanmasını sağlamak için, iki hükümetin yetkili makamları, bu anlaşmanın metni ve ruhuna uygun olarak, bu anlaşmanın uygulanması sırasında meydana gelecek anlaşmazlıkların çözümlenmesinde süratle temas ederek müzakerede bulunacaklardır.

Hükümetlerin ilgili makamlarına sunulan anlaşmazlıkların iki aylık bir süre içinde çözülememesi halinde her iki taraf da anlaşmazlıklar halledilene kadar özel faaliyetlerin durdurulması için 30 günlük bir mühlet tanıyacaklardır.

Bu gibi hallerde, taraflar, anlaşmazlık konusu olmayan faaliyetlerin tatil edilmemesini sağlayacaklardır.

21- Bu anlaşma iki tarafın kendilerini ilgilendiren hukuki usulün tamamlanmasını müteakip tasviplerini belirten nota teatisini müteakip yürürlüğe girecektir. Bu anlaşma 4 sene yürürlükte kalacak ve 19. maddenin üçüncü paragrafındaki anlaşma geçerliliğini uzatmak isteme halinde dört yıllık yeni bir devre için yürürlükte olacaktır.

Bu anlaşma süresi içinde taraflar muhtemel değişiklikleri getirmek maksadıyla bir diğeri ile istedikleri an müzakere edebileceklerdir.

Taraflardan herhangi biri bir yıl önceden yazı ile bu anlaşmayı feshedebilir.

Dört yıllık bu anlaşma süresinde taraflardan biri 19. madde, üçüncü paragrafında belirtildiği gibi geliştireceği savunma destek programında bu anlaşma hükümlerine riayet etmeyebilir veya etmeye muktedir olmadığı takdirde o taraf iki hükümet arasında müzakere çağrısında bulunabilir. Üç aylık süre içinde anlaşmaya ulaşılmadığı takdirde arzu eden taraf 30 gün önceden yazı ile bu anlaşmayı feshedebilir.

Bu anlaşmanın uzatılmasının feshedilmesi halinde 19. madde altındaki savunma destek hükümleri fesih ve antlaşmanın uzatılmaması tarihinden itibaren yürürlükten kalkmış olacaktır. Bu durumda, bu tarihten önce, tekellüf edilmiş savunma hizmetleri ve malzemeleri ve bunları satış kontratlarını sağlayacak kontratlarını sağlayacak fonlar durdurulmayacaktır.

Feshedilme veya bu anlaşmanın uzatılmaması halinde ABD hükümeti feshedilme ve uzatılmama tarihinden itibaren bir sene içinde geri çekilme ve feshi faaliyetini tamamlayacak ve bu süre içinde nizami bir çekiliş ve feshi sağlamak amacıyla bu anlaşma yürürlükte addedilecektir.

22- İngilizce ve Türkçe lisanlarında eşit hakikilikte Washington'da 26 Mart 1976 tarihinde ABD hükümetini temsilen Kissinger, Türk hükümetini temsilen Çağlayangil tarafından hazırlanmıştır.⁵⁰⁷

Anlaşmanın imzalanmasından sonra bir konuşma yapan Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Türklerin çok sert pazarlık yaptıklarını belirterek, anlaşmazlıkların giderildiğini ve Türkiye'nin Amerika için kıymetli ve fedakâr bir dost olduğunu söylemiştir. Çağlayangil ise, Türkiye ve Amerika arasında uzun süreden beri

⁵⁰⁷ *Hürriyet*, 31 Mart 1976.

devam eden huzursuzluğun giderildiğini ifade etmiş ve meselenin müspet sonuçları içinde Kissinger'ın büyük çabası olduğunu vurgulayarak kendisine teşekkür etmiştir.⁵⁰⁸

Kıbrıs, anlaşmanın kapsamı dışında tutulmuş, ambargo ile ele alınan bir sorun haline getirilmemiştir.⁵⁰⁹

Rum lobisi, Kongreye sunulan yeni Türk-Amerikan Savunma Anlaşması'nın reddedilmesi için büyük bir çabaya girişmiştir.⁵¹⁰ Yunan hükümeti de Türk-Amerikan Savunma Anlaşması'nın açıklanmasından sonra büyük bir paniğe kapılarak, ABD'ye, NATO'ya, Ortak Pazar'a ve bütün Avrupa ülkelerine birer nota göndererek ülkesinin toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasını istemiştir.⁵¹¹ NATO Genel Sekreteri Joseph Luns da yapılan anlaşmayı çok memnuniyet verici olarak nitelmiştir.⁵¹² Başbakan Süleyman Demirel anlaşma ile hükümetin yürüttüğü politikanın memnuniyet verici bir noktaya ulaştığını, ambargoyu tamamen kaldırarak ve devletin gücünü, itibarını arttıracak bir çözüm şekli bulunduğunu söylemiştir.⁵¹³ CHP Genel Başkanı Ecevit ise varılan anlaşmanın Soğuk Savaş yıllarından beri süregelen, doğrudan doğruya Türkiye'nin bugünkü ihtiyaçlarını karşılamaktan çok, öncelikle NATO'nun ve ABD'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulmuş bulunan bir savunma çerçevesi içinde kaldığını belirtmiştir.⁵¹⁴ DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, yapılan anlaşmayı kınamış ve ulusal onur ve egemenliğimizin bir kez daha ayaklar altına alındığını söylemiştir.⁵¹⁵ CHP İstanbul Milletvekili Prof. Haluk Ülman ise, ABD'ye dayanmanın rahatlığına kapılmamak gerektiğini kendi ulusal savunma politikamızı çizmemiz gerektiğini söylemiş ve Kıbrıs sorununu gündemde tutmak suretiyle, anlaşmanın ABD Kongresinde onaylanmasının zor olacağını belirtmiştir.⁵¹⁶

Cüneyt Arcayürek Hürriyet gazetesinde anlaşmayla ilgili haberinde günün koşullarında iktidarda hangi parti bulunursa bulunsun bu anlaşmaya kaçınılmaz olarak imza atacağını, çünkü Türk ordusunun silah standardının Amerikan ölçülerine oturtulduğunu belirtmiştir. Anlaşmanın sadece silah sağlanması yönünden değil politik açıdan da bazı yeni anlayışlar getirdiğini savunmuş, bunu da anlaşmada Kıbrıs sorunun

⁵⁰⁸ *Tercüman*, 28 Mart 1976.

⁵⁰⁹ *Akşam*, 31 Mart 1976.

⁵¹⁰ *Tercüman*, 30 Mart 1976.

⁵¹¹ *Tercüman*, 1 Nisan 1976.

⁵¹² *Hürriyet*, 31 Mart 1976.

⁵¹³ *Tercüman*, 1 Nisan 1976.

⁵¹⁴ *Tercüman*, 3 Nisan 1976.

⁵¹⁵ *Vatan*, 2 Nisan 1976.

⁵¹⁶ *Vatan*, 5 Nisan 1976.

ayrı bir sorun olarak ele alınışına dayandırmıştır. Arcayürek ayrıca şu tespitlerde de bulunmuştur.

“...Birleşik Devletlerden Milli Güvenlik Kurulu ile hükümetin saptadığı asgari koşulların daha ötesinde ve lehimizde ödünler alınmıştır. Buradaki üsler, Türk üsleri haline getirilmek ve Amerika'nın yeni bir ambargo kararı karşısında derhal kapatılmasını sağlamak gibi önemli bir aşamaya varılmıştır. Amerika'nın kredi ve hibe yoluyla vereceği miktarın da ötesine gidilmiş, Türkiye peşin para ile istediği kadar silah ve yedek parça alma olanağına kavuşmuştur. Amerika, böyle bir anlaşmaya yanaşmakla Türkiye gibi bir ülkeyi gözden çıkaramayacağını kabullenmiş demektir. Bunun bir manası vardır ve Yunanistan'a karşı bir Amerikan uyarısı anlamını taşımaktadır bizce. Son günlerde Yunan basınının Amerika'ya karşı gösterdiği tepkiler dikkate alınacak olursa, anlaşmanın Türkiye'nin yararlarına uygun olduğu kanıtlanabilir...”⁵¹⁷

Tercüman gazetesi ise başyazısında anlaşmaya verdiği desteği şu sözlerle anlatmıştır:

“Türkiye ile B. Amerika arasında yeniden düzenlenen ve imzalanan ikili anlaşmanın günün gerçeklerine, gelişen ve büyüyen Türkiye'nin hükümranlık anlayışına en uygun tarzda sonuçlandığını kabul etmemek mümkün değildir...”

...Karşılıklı görüşmeler sonunda, Türkiye, hükümranlık haklarını koruyan haklı tezini B. Amerika'ya kabul ettirmiş ve ikili anlaşmalar, milletçe gururumuzu ve haysiyetimizi koruyacak biçimde ikinci defa revizyona tabi tutulmuştur...”⁵¹⁸

Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi ise köşesinde anlaşmanın onaylanıp yürürlüğe girmesi halinde Türkiye'nin savunma gereksinimlerini karşılayacak önemli olanaklara kavuşacağına değinmiş, ancak anlaşma ile Türkiye'ye sağlanacak askeri malzemenin Kıbrıs'ta ya da herhangi bir Yunan saldırısında kullanılması halinde durumun içinden çıkılmaz bir hal alacağını belirtmiştir.⁵¹⁹

Anlaşma, ABD ve Avrupa gazetelerinde de günün konusu olmuş, gazeteler öncelikle Amerikan Kongresinin alabileceği karar üzerinde durmuş ve anlaşmanın Kongre'de onaylanmaması halinde Kissinger'ın bunun feci sonuçlar doğurabileceğini söylediğini yazmışlardır.⁵²⁰

New York Times başyazısında Kongrenin tutumuna şu şekilde değinmiştir:

⁵¹⁷ *Hürriyet*, 31 Mart 1976.

⁵¹⁸ Başyazı, “Türkiye'nin Milli Çıkarları Korunmuştur”, *Tercüman*, 2 Nisan 1976.

⁵¹⁹ Abdi İpekçi, “Madalyanın İki Yüzü”, *Milliyet*, 31 Mart 1976.

⁵²⁰ *Son Havadis*, 31 Mart 1976.

“Hiç kuşkusuz Türkiye’deki tesislerin kaybı NATO savunmasına ağır bir darbe indirecek, ayrıca anlaşmanın onaylanması işinin Kıbrıs’ın çözümüne bağlanması da ters sonuçlar yaratacaktır. Fakat Kongrede ve ülkede çok süreli yardım konusunda mevcut kuşklar göz önünde bulundurulursa denilebilir ki, Senato ve Meclisi Türkiye için öngörülen dört yıllık yardım programı konusunda ikna etmek güç olacaktır. Kıbrıs’ta ilerleme olmazsa Kongre geçen yıl ki ambargo havasına yeniden dönebilir. Eğer yeni anlaşma Kıbrıs’ta Türk tarafının cömertçe ödün vermesini sağlarsa Kongrenin bunu onaylama şansları geniş ölçüde artacaktır. Türkiye ödünden kaçınırsa yeni anlaşma ölü doğmuş olacaktır.”

Washington Post ise birinci sayfadan verdiği bir yazıda Türkiye’de muhalefetin tepkilerine ve ayrıca Atina’nın uyarılarına yer vermiş ve ABD’nin iki müttefikinden birini seçmek gibi çok güç bir durum karşısında bulunduğunu belirtmiştir. Gazete, Türkiye’nin büyük stratejik önemine de değinmiş ve tesisler kapandığı takdirde ABD’nin Rusya üzerinde haber alma olanağının yüzde otuz oranında azalacağını öne sürmüştür.

Christian Science Monitor gazetesi de aynı konuya değinmiş Türkiye ve Yunanistan’ın ABD ve Batı ittifakı için taşıdığı önemi belirtmiştir. Gazete başyazısında her iki müttefikin durumu arasında ABD hükümetinin zor duruma düştüğünü hatırlatmış ve konuyu Kıbrıs’a bağlayarak, Kıbrıs’ta Türkiye’nin herhangi bir ilerleme kaydetmediği takdirde Kongrenin anlaşmayı onaylamayacağını iddia etmiştir.⁵²¹

Anlaşmanın yankıları sürerken Senato ve Temsilciler Meclisi üyelerinden oluşan “Ortak Komisyon” dış yardım programı görüşmelerini tamamlamış ve Türkiye’ye Kıbrıs’ta ilerleme sağlanması şartı ile peşin ve kredili olarak 125 milyon dolarlık silah ve askeri malzeme alabilme hakkını öngörmüştür.⁵²²

Anlaşmanın Kongreye bir türlü getirilmemesi üzerine NATO Genel Sekreteri Luns ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosunun yeni başkan Jimmy Carter’in görevinin başlamasından sonra da sürmesi halinde örgütün Avrupalı üyelerinin Türkiye’ye yardım için olanak arayacaklarına inandığını söylemiştir.⁵²³

1976’nın son aylarında Amerika’da başkanlık seçimleri olmuş ve Jimmy Carter ABD Başkanı seçilmiştir. Süleyman Demirel, ABD başkanlığına Jimmy Carter’in seçilmesi üzerine verdiği bir demeçte Carter’in Türkiye ve Amerika arasındaki

⁵²¹ *Milliyet*, 1 Nisan 1976.

⁵²² *Milliyet*, 1 Nisan 1976.

⁵²³ *Milliyet*, 19 Kasım 1976.

geleneksel ittifakı koruyacağını umduğunu, ancak Kıbrıs'ta herhangi bir geri dönüşün mümkün olmayacağını söylemiştir.⁵²⁴

Carter ile Demirel Londra'da yapılan NATO zirvesinde bir araya gelmişler, baş başa bir görüşme yapmışlardır. Bu görüşmede ikili ilişkilere değinilmiş, ancak anlaşmanın onaylanması konusunda her hangi bir ilerleme sağlanamamıştır.⁵²⁵

Temsilciler Meclisi, Amerika Birleşik Devletleri'nde mali yılbaşı tarihi olan 1 Ekim'de yürürlüğe girecek olan Askeri Yardım Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye verilecek olan 75 milyon dolarlık askeri hibe yardımının yapılmasını Kıbrıs meselesinin çözümüne bağlı tutmuş ve bu yardımın yapılmamasını şu şekilde gerekçelendirmiştir. "Türkiye ile Savunma İşbirliği Anlaşması, Kongrede onaylanıncaya kadar veya 1961 tarihli Dış Yardım Kanunu'nun 620. maddesinde belirtilen şartlara uygunluk sağlanıncaya kadar Türkiye'ye askeri hibe yardımı askıya alınmıştır."⁵²⁶ Temsilciler Meclisinin kabul ettiği bu kanunu ABD Senatosu da onaylamıştır.⁵²⁷ Kongrenin bu kararı Yunanistan'da memnuniyet yaratmıştır.⁵²⁸

Bu kanunun görüşülmesinin üzerinden çok geçmeden Amerika ile Yunanistan arasında yapılan ortak savunma anlaşması Atina'da parafe edilmiştir.⁵²⁹

27 Eylül 1977'de Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance iki ülke ilişkilerini değerlendiren bir görüşme yapmışlar, Çağlayangil, Vance ile Türk-Amerikan ilişkilerinin normalleşmesi şartlarını konuştuklarını belirtmiştir. Hâlihazırda Kongrenin onayını bekleyen Türk-Amerikan Savunma Anlaşması konusu da gündeme gelmiş, Carter yönetiminin anlaşmanın geçirilmesi için Türkiye'den Kıbrıs konusunda teminat istediği öne sürülmüştür.⁵³⁰ Çağlayangil bu isteği yalanlamamış ancak yaptığı açıklamada Kıbrıs'ın milli bir mesele olduğunu ve konuda herhangi bir taahhüt verilmediğini söylemiştir.⁵³¹ BM Genel Kurulu toplantıları sırasında da bir araya gelen Bakanlar aynı konuları yeniden görüşme olanağı bulmuşlar, Çağlayangil yaptığı yazılı açıklamada, iki devlet arasında ikili ilişkilerden doğan bir sorun olmadığını belirtmiştir.⁵³² Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Sprios Kipriyanu Kıbrıs

⁵²⁴ *Akşam*, 7 Kasım 1976.

⁵²⁵ *Zafer*, 10 Mayıs 1977; *Vatan*, 11 Mayıs 1977.

⁵²⁶ *Tercüman*, 23 Temmuz 1977.

⁵²⁷ *Tercüman*, 24 Temmuz 1977.

⁵²⁸ *Tercüman*, 25 Temmuz 1977.

⁵²⁹ *Milliyet*, 29 Temmuz 1977.

⁵³⁰ *Tercüman*, 28 Eylül 1977.

⁵³¹ *Tercüman*, 29 Eylül 1977.

⁵³² *Milliyet*, 7 Ekim 1977; *Tercüman*, 7 Ekim 1977.

konusunda Amerika'nın Türkiye'yi ılımlı davranmaya zorlama arzusu taşıdığı görüldüğünü, ancak Türkiye üzerinde ne oranda baskı yapacağını kestirmesine imkân olmadığını söylemiştir.⁵³³

Başbakan Süleyman Demirel, Newsweek muhabiri ile bir söyleşi yapmış, Amerika'nın Kıbrıs meselesine karışmaması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Türk-Yunan müzakerelerine de değinen Demirel, "Taraflardan biri arkasına Amerika'yı, diğeri ambargoyu alırsa bu müzakerelerden daha ne bekleyebilirsiniz?" demiştir.⁵³⁴

Çağlayangil Kıbrıs konusunda Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Rum temsilcilerinin katılacağı bir dördü konferans talebini gündeme getirmiş, Amerika bu öneriyi olumlu karşılamıştır. Rauf Denktaş da konuya ılımlı yaklaşmış, ancak Kıbrıs Rum Kesimi bu öneriye karşı çıkmış ve bunun toplumlararası görüşmeleri BM çerçevesi dışına çıkaracağını öne sürmüştür.⁵³⁵

ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, 20 Ocak 1978'de Ecevit hükümetinin davetlisi olarak Ankara'ya gelmiş ve Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün tarafından karşılanmıştır. Başbakanlık tarafından iki tarafın heyetlerinin katıldığı bir yemek tertiplenmiş, Ecevit bu yemekten önce Türk ulusunun ve Türk hükümetinin, Türk-ABD ilişkilerinin iki ülke yararına ve dünya barışına katkıda bulunabilecek biçimde gelişmesine büyük önem verdiğini ve geçici bir durgunluk döneminden geçen ikili ilişkilerin bu ziyaret ile değişeceğini umduğunu söylemiştir. Vance de elinden geleni yapacağını belirtmiştir.⁵³⁶ Bu ziyaretten sonra Vance'in yardımcısı Nimitz başkanlığında Türkiye'ye gelen Amerikan heyetiyle Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Şükrü Elekdağ arasında iki gün süreyle müzakere yapılmıştır. Bu müzakerelerde Türkiye'nin iki ana konu başlığı olan ikili savunma anlaşmasının Amerikan Kongresinden bir an önce geçmesi, ambargonun kaldırılması ve ekonomik ambargonun kaldırılması konusunda Birleşik Devletler'in etkisi altında olan uluslararası kuruluşlar nezdinde gerekli baskıyı Türkiye lehine yapması konuları ağırlık kazanmıştır.⁵³⁷

⁵³³ *Tercüman*, 20 Ekim 1977.

⁵³⁴ *Tercüman*, 31 Ekim 1977.

⁵³⁵ *Milliyet*, 1 Aralık 1977.

⁵³⁶ *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1978.

⁵³⁷ *Hürriyet*, 25 Şubat 1978; *Zafer*, 24 Şubat 1978.

2.10. MONTREUX ZİRVESİ

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların başbakanlar seviyesinde görüşüleceği zirve toplantısı yapılması kararlaştırılmış, 10-11 Mart 1978 tarihlerinde yapılacak toplantı ile başta Amerika olmak üzere, NATO ülkeleri, Doğu Bloku, tarafsızlardan bazıları ve İslam ülkelerinin Ankara diplomatları çok yakından ilgilenmişlerdir. Başkan Carter Türk-Yunan zirvesi başlamadan Ecevit ve Karamanlis'e birer mesaj yollamış ve bu toplantının yapılabilmiş olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Başbakan Bülent Ecevit, toplantıya katılmak üzere Cenevre'den Montreux'e giderken bir trafik kazası geçirmiş, Carter Ecevit'in geçirdiği kaza için geçmiş olsun dileklerinde bulunmuştur.⁵³⁸ Zirvede özellikle Kıbrıs sorunu, Ege Denizi'nde kıta sahanlığının bölüşülmesi, Ege FIR hattı, adaların silahlandırılması ve azınlıklar konusunun görüşülmesi öngörülmüştür.⁵³⁹ Başbakan Ecevit zirve dönüşünde Bakanlar Kurulu'nda yaptığı değerlendirmede, Yunan Başbakanı Karamanlis'in, Ege Adaları'nın silahtan arındırılabilceği yönünde herhangi bir garanti vermediğini, Yunan kamuoyunun böyle bir girişime hazır bulunmadığını bildirdiğini nakletmiştir. Ecevit bununla beraber Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesini engelleyen tüm sorunların çözümlenmesi konusunda Karamanlis'te iyi niyet müşahede ettiğini ancak bu iyi niyetin dış müdahalelerle çözümü zorlaştırıcı duruma düşebileceği havasının doğabileceğini de söylemiştir.⁵⁴⁰

Toplantıların yapıldığı sırada ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'a Türk-ABD Savunma İşbirliği Anlaşması'yla ilgili sorular yöneltilmiş, o da; "Savunma İşbirliği Anlaşması'nı prensip olarak destekliyoruz. Hâlihazırda Amerikan yönetimi olarak Türk ve Yunan başbakanlarının katıldığı zirve toplantısının neticesini ve Kıbrıs konusunda Türk tarafının masaya koyacağı teklifleri bekliyoruz." şeklinde cevap vermiştir.⁵⁴¹ Vance'ın bu demeci Türk heyetinde huzursuzluğa sebep olmuş, Başbakan Ecevit gerekirse ABD ile ilişkilerin yeniden gözden geçirileceğini söylemiş, Amerikan Büyükelçisi vasıtasıyla Dışişleri Bakanı Vance'ın yaptığı konuşma protesto edilmiştir.⁵⁴² Tepkiler üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü bir açıklama yapmış ve Vance'ın demecinin Türkiye tarafından yanlış anlaşıldığını iddia etmiştir.⁵⁴³

⁵³⁸ *Milliyet*, 10-11 Mart 1978.

⁵³⁹ *Hürriyet*, 9 Mart 1978.

⁵⁴⁰ *Hürriyet*, 15 Mart 1978.

⁵⁴¹ *Hürriyet*, 11 Mart 1978.

⁵⁴² *Hürriyet*, 12 Mart 1978.

⁵⁴³ *Milliyet*, 14 Mart 1978.

Ayrıca Türkiye Büyükelçisi Melih Esenbel tarafından da ABD hükümetinin ambargo ile Kıbrıs'ı ayrı tuttuğu Türkiye'ye resmen bildirilmiş, Türk-ABD Anlaşmasının ise 4 Nisan'da Kongreye getirileceğini taahhüt edilmiştir.⁵⁴⁴ Amerikan basını Ecevit'in Amerika hükümetinin Ortak Savunma Anlaşması konusunda aldığı son tutuma karşı gösterdiği sert tepkiye geniş yer vermişler, bu durumun Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir bunalım yarattığını belirtmişlerdir. New York Times gazetesinde konuyla ilgili çıkan yazı şöyledir:

“Ecevit'in hırsının nedeni Carter yönetiminin, Ortak Savunma Anlaşması'nın onaylanmasına, Doğu Akdeniz politikasını inceledikten sonra karar vereceğini söyleyerek, önceden aldığı bir karara karşı, Kıbrıs meselesi ile Ortak Savunma Anlaşması'nı bağlamasıdır. Hassas adam ve iyi teknisyen olarak tanınan Ecevit, Carter yönetiminin tutumuna gerçekten kızgındır ve Washington'a baskı yaparak yardımın yeniden Türkiye'ye aktarılmasına kararlıdır.”⁵⁴⁵

The Washington Post gazetesi de Amerika'nın Kıbrıs sorunu ile Türkiye ve Yunanistan'a karşı izlediği politika arasında kesin bir ayırım yapması zamanının geldiğini belirtmiştir. Gazeteye göre, Amerika'nın, silah ambargosu yoluyla Türkiye'yi Kıbrıs'taki silahlı kuvvetlerini geri çekmeye zorlamasını hedef alan politikası, açık bir şekilde hezimete uğramıştır. The Washington Post, Kıbrıs Rum Yönetiminin, Türkiye'ye karşı uygulanan silah ambargosundan hiçbir şey kazanmadığını ve Amerika'nın Doğu Akdeniz'deki durumunun da bu politika nedeniyle günden güne zayıfladığını anlatmıştır. Gazete, Kongredeki Yunan lobisinin ise, Türkiye'yi baskı yoluyla dize getirmek gibi, sonuçsuz kalmaya mahkûm bir tutum içinde olduğunu kaydetmiş ve Carter yönetimini, baskı gruplarına boyun eğmeden Amerika'nın ulusal çıkarlarına en uygun düşen yolu seçmeye, yani Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye çağırmıştır.⁵⁴⁶

Ambargo görüşmeleri taahhüt edildiği gibi Nisan'ın ilk haftası yine yapılmamış, görüşmeler başlamadan önce faaliyete geçen Yunan lobisi yine istediği sonuca ulaşmıştır.⁵⁴⁷

ABD ambargo kavramı içinde Birleşik Amerika Dış Yardım Kanunu'na dayalı olarak yaptığı yardımlara, zaman zaman sınırlama ve yasaklar koymuştur. ABD Dış

⁵⁴⁴ *Milliyet*, 15 Mart 1978.

⁵⁴⁵ *Milliyet*, 16 Mart 1978.

⁵⁴⁶ *Zafer*, 1 Nisan 1978; *Milliyet*, 31 Mart 1978.

⁵⁴⁷ *Zafer*, 15 Nisan 1978.

Yardıml Kanunu'nun Genel Hükümler bölümündeki 620. madde, adeta bütün harfleri içerecek biçimde ABD'nin tüm dünya üzerinde ilişki kurduğu devletlerin anlaşmalara aykırı davranışları karşısında uygulanacak yasaklar ve sınırlamalar dizisini içermektedir.⁵⁴⁸

2.11. 30 MAYIS 1978 BAŞBAKAN BÜLENT ECEVİT'İN AMERİKA SEYAHATI

NATO ve BM silahsızlanma toplantısı nedeniyle 1978 yılının Mayıs ayında Washington'a bir seyahat gerçekleştiren Başbakan Bülent Ecevit'i Dallas Havaalanı'nda ABD Başkanı Carter adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Warren Christopher, Türkiye Washington Büyükelçisi Melih Esenbel, ABD hükümet yetkilileri ve Türk kolonisi mensupları karşılamıştır. NATO toplantısı dönem başkanı Türkiye olduğu için Ecevit liderliğinde toplanmıştır.⁵⁴⁹ Gezi çerçevesi içinde Ecevit, Karamanlis ve Carter'la da olumlu sonuçlanan birer görüşme yapmıştır. Ecevit'in Başkan Carter ile kahvaltıda yaptığı görüşme bir saat sürmüş, yapılan resmi açıklama ile Carter, Ecevit'e ambargonun kalkması için azimle çalışacağına dair güvence vermiştir. ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ise Türk ve Yunan başbakanları arasında gerçekleşen görüşmeyi ümit verici bir adım olarak nitelemiştir. NATO zirve toplantısının bitiminde basın toplantısı gerçekleştirilmiş, Carter, hem Amerikan yönetiminin hem de NATO müttefiklerinin ambargonun kaldırılması yönünde kesin bir görüş birliğine vardıklarını belirtmiştir.⁵⁵⁰ Ecevit Amerika'da bulunduğu süre içinde Amerika'daki Rum lobisi üyeleriyle de bir görüşme yapmış, yaptığı konuşmada Kıbrıs'la ilgili son gelişmeleri anlatmış ve Türkiye'nin barış tekliflerinin esnek olduğunu, ancak Rumların bütün görüşme yollarını tıkadığını bildirmiştir.⁵⁵¹ Ecevit Amerika Savunma Bakanı Harold Brown ile de bir görüşme yapmış, bu görüşmede ambargo kalktığı takdirde iki ülke arasında yapılacak savunma işbirliğinin ana hatları tespit edilmiştir. Ecevit-Brown görüşmesinde ambargonun kalkmaması ihtimali üzerinde hiç durulmamıştır.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Sezai Orkunt, "Düşünenlerin Düşünceleri, Yöneten; Ali Gevgilili", *Milliyet*, 27 Mayıs 1978.

⁵⁴⁹ *Milliyet*, 30 Mayıs 1978.

⁵⁵⁰ *Tercüman*, 1 Haziran 1978.

⁵⁵¹ *Tercüman*, 5 Haziran 1978.

⁵⁵² *Tercüman*, 6 Haziran 1978.

2.12. AMERİKAN BAŞKANI CARTER'İN AMBARGO'YU KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Başkan Carter ambargonun kaldırılması için kişisel girişimlerine 1978 yılının bahar aylarında Beyaz Saray'da düzenlediği bir toplantı ile başlamıştır. Carter, ABD'de çok etkin bir grup olan Savaş Malulleri Örgütü'nün 8 ileri gelen üyesi ayrıca Ulusal Güvenlik Kurulu, Dışişleri Savunma Bakanlığı ve Beyaz Saray yetkilileri ile görüşmüştür. Bir saat süren toplantının ilk bölümünde uzmanlar, ambargo, Kıbrıs, Türk-Yunan ilişkileri, NATO'nun güneydoğu kanadının durumu üzerinde geniş bilgi vermişlerdir. Daha sonra Başkan Carter bir konuşma yapmış ve ambargonun kaldırılması gerektiğini savunarak bu konuda Savaş Malulleri Örgütü'nün de desteğini istemiştir. Carter konuşması sırasında, ambargonun kaldırılmasının Türk-Yunan ilişkilerini düzelterek, ayrıca iki ülkenin de ABD ile olan işbirliğini geliştireceğini, NATO'nun güneydoğu kanadının güçleneceğini belirtmiştir.⁵⁵³ Carter'in bu girişimlerine zaman zaman Amerikan basını da destek vermiş, Christian Science Monitör gazetesi, ABD silah ambargosunun kaldırılmaması halinde, NATO'nun en büyük ikinci ordusuna sahip Türkiye'nin, Üçüncü Dünya ve Sovyetler Birliği ile bir yakınlaşma politikası izleyeceğini savunmuştur. Gazete, Başkan Carter'in elinden gelen her şeyi yaparak Kongrenin ambargoyu kaldırmasını sağlaması gerektiğini de belirtmiştir.⁵⁵⁴

Başkan Carter, Ecevit ile yaptığı görüşme sonrası verdiği güvence doğrultusunda girişimlere ağırlık vermiş, Beyaz Saray'a ilk defa sadece ambargonun kaldırılması konusunu tartışmak üzere, 16 Demokrat ve Halkçı Temsilciler Meclisi üyesi davet edilmiştir. Carter, toplantıda ambargonun etkisinin olumsuz sonuçlar verdiğinin artık kesinlikle ortaya çıktığını hem Türk-Amerikan, hem Amerikan-Yunan ve nihayet Kıbrıs ile Türk-Yunan ilişkilerinin de ters yönde etkilendiğini belirtmiş ve Temsilciler Meclisi'nin konu ile ilgili çalışmalar yapan milletvekillerinden ambargonun kaldırılması ile ilgili yardım istemiştir. Bülent Ecevit Carter'in tavırlarını cesaret verici gelişme olarak nitelemiş ve Washington'da Ulusal Basın Kulübü'nde katıldığı bir toplantıda Türk-Amerikan ilişkileri ve ambargonun doğurduğu olumsuz sonuçlar ile ilgili uzunca bir konuşma yapmıştır.⁵⁵⁵ ABD Temsilciler Meclisi Silahlı Hizmetler Alt Komisyonunda da Dışişleri Bakan Yardımcılarından George West, Türkiye'ye karşı

⁵⁵³ *Milliyet*, 21 Mayıs 1978.

⁵⁵⁴ *Milliyet*, 24 Mayıs 1978.

⁵⁵⁵ *Milliyet*, 2 Haziran 1978.

uygulanan ambargonun, kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. West konuşmasında, Alt Komisyon üyelerine bilgi vermiş, ambargonun NATO'nun güvenliğini ve Kıbrıs meselesinin çözümünü engellediğini belirtmiştir.⁵⁵⁶

Ambargonun kaldırılması konusunda herhangi bir gelişme olmayınca Başkan Carter Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılması için üç haftalık bir kampanya programı hazırlamış ve bu programı dozunu her gün biraz daha arttırarak devam ettirmiştir.⁵⁵⁷ 15 Haziran'da Beyaz Saray'da bir brifing düzenlemiş, toplantıya Senato ve Temsilciler Meclisi'nden 40 kadar üye katılmıştır. Başkan, üyelere siyasal ve azınlık gruplarının etkisinde kalmamaları tavsiyesinde bulunmuştur.⁵⁵⁸ Carter başka Kongre üyeleri ile ve Amerika'daki Yunan lobisi üyeleriyle de görüşmüş görüşlerini paylaşmıştır.⁵⁵⁹

2.13. AMBARGONUN KALDIRILMASI

Başkan Carter'in ambargonun kalkmasına yönelik çabaları devam etmiş neticede 1978 yılında Amerikan Senatosu Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun şartlı olarak kaldırılmasını 42'ye karşı 57 oyla kabul etmiştir.⁵⁶⁰ Karar, Senatodan başka Temsilciler Meclisinde de oylanacaktır.

Kararın Milliyet gazetesinde yayınlanan metni şöyledir:

1- 1974 yılında Yunan askeri diktatörlüğünün desteklediği darbe ile ortaya çıkan ve Türkiye'nin askeri müdahalesi ile sonuçlanan Kıbrıs olayları, Birleşmiş Milletlerin yetki ve sorumluluğu çerçevesine giren bir durum yaratmıştır.

2- Toplumlararası şiddet olaylarını önlemek için Kıbrıs'a, Birleşmiş Milletler tarafından bir barış gücü gönderilmişken ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin gözetimi altında toplumlararası görüşme süreci başlamışken, Ada'da büyük bir Türk askeri gücünün bulunması, egemen bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal statüsü ile bağdaşmamaktadır.

3- Amerika Birleşik Devletleri'nin bu sorun ile ilgili siyaseti, Kıbrıs ile ilgili Birleşmiş Milletler kararlarının öncelikle uygulanması, görüşmeler yoluyla hakça bir çözüme varılması ve Kıbrıs'ın egemenliğinin korunması yönünde Birleşmiş Milletlerce harcanan çabaları desteklemektir.

⁵⁵⁶ *Tercüman*, 2 Haziran 1978.

⁵⁵⁷ *Tercüman*, 9 Haziran 1978.

⁵⁵⁸ *Milliyet*, 16 Haziran 1978.

⁵⁵⁹ *Milliyet*, 22 Haziran 1978.

⁵⁶⁰ *Akşam*, 27 Temmuz 1978.

4- Amerika Birleşik Devletleri'nin 1975'de aldığı bir kararla Türkiye'ye silah gönderilmesini kısıtlaması, Amerika'nın bu çabaları destekleme isteğinin açık bir kanıtıdır ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dış yardım statüsünün ilkelerine uygundur.

5- Kıbrıs olaylarının Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan halkları üzerindeki olumsuz etkisine karşın, Amerika Birleşik Devletleri'nin, bu ulusların her biriyle güçlü ve sağlam ilişkilerini sürdürmekte çıkarı vardır.

6- Olumlu ilişkilerin sürdürülmesinin Kıbrıs'ta hakça bir çözüme varılmasına bağlı olduğu kuşkusuzdur. Böyle bir çözüm için Kongre şu hususları göz önünde tutar:

(1)- 1977 Şubatında Lefkoşa'da toplumlararası görüşmelerde varılan anlaşma doğrultusunda, bağımsız, egemen, bağlantısız, iki toplumlu federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti ortak amacı ve hakça bir çözüme ulaşılmasını sağlamak için:

(2)- Bu hedefler doğrultusunda, toprak ve anayasa koşullarının uygulanmasını sağlamak üzere Birleşmiş Milletler gözetimi altında ciddi görüşmelere başlanması gereklidir.

(3)-ABD bütün Kıbrıslıların insancıl haklarının korunmasını güvence altına alacak hakça bir çözüme varılması yolundaki bütün çabaları destekler.

a- Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan ile ilgili siyaseti, Doğu Akdeniz bölgesinde istikrarlı bir barış havasının yeniden yaratılmasıdır ve bu nedenle siyasetine şu prensipler yön verecektir:

(1)-ABD, anlaşmazlıkların uluslararası barış kurullarınca çözümlenmesini kuvvetle destekler ve anlaşmazlıkların kuvvet ya da kuvvet tehdidi ile çözümlenmesi girişimlerine kuvvetle karşı koyar.

(2)-Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Yunanistan'a sağlayacağı silahlar, yalnız ve yalnız savunma amacına yönelik olacak ve Kuzey Atlantik İttifakı'nın güçlendirilmesi ile bölge ülkeleri arasında mevcut askeri güç dengesinin güvence altında tutulması hedefini güdecektir. Fakat ABD'nin Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümün sağlanması yolundaki yükümlülüğünü azaltmayacaktır.

(3)-Böyle bir çözüme varılması ABD siyasetinin bölgedeki çıkarlarının merkezi olmaya devam edecektir.

(4)- ABD'nin ilgili ülkelerle ilişkilerinin böyle bir çözüme doğru gelişme kaydedilmesine bağlı bulunduğundan, Başkan ve Kongre, gelişmeleri sürekli olarak izleyecek ve ekonomik ve askeri yardım da dâhil olmak üzere, Amerika'nın gelecek siyasetini bu gelişmelere göre saptayacaktır.

b- Bu gelişmelerin izlenmesini kolaylaştırmak üzere Başkan, bu kararın uygulanmaya konmasından 60 gün sonra ve bunu izleyecek her 60 günde, Temsilciler Meclisi Başkanı ile Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanlarına, Kıbrıs konusuyla ilgili görüşmelerde kaydedilen gelişmelere ilişkin rapor verecektir. Bu bilgilere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından konuyla ilgili olarak Güvenlik Konseyine sunulacak raporlar da dâhil edilecektir.

c- Bu yasanın onaylanmasıyla birlikte adları geçen ülkeler için bu yasanın öngördüğü askeri yada ekonomik yardım ve kredi istekleri ile ilgili olarak, Başkan, Temsilciler Meclisi Başkanı ve Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı'na burada saptanan hedeflere ulaşıldığını yada yapılacak yardımın, bu hedeflere ulaşılmasını kolaylaştıracağını kanıtlayacak belgeler sunacaktır.⁵⁶¹

2.14. AMBARGONUN KALDIRILMASI KARARININ YANKILARI

CGP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Turhan Feyzioğlu, ABD Senatosu'nun ambargoyu kaldırma kararının Türkiye'nin savunma gücünün artırılması açısından olumlu sonuçlar doğurabileceğini belirtmiş, "Sonuç ne gönlümüzün istediği kadar olumlu, ne de her iyi gelişmeyi kapkara göstermek isteyenlerin iddia ettikleri kadar olumsuzdur." demiştir.

Başbakan Ecevit ise karara ilişkin yaptığı değerlendirmede, Kıbrıs meselesinin hakça ve kalıcı bir çözüme ulaşması ve Türkiye ile Yunanistan arasında sağlam ve sürekli bir dostluk ve işbirliği kurulabilmesinin Türkiye için ve bölge için ambargonun kalkıp kalkmamasından ayrı olarak başlı başına büyük önem taşıdığını kaydetmiş, hükümetin işbaşına gelir gelmez ambargonun kalkmasını, hatta o yönde adımlar atılmaya başlamasını beklemeden, gerek Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesini gerek Kıbrıs meselesinin bir an önce çözümünü sağlamak amacıyla her girişimi yaptığını belirtmiştir. Başbakan Ecevit, Türk hükümetinin iyi niyetli girişimlerinin şimdiye kadar olumlu sonuçlar vermemiş olmasında ABD'nin konuya aşırı ölçüde karışmış bulunmasını, Rumlar ve Yunanistan tarafından istismarının da başlıca etken olduğunu da belirterek "Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimi, yeni ve yapıcı bir davranış içine giremezlerse, bu etken yine geçerliğini sürdürebilir. Ancak davranışlarında olumlu bir değişiklik olması sorunların çözümünü kolaylaştırır. Bu yönde ümit verici gelişmeler beklenip beklenmeyeceği önümüzdeki günlerde görülecektir." demiştir.

⁵⁶¹ *Milliyet*, 27 Temmuz 1978.

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, ambargonun şartlı olarak kaldırılması kararını üzüntüyle karşıladığı bildirmiş, kararın iki tarafı da memnun etmek için alındığını söyleyerek “Ambargonun gerekçesi şart yapılarak karar varılmış. Bu garip bir iştir, dağ fare doğurmuştur.” demiştir.

MSP Başkanlık Divanı, ABD Senatosunun kararına ilişkin bir bildiri yayınlamış ve karardan, Ecevit hükümetinin Kıbrıs’ın ve Türkiye’nin savunmasını zayıflatacak şartları kabule yanaştığının anlaşıldığını savunmuştur.

Yunan hükümeti ambargonun kaldırılması ile ilgili kararlar ile ilgili olarak bir açıklama yapmış ve Yunan hükümetinin ambargonun kaldırılması için ABD Senatosunun aldığı karardan üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Açıklamada “Ambargonun kaldırılması, Kıbrıs probleminin çözümlenmesine engel olabilir aynı zamanda başka problemler üzerinde de etkili olup Yunanistan’ın da içinde bulunduğu bölgenin güvenliği ve sulhu ile de yakından ilgilidir.” denmiştir.

Kıbrıs Rum Yönetimi de kararı tepkiyle karşılamış yönetimin sözcüsü ambargonun şartlı kaldırılması kararının Türklerin Kıbrıs’taki tutumlarını sertleştirmekten başka bir işe yaramayacağını iddia etmiştir.

Brüksel’de bulunan yüksek dereceli NATO yetkilileri ise oylama sonucunu pakt içinde büyük bir gelişme olarak nitelemişler ve NATO üzerinde son yıllarda dolaşan en karanlık bulutlardan birin dağılmaya başladığını belirtmişlerdir.⁵⁶²

Fahir Armaoğlu Tercüman gazetesindeki köşesinde karar ilişkin şu saptamalarda bulunmuştur:

“...Görüldüğü gibi, Senato’dan çıkan karar bir şartlı ve aynı zamanda denetleyici karardır. Bu bakımdan Türkiye için büyük bir değişiklik yoktur. Sadece ambargonun kalkması gibi manevi, moral bir durum vardır. Yunanistan’a gelince, askeri yardımın arttırılması gibi bir taviz verilmekle beraber, Kıbrıs meselesinin çözümünde sadece Türkiye’nin değil, Yunanistan ve Kıbrıs’ın da çaba harcaması istenmektedir. Yenilik bu noktadadır. Burada iki önemli noktayı belirtmek gerekir: Senatonun bu kararı Temsilciler Meclisi’nden de geçerse, Amerika, Kıbrıs meselesinde ve dolayısıyla Türkiye ile Yunanistan üzerinde eskisinden daha fazla bir etkinliğe sahip olacaktır. İkincisi, Kıbrıs meselesinin çözümünde her ne kadar her üç devletten de çaba harcaması isteniyorsa da, asıl baskının Türkiye üzerine yöneleceğinden şüphe edilmemelidir.

⁵⁶² *Tercüman*, 27 Temmuz 1978.

Çünkü taviz verecek taraf Türkiye'dir. Yunanistan yine, sağlayacağı avantajlar ve yan güçlerle, Kıbrıs'ta çözüme yanaşmaktan kaçacaktır.”⁵⁶³

Fahir Armaoğlu yine bir başka yazısında parti liderlerinin yaptığı açıklamalar, görüş ve yorumlarla kararın metnini karşılaştırmış ve şu sonuçlara varmıştır:

1-Karar ahım şahım bir şey değildir. Eskilerin deyimi ile “izharı şadumani”lik, yani sevinçten zıplananacak bir karar sayılamaz. Zaten siyasilere hepsinde belirli bir karamsarlık göze çarpmaktadır. Yalnız, karamsarlıkları arasında derece farkı vardır.

2-Temsilciler Meclisi de kabul ettiği takdirde, ambargonun kalkmış olmasının moral rahatlığı ortaya çıkacaktır.

3-Kararda açık bir şekilde belirtilmekle beraber, Türkiye'den başka, Kıbrıs meselesinin çözümünde Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarına da sorumluluk verilmiş olması, kararın bir diğer olumlu yanıdır. Fakat pratikte bu sorumluluğu işletmek güç olacaktır. Yunanistan yine kaçak güreşecek ve oyalama taktiklerine başvuracaktır.

4-Kararda 1977 Şubatındaki Denктаş-Makarios anlaşmasının desteklenmesi, Amerika'nın iki toplumlu ve iki bölgeci bir Kıbrıs statüsünü benimsediğinin yeni bir delilidir.

5-Buna karşılık, Türkiye'ye silah satışının, başkanın Kıbrıs konusunda iki ayda bir vereceği raporlara bağlı tutulması, yeni bir ambargo ihtimalini Türkiye üzerinde Damokles'in kılıcı haline getirir görünmektedir. Lakin pratikte, ambargonun yeniden ihdasının o kadar basit ve kolay olmayacağı kanaatindeyiz.

6-Lakin kararda Amerika'nın, Kıbrıs'la ilgili Birleşmiş Milletler kararlarını desteklediğinin ve ayrıca Kıbrıs'ta önemli miktarda Türk kuvvetinin bulunmasının Kıbrıs'ın meşru statüsüne aykırı olduğunun belirtilmesi, Kıbrıs konusunda Senato'nun Yunan görüşünü benimsediğini göstermektedir. Çünkü BM'nin 1 Kasım 1974'te aldığı ve o zamanki CHP hükümeti tarafından da olumlu oy verilen kararda, Türk kuvvetlerinin Ada'dan çekilmesi ve Rum mültecilerin yerlerine dönmesi öngörülmekteydi. 1975 Kasımında BM bu kararı yeniden kabule etmiş ise de, AP başkanlığındaki koalisyon hükümeti bu kararı kabul etmemiştir.

7-Ambargonun şartlı kaldırılması için Türkiye ağır bir bedel ödemiştir. Rauf Denктаş, 23 Mayıs'ta New York'ta yaptığı açıklamada, KTFD'nin önemli coğrafi düzenlemeleri gözden geçirmeye hazır olduğunu, Lefkoşa havaalanının trafiğe açılabileceğini ve Maraş bölgesinde önemli tavizler vermeye hazır bulunduğunu bildirmiş ve bu beyan Türk hükümeti tarafından da resmen desteklenmişti. Denктаş, 20 Temmuz'da da, Türk ve Amerikan Dışişleri Bakanlıklarının işbirliği ile hazırlandığı anlaşılan ve Maraş'ı tamamen gözden çıkararak planını açıklamıştır ki, bütün tavizlerle ambargonun şartlı kaldırılabilmesi kararı ancak elde edilebilmiştir.

⁵⁶³ Fahir Armaoğlu, “Ambargoda Birinci Raunt”, *Tercüman*, 27 Temmuz 1978.

8-Senato'nun kararı, Amerikan hükümetini Kıbrıs meselesinde derin bir şekilde angaje etmiştir. Bunun sonucu, Türkiye ve Yunanistan üzerinde Amerikan hükümetinin baskısının daha da artması demektir. Baskının kaynağı şimdi Kongre'den hükümete kaymıştır.

9-Nihayet ambargo ile Kıbrıs arasındaki bağlar çok keskin bir hale gelmiştir. Başbakan Ecevit bundan şikâyet etmektedir. Hâlbuki son üç ay içinde Kıbrıs konusunda Türkiye'nin verdiği tavizlerle, Türkiye ambargoyu kendisi Kıbrıs meselesine bağlamıştır.⁵⁶⁴

2.15. AMBARGONUN KALDIRILMASI KARARININ TEMSİLCİLER MECLİSİNDE OYLANMASI

Ambargonun kaldırılması ile ilgili görüşmeler Temsilciler Meclisinde 1 Ağustos 1978 günü yaklaşık 2,5 saat süren bir toplantıda görüşülmüş, ambargonun kaldırılmasını savunan Temsilciler Meclisi üyeleri ile Rum görüşünü savunan milletvekilleri gergin bir hava içinde tartışmışlardır. Türk yanlısı üyeler, ambargonun Kıbrıs meselesine bir çözüm getirmediği ve NATO'nun güney kanadını zayıflattığı konusunda Batı'nın ve NATO yetkililerinin aynı görüşte olduklarını öne sürmüşlerdir. Rum yanlısı milletvekilleri ise "Ambargo zaten fiilen yoktu ve uygulanmıyordu, onun için netice vermemiştir." şeklinde görüşlerini savunmuşlardır.⁵⁶⁵

Senatodan sonra Temsilciler Meclisi de 1 Ağustos 1978 tarihinde 205'e karşı 208 oyla Türkiye'ye uygulanan ambargonun şartlı olarak kaldırılmasına karar vermiştir. Temsilciler Meclisine ambargonun kaldırılmasıyla ilgili olarak iki değişiklik önergesi sunulmuş, bunlardan Demokrat Temsilci Jim Wright'ın önergesi kabul edilmiştir. Bu önergeye göre, Temsilciler Meclisi, Başkan Carter'in "Türkiye'nin iyi niyetli davrandığı" yolunda rapor vermesi koşuluyla ambargoyu kaldırmasını onaylamaktadır. Temsilci Jim Wright önergesini verdikten sonra yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Türkiye ve Yunanistan'ı kaybedemeyiz. İki ülke de ABD çıkarları ve NATO için önemlidir. Ancak bu iki ülke arasındaki ilişkilerin gergin olması, çözümüne öncelik verdiğimiz Kıbrıs sorununda uzlaşmaya varılmasını engellemektedir. Türkiye ve Yunanistan'a yeni bir şans tanımalıyız. Kıbrıs'ta görüşmelerin başlamasını oluşturmalyız. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri geliştirecek en uygun yöntem, verdiğim değişiklik önergesi çerçevesinde ambargonun kaldırılmasıdır. Önergedeki koşullar yönetim tarafından da desteklenmektedir. Bugün Türkiye, uzlaşmadan yanadır. Ancak ambargonun kafasında balyoz gibi tutulmaması şarttır. Artık yeni bir sayfa açmamızın zamanıdır."⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Fahir Armaoğlu, "Ambargo Kalktı mı, Kalkmadı mı?", *Tercüman*, 30 Temmuz 1978.

⁵⁶⁵ *Tercüman*, 2 Ağustos 1978.

⁵⁶⁶ *Milliyet*, 2 Ağustos 1978.

Temsilciler Meclisindeki ambargonun kaldırılması önergesi ile Senatoda kabul edilen önerge birbirinden farklı olduğu için, ayrı ayrı kabul edilen iki metin Uzlaştırma Komitesi, Senatoda ve Temsilciler Meclisinde onaylanan ambargonun kaldırılması önermelerini eş metin biçimine getirecektir. Uzlaştırma Komitesinin metni bundan sonra yeniden Senato ve Temsilciler Meclisinde onaylanacaktır.⁵⁶⁷

Temsilciler Meclisinin aldığı kararın birinci paragrafı ambargonun kaldırılması için açık olarak bir takım peşin ve ağır şartlar ileri sürmektedir. Bunlar, Türkiye ile askeri işbirliğinin Amerika'nın ve NATO'nun menfaatine olduğunun, Türkiye'nin Kıbrıs meselesini adil ve barışçı bir şekilde çözmek için iyi niyetle hareket ettiğinin, mültecilerin evlerine ve mülklerine barış içinde döneceklerini, Kıbrıs'taki Türk askeri birliklerinin devamlı olarak çekilmekte olduğunun ve adil bir çözüm için toplumlararası görüşmelerin yakında başlayacağı hakkında Başkanın bir çeşit teminat vermesidir. Yani bu şartlar gerçekleştiği ve Başkan da bunu belgelediği takdirde ambargo kalkabilecektir. Başkanın bu konularda teminat vermesinden başka, karar Türkiye'nin aleyhine olarak başka hususları da kapsamaktadır. Mesela, Maraş konusunda hem Kıbrıs Türk tarafının hem de Kıbrıs Rum tarafının ileri sürdüğü görüşleri olumlu adım saymakta ve bu suretle Kipriyanu'nun Maraş konusundaki şartlarına adeta destek olmaktadır. Öte yandan kararın iki yerinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'tan çekilmesi üzerinde ısrar edilmektedir. Karar, Türk askerinin Ada'dan çekilmesini adil bir çözümün şartı olarak gördüğü gibi, BM kararlarını da desteklemektedir ki, söz konusu olan BM Genel Kurulunun 1 Kasım 1974 tarihli, 3212 sayılı kararı olup, bu karar Ada'daki yabancı kuvvetlerin çekilmesini ve Rum mültecilerin yerlerine dönmesini öngörmekteydi. Nihayet karar Amerika'dan alınacak silahların hiçbir şekilde savunma ve NATO amaçları dışında kullanılmayacağını altını çizerek belirtmekte, Yunan ve Rumların Türkiye'nin kendilerini tehdit ettiği propagandasına boyun eğmiş olmaktadır.⁵⁶⁸

Başkan Carter karardan sonra yaptığı açıklamada kararı “Amerika'nın Doğu Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerinde yeni bir sayfanın açılmasının zamanı geldiğini kabul eden iki partinin de desteğine sahip, devlet adamlığına yakışır bir karar” olarak nitelendirmiştir.⁵⁶⁹

Başbakan Bülent Ecevit karar ile ilgili olarak bir demeç vermiş “Senato ve Temsilciler Meclisinde alınan kararların olumlu yönleri bulunmakla beraber, gerek bu

⁵⁶⁷ *Akşam*, 3 Ağustos 1978.

⁵⁶⁸ Fahir Armaoğlu, “Ağırlaşan Şartlar”, *Tercüman*, 3 Ağustos 1978.

⁵⁶⁹ *Akşam*, 3 Ağustos 1978.

kararlar arasında, gerek her iki kararın kendi içinde bazı çelişkiler de vardır. Kongre'den çıkacak nihai kararın, bu sakıncaları çıkarır nitelikte olacağını umarım.” demiştir.⁵⁷⁰

Adalet Partisi Genel Başkanı ve ana muhalefet lideri Süleyman Demirel ambargonun şartsız kalkmasının zamanının gelip geçtiğini kaydetmiş ve ambargonun sadece Türkiye-Amerika ilişkilerini zedelemek maksadına hizmet ettiğini belirtmiştir.⁵⁷¹

MSP Genel Başkan Yardımcısı Recai Kutan ise, ABD Temsilciler Meclisi'nin ambargo ile ilgili kararı konusunda görüşlerini açıklarken “Ambargo hakkında Amerikan Parlamentosunun verdiği son karar, Kıbrıs'ta Enosis'e ve Megalo İdea'ya kapıları açan bir karardır.” demiştir.

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ambargonun kaldırılması kararının başlangıç için olumlu bir gelişme sayılabileceğini söylemiştir.⁵⁷²

NATO da kararı buruk bir memnuniyetle karşıladığını belirtmiş, kararın Türkiye'yi tatmin etmemesi ve Türkiye'nin daha sert bir tutum almasından endişe edildiği belirtilmiştir.⁵⁷³

Kıbrıs Türk Yönetimi lideri Rauf Denktaş yaptığı açıklamada ambargonun ilanının en baştan beri bir hata olduğunu söylemiş ve Kıbrıs Rum Yönetimi'ni uzlaşmaz bir tutuma ittiğini belirtmiştir. Bu hatadan kısmen dönüldüğünü söyleyen Denktaş, “Ambargonun kaldırılması Türk tutumunu hiçbir şekilde etkilemeyecek.” demiştir.⁵⁷⁴

Yunanistan muhalefet partileri liderleri alınan kararı kınarken, Yunan hükümeti kararın Amerikan hükümetinin istikrarsız politikasını gösterdiğini iddia etmiş ve yapılan açıklamada özetle şöyle denilmiştir:

Ambargo kararıyla ortaya çıkan problemlerin mesuliyeti Türkiye'ye aittir. Bu kararla bölgemizdeki mevcut problemler daha da artacaktır. Amerikan Temsilciler Meclisi tarafından alınan bu karardan sonra ortaya çıkacak muhtemel gelişmelerden Amerikan hükümeti, bu kararı alan Senato ile Temsilciler Meclisi de mesul olacaklardır. Yunan hükümeti menfaatlerini korumak için gerekli olan her tedbiri alacaktır.⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ *Milliyet*, 3 Ağustos 1978.

⁵⁷¹ *Tercüman*, 2 Ağustos 1978.

⁵⁷² *Milliyet*, 14 Ağustos 1978.

⁵⁷³ *Tercüman*, 3 Ağustos 1978.

⁵⁷⁴ *Akşam*, 3 Ağustos 1978.

⁵⁷⁵ *Tercüman*, 3 Ağustos 1978.

Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Kipriyanu, ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi ile bir toplantı yapmış ve Rum yönetiminin, ambargo konusunda alınan kararın düş kırıklığına yol açtığını belirten bir notasını vermiştir.⁵⁷⁶

Karar Türk ve dünya basınında da geniş yankı uyandırmış, Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi şu satırları kaleme almıştır.

“...Türkiye’de, şimdiye kadar üzerinde pek durulmayan kararın ambargonun kaldırılması ile ilgili yanı, aslında ulusal açıdan hiç de küçümsenmemesi gereken bir sonuçtur. Bu, ABD gibi süper bir devletin, üç yıl önce aldığı kararı değiştirmekle Türkiye karşısında –amiyane deyimi ile- tükürdüğünü yalamak zorunda kalışının ifadesidir. Nitekim uluslararası çevrelerde durumu tanımlamak için boyun eğme, dize gelme deyimleri kullanılmaktadır. Amerika lobisi ile baskı grupları ile etkin propagandası ile örgütlenmiş Elenizme karşın –üstelik seçim arifesinde- alınan bu sonuç Türkiye’nin gücünü kanıtlayan, saygınlığını kazandıran bir olaydır...”⁵⁷⁷

Fahir Armaoğlu Tercüman’daki köşesinde Temsilciler Meclisinin ağırlaştırılmış şartlarının Türkiye’yi Yunanistan ile müzakere masasına çırılçıplak oturtma amacı güttüğünü belirtmiştir. Armaoğlu ”Karar bu kadar dolambaçlı yollardan gideceğine, Türkiye Kıbrıs’tan çekilsin ve Kıbrıs Türk toplumu da ne hali varsa görsün, deseydi, daha dürüst bir davranış içinde olurdu.” demiştir.⁵⁷⁸

İngiliz Economist dergisi, Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını, Yunan ateşini üstüne çekmek ve Türk lokumu elde edememek şeklinde yorumlayarak, “Kongrenin ambargoyu kaldırması karşısında Amerikan yönetiminin sevinç çılgınlıkları Ankara ve Atina’da yankı yaratmadı.” demiştir.

Sovyet basını da Temsilciler Meclisinin Türkiye’ye silah ambargosunun kaldırılması kararının Türkiye’yi NATO’ya karşı taahhütlerini yerine getirmeye zorlamak ve Türkiye’deki Amerikan askeri üslerinin faaliyetlerine yeniden devam etmelerini sağlamak amacı taşıdığını ileri sürmüştür.⁵⁷⁹

Alman gazetesi Frankfurter Rundschau, “Temsilciler Meclisi keşke daha iyi bir karar alsaydı. Ecevit, ABD’nin 51. Eyaletinin valisi değil, hür Türkiye’nin

⁵⁷⁶ Tercüman, 4 Ağustos 1978.

⁵⁷⁷ Milliyet, 4 Ağustos 1978.

⁵⁷⁸ Tercüman, 6 Ağustos 1978.

⁵⁷⁹ Milliyet, 6 Ağustos 1978.

başbakanıdır.” derken, Hollanda basınından Algemeen Dagblag Türkiye’nin neredeyse Sovyetler’den silah alacağını yazmıştır.⁵⁸⁰

Kıbrıs Rum Basını, ABD Başkanı Carter’in Rum toplumuna ihanet ettiğini ve kendi prensiplerini de çiğnediğini öne sürmüşlerdir. Gazeteler Temsilciler Meclisinin çetin bir mücadele verdiğini, ancak sonucun yine Carter’in istediği gibi olduğunu yazmışlardır.⁵⁸¹

Kararın açıklanmasından bir süre sonra Dışişleri Sekreteri Şükrü Elekdağ Washington’a gitmiş, ABD yetkilileriyle diplomatik temaslarda bulunmuştur. Türkiye ve ABD’yi ilgilendiren savunma ve ekonomik işbirliği, üslerin durumu gibi önemli konuları içermekte olan bu görüşmelerde ABD’li yetkililerce olumlu gelişmeler kaydedildiği belirtilmiştir.⁵⁸² Elekdağ’ın misyonunu üç ana noktada özetlemek mümkündür. Birincisi Uzlaştırma Komitesinden çıkacak kararın mümkün olduğu kadar Türkiye’nin az aleyhinde olması, ikincisi ambargo kalktığı takdirde Türkiye’deki üslerin hukuki durumu ve statüsü, üçüncüsü de yine ambargo kalktığı takdirde gerek doğrudan doğruya Amerika’nın, gerekse büyük Amerikan bankalarınca bir yandan mevcut borçların ertelenmesi ve bir yandan da yeni kredilerin açılmasını kapsayan ekonomik yardım konusudur.⁵⁸³

ABD Kongresi Uzlaştırma Komisyonu Senato ve Temsilciler Meclisinden çıkan kararları ortak bir metin altında birleştirmek için yaptığı toplantıda Temsilciler Meclisini metnini küçük değişikliklerle kabul etmiştir.⁵⁸⁴

Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, Komitenin kararından sonra ani olarak ABD’ye gitmiştir.⁵⁸⁵

Uzlaştırma Komitesinin kabul ettiği metin 11 Eylül 1978 tarihinde Senato tarafından,⁵⁸⁶ 12 Eylül’de de Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmıştır.⁵⁸⁷ Onaylanan yasayı Başkan Carter 26 Eylül 1978’de imzalamış ve Türkiye’ye uygulanan ambargonun kaldırılmasını öngören “Dış Yardımlar Yasası” yürürlüğe girmiştir.⁵⁸⁸ Başkan Carter, yasayı imzaladıktan sonra yasanın ABD’nin ve NATO’nun çıkarlarına

⁵⁸⁰ *Tercüman*, 4 Ağustos 1978.

⁵⁸¹ *Tercüman*, 3 Ağustos 1978.

⁵⁸² *Milliyet*, 10 Ağustos 1978.

⁵⁸³ Fahir Armaoğlu, “Elekdağ Washington’da”, *Tercüman*, 13 Ağustos 1978.

⁵⁸⁴ *Tercüman*, 15 Ağustos 1978.

⁵⁸⁵ *Milliyet*, 16 Ağustos 1978.

⁵⁸⁶ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1978.

⁵⁸⁷ *Akşam*, 14 Eylül 1978.

⁵⁸⁸ *Milliyet*, 27 Eylül 1978.

hizmet ettiği, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa adaletli ve barışçı bir çözüm sağlamak için iyi niyetle davrandığını belirten bir belgeyi de Dışişleri Bakanı Cyrus Vance aracılığı ile Kongreye iletmiştir.⁵⁸⁹

Carter'in yasayı onaylamasının ertesi gününde Başbakan Ecevit bir açıklama yapmış ve kapalı bulunan Amerikan üsleriyle ilgili görüşmelerin yakın zaman içinde başlayacağını söylemiştir. Nitekim Bakanlar Kurulu 4 Ekim 1978 günü yaptığı toplantıda üslerin geçici statüye bağlanmasını kararlaştırmıştır.⁵⁹⁰

2.16. 9 EKİM 1978 İTİBARIYLA TÜRKİYE'DEKİ AMERİKAN TESİSLERİNİN TABİ OLACAĞI GEÇİCİ STATÜ

1- 25 Temmuz 1975 günü geçici statü hükümleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

2- Faaliyetleri 25 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuş olan tesislerden Sinop ve Pirinçlik 9 Ekim 1978 tarihinden itibaren bir yıl süre ile 3. maddedeki koşullar altında faaliyete geçirilebileceklerdir. Faaliyetleri 25 Temmuz 1975'de durdurulmuş olan Kargaburun, Seyrüsefer ve Belbaşı sismik tesislerinden, sivil amaçlarla da yararlanılmak üzere bu tesislerin işletilişinin tamamen Türk makamlarına devri için görüşmelere girilecektir. Bu arada, bu iki tesis de 9 Ekim 1978 tarihinden itibaren faaliyete geçirilecek ve anılan görüşmeler sonuçlanıncaya kadar keza 3. maddedeki hükümlere tabi olacaklardır. Türkiye'ye devri üzerinde daha önce anlaşmaya varılmış olan Karamürsel tesislerinin devir-teslim işlemi süratlendirilecektir.

3- A) Yukarıda 2. maddenin 1. ve 2. paragrafında anılan tesisler ile İncirlik tesisi Kuzey Atlantik Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerle sınırlı olarak faaliyette bulunacak, T.C hükümetince izin verilecek amaçlardan başka amaçlar için kullanılmayacaktır. Bunların faaliyetleri ve işletilmeleri anılan amaçlar uyarınca ortaklaşa hazırlanacak programlarla düzenlenecektir.

B) Yukarıda (A) fıkrasında anılan tesisler ve iletişim (muhabere) sistem ve şebeke yerleri Türk Silahlı Kuvvetleri tesisleridir. Bu tesislerden ABD'nin yararlanmasına ilişkin düzenlemelerin uygun bir biçimde yürütülebilmesi için Türk tesis komutanı ile ona muhatap ABD kıdemli subayı işbirliği yapacaklardır.

C) Tesislerden elde edilen bütün bilgi ve istihbarat ortaklaşa paylaşılacaktır.

⁵⁸⁹ *Milliyet*, 28 Eylül 1978.

⁵⁹⁰ *Tercüman*, 5 Ekim 1978.

D) ABD unsuru için teçhizat ile özellikle anılan unsur ve bunun askeri, sivil personeli ve yakınlarının kullanışı için makul miktarlarda yiyecek, ikmal maddeleri ve sair eşya, 6375 sayılı kanunla onaylanmış bulunan 19 Haziran 1951 tarihli “Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme” hükümleri uyarınca Türkiye’ye ithal ve Türkiye’den ihraç olunabilir. Yalnız yukarıda (B) fıkrasında anılan tesislerin her birine ait ABD unsuru, silah, mühimmat ve ana teçhizat kalemlerinin kadro ve mevcudu ile bütün bunların getirilmeleri, götürülmeleri ve değiştirilmeleri, toprağa bağlı yapıların bünyesini değiştirme, yıkma, sökme, tadil ve modernleştirme işleri yetkili Türk makamlarının ön iznine bağlı olacaktır. Teçhizat ana kalemleri ile silah ve mühimmatın Türkiye’ye ithali ve Türkiye içinde yer değiştirmesi yetkili Türk makamlarının ön iznine tabi olacaktır ve silah ve mühimmatın yer değiştirmeleri ortaklaşa kararlaştırılacak güvenlik ve koruma önlemleri altında yapılacaktır. Silah ve mühimmatın gümrük denetimi için özel usuller konulacaktır. Gizli nitelikteki teçhizat ve malzemenin gümrük denetimine ilişkin usuller ayrıca saptanacaktır. Bu tür emtianın Türkiye’ye getirilip götürülmesi sadece;

1)Yeşilköy, Esenboğa ve İncirlik havaalanları ile

2)İstanbul, Yumurtalık ve İskenderun limanlarından yapılacaktır.

3)Tesislere giriş çıkış mevcut usullere göre yürütülecektir.

4)Tesislerin çalışması, bu çalışma ile diğer askeri ve sivil tesislerin faaliyetleri arasında müdahaleyi ve mala ve cana zarar verilmesini önleyecek şekilde koordine edilecektir.

5)ABD hükümetince gerek duyulan malzeme, teçhizat, ikmal maddeleri, hizmetler ve sivil el emeği, uygulama olanağı bulunan en geniş ölçüde Türkiye’den sağlanacaktır.

4- Türk hava sahasından geçecek veya Türkiye’deki belirli meydanlara inip kalkacak ABD askeri uçakları ve helikopterleri, diğer NATO üyesi ülkelere ait uçaklara uygulanan işlemlere tabi olacaktır. Türkiye sınırları içinde bulundurulmasına izin verilen ABD helikopter ve uçaklarının Türkiye içindeki uçuşları da Türk makamlarının ön iznine tabidir.

5- Yukarıdaki üçüncü madde (B) fıkrasında sayılan tesisler ile iletişim sistem ve şebeke yerleri dışında kalan komuta kontrol, idare, lojistik ve genel destek kuruluşları da iş bu geçici statünün hükümlerine tabi olacaklardır.

6- İş bu geçici statü en geç 9 Ekim 1979 tarihinde sona erecektir.⁵⁹¹

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri savunma işbirliği alanında Türkiye'ye ekonomik yardımı, savunma sanayinde ortak yapım ve yatırımları, Türkiye'ye savunma destek yardımı yapılmasını ve ABD üslerinin NATO anlaşması çerçevesinde ve bu amaçla çalışmasını öngören beş yıl süreli bir temel anlaşmanın ilkelerinde 18 Ocak 1979 itibarıyla görüş birliğine varmışlardır.⁵⁹² Üslere daimi statü vermek için 18 Ocak'ta başlayan ikili görüşmeler devam etmiş, ancak ABD üslerinin geçici statüsü Amerika ile imzalanacak anlaşmanın metni üzerinde tam olarak mutabakat sağlanamadığı için Bakanlar Kurulu tarafından üç ay daha uzatılmıştır.⁵⁹³

2.17. U-2 VE SALT

ABD Başkanı Jimmy Carter ile Sovyet lideri Brejnev 7 yıl süren yorucu diplomatik çabalardan sonra hazırlanan stratejik silahların sınırlandırılması anlaşmasının ikincisini (SALT-2) imzalamak üzere 15 Haziran 1979'da Viyana'da buluşmuşlardır. Salt-2 Anlaşması'nın öngördüğü "Sovyetler Birliği'ndeki nükleer gelişmelerin ABD tarafından takip edilmesi" konusu zirvenin önemli konu başlıklarından olmuştur. Zira ABD İran'da üslerini kaybetmiş bu nedenle U-2 casus uçaklarının Türkiye üzerinden uçması suretiyle, ortaya çıkan bilgi açığının kapatılması düşünülmüştür. Ancak Türkiye bu konuda izin verebilmek için Sovyetler Birliği'nin onayını talep etmiştir.⁵⁹⁴ Soğuk Savaş döneminin başrollerini paylaşan iki ülke, ABD ve Sovyetler Birliği'nin liderleri, dünyayı nükleer bir felaketten kurtarmak ümidiyle Viyana'da başlattıkları zirve toplantısında, ülkelerinin ellerinde bulunduracakları stratejik silahların 1985 yılına kadar sınırlandırılmasını öngören Salt-2 Anlaşması'nı 18 Haziran 1979 tarihinde imzalanmışlardır.⁵⁹⁵ Genelkurmay Başkanı Kenan Evren Amerikan U-2 casus uçaklarının Türkiye'den uçmalarına izin verilmeyeceği yönünde açıklama yapmış, akabinde Ecevit de Evren'in bu görüşüne destek vermiştir.⁵⁹⁶ U-2 uçaklarının Türk hava sahası üzerinden uçmasına Moskova'nın itirazı bulunmadığı

⁵⁹¹ *Tercüman*, 5 Ekim 1978.

⁵⁹² *Milliyet*, 20 Ocak 1979.

⁵⁹³ *Milliyet*, 9 Ekim 1979.

⁵⁹⁴ *Tercüman*, 16 Haziran 1979.

⁵⁹⁵ *Tercüman*, 18-19 Haziran 1979.

⁵⁹⁶ *Günaydın*, 28 Haziran 1979.

yolunda ABD tarafından herhangi bir yazılı teminat verilmemiş ve bu konu askıda kalmıştır.⁵⁹⁷

2.18. 1980 TÜRK-AMERİKAN ANLAŞMASI

Türk-ABD Savunma İşbirliği Anlaşması nihayet 10 Ocak 1980 tarihinde Ankara’da ABD Ankara büyükelçisi Ronald Spiers ile Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Müşterek Güvenlik İşleri Yardımcısı Büyükelçi Faruk Şahinbaş tarafından parafe edilmiştir.⁵⁹⁸

Ancak biçime ilişkin bazı pürüzlerin olması imzalanmasını daha ileri bir tarihe bırakmış, ortak savunma tesislerinin faaliyetlerine izin veren geçici statü 3 Mart 1980 tarihine kadar yeniden uzatılmıştır.⁵⁹⁹ Türkiye ile ABD arasındaki savunma işbirliği ilişkilerini yeniden düzenleyen temel anlaşma ve tamamlayıcı 3 anlaşma ile uygulama protokolleri, 16 ay süren ikili görüşmelerden sonra üslerin geçici statü süresinin dolmasına iki gün kala 29 Mart 1980 sabahı imzalanmıştır. Dört cilt tutan anlaşmaya Türkiye adına Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, Genelkurmay Plan ve Prensipler Dairesi Başkanı Korgeneral Necdet Öztörün ile ABD adına Büyükelçi James Spain imza atmıştır. Anlaşma nedeniyle Başbakan Demirel’e bir mesaj gönderen ABD Başkanı Carter, Türk-ABD dostluğunun NATO öncesine dayandığını belirtmiş, bu anlaşmanın iki ülkenin ilişkileri arasında önemli bir aşama oluşturduğunu belirterek “Türkiye’ye mümkün olan her şekilde yardım edilmesi gerektiğine kesinlikle inanıyor ve bu yönde çaba gösteriyorum.” demiştir. Carter mesajında ayrıca özetle şunları söylemiştir:

“Yeni anlaşma, Birleşik Devletler ve Türk Silahlı Kuvvetleri açısından olduğu kadar, Türk ekonomisinin de güçlendirilmesi için ciddi bir yükümlülük getirmektedir. Bu anlaşmayı imzalamakla, her iki ülkenin geleceğe güvenle bakmasını ve sadece müttefik değil, aynı zamanda dost olan egemen ülkeler arasındaki işbirliğinin temelini oluşturan güvene dayalı yeni bir karşılıklı gayret dönemine geçilmesine imkân sağlamaktayız.”⁶⁰⁰

Başbakan Demirel Carter’a Türkiye’ye yardıma öncelik verdiği için teşekkür etmiş ve mektubuna şu cevabı vermiştir:

“Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nın imzalanması vesilesiyle gönderdiğiniz mesaja teşekkür ederim. Bu anlaşmanın ortak demokratik değerlere, barışçı ideallere ve köklü

⁵⁹⁷ *Tercüman*, 14 Eylül 1979.

⁵⁹⁸ *Akşam*, 11 Ocak 1980; *Tercüman*, 11 Ocak 1980.

⁵⁹⁹ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1980.

⁶⁰⁰ *Milliyet*, 30 Mart 1980.

kültürel ve insancıl bağlara dayanan dostluğumuzda önemli bir aşama teşkil ettiği görüşünüze tamamen iştirak ediyorum. Yeni anlaşmanın, müttefik olarak Türkiye'nin savunma ve ekonomisinin güçlendirilmesine ABD'nin yardım etmesi açısından ciddi bir yükümlülük getirdiğini belirtmenizi ve bu çabayı öncelikle yapmanız gereken bir iş olarak görmenizi hükümetim memnuniyetle karşılamaktadır.⁶⁰¹

2. 18. 1. Anlaşmanın İçeriği

1 Numaralı tamamlayıcı anlaşma savunma desteği konusundadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görevlerini yapabilmesi için bir modernizasyon programına ihtiyaç duyulduğu kabul edilmekte ve bunun sağlanması için ABD elinden gelen her türlü gayreti göstermeyi taahhüt etmektedir. Bu anlaşmada konuya mali açıdan değil, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ortak savunma gereklerinden doğan ihtiyaçlarının karşılanması açısından yaklaşmaktadır. Bu ihtiyaçlar, 5 yıllık bir plan uyarınca karşılanacak ve söz konusu plan, her yıl gözden geçirilecek, böylece 5 yıllık planlama sürekli olarak muhafaza edilecektir. 5 yıllık planın, yıllık tedarik programları ile karşılanması öngörülmektedir. Türk askeri makamlarınca, ortak savunma amaç ve planları dikkate alınarak hazırlanacak olan 5 yıllık sürekli programın uygulanması için ABD askeri yetkililerinin de katılacağı bir ortak komisyon kurulacak ve komisyon, Türk Silahlı Kuvvetleri için gereken yıllık yardım miktarlarını ABD hükümetine tavsiye etmek de dâhil, ihtiyaçların en etkili şekilde karşılanması yollarını arayacaktır.

2 Numaralı tamamlayıcı anlaşma ortak savunma imalatına ilişkindir. Ekonomi ve savunma konuları arasındaki irtibatı ve Türkiye'nin ekonomisine ve ihracatına olumlu katkıların sağlanmasını dikkate alarak hazırlanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'nin ürettiği savunma malzemesi ve teçhizatının NATO ülkelerine satışı kolaylaşacak ve ABD mümkün olduğu ölçüde bedelsiz teknoloji verecektir. Ayrıca ABD, kalite ve rekabet şartlarını asgari düzeyde tutacaktır. Söz konusu ortak imalat projeleri, sadece Türkiye tarafından Türk-ABD ikili projeleri şeklinde veya diğer NATO ve dost ülkelerin katılımıyla çok taraflı projeler olarak gerçekleştirilecektir. İlk aşamada silahlı kuvvetlerimiz bakımından en önemli olan 7 projenin tahakkukuna geçilecektir. ABD, yine ilk aşamada değeri 29 milyon dolar olduğu ifade edilen teçhizatı, Türkiye'ye vermeyi kabul etmiştir.

Diğer tamamlayıcı anlaşmada ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bazı tesislerinde yürütülecek ortak savunma tedbirlerine, ABD'nin katılmasına ait ilke ve usuller

⁶⁰¹ *Tercüman*, 5 Nisan 1980.

düzenlenmektedir. Bu tesisler, İncirlik, Sinop, Pirinçlik, Kargaburun, Belbaşı Tesisleri ve Yamanlar, Karataş, Şahintepe, Elmadağ, Mahmurdağ, Alemdağ ve Kürecik muhabere merkezleridir. Kargaburun ve Belbaşı tesislerinde, yakın bir gelecekte ortak faaliyete son verilerek bunların işletilmelerinin tamamen milli makamlarımızca devralınması hakkında da ABD ile mutabık kalınmıştır.⁶⁰²

2.19. TÜRKİYE'DE 12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ ve AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDEKİ YANKILARI

Dış politikada Amerika ile sancılar yaşayan Türkiye, iç politikada da zorlu bir dönemden geçiyordu. Ambargo nedeniyle kesilen Amerikan yardımları, politik beklentilere göre inşa edilen ekonomik siyasetin de çökmesine neden oldu.⁶⁰³ 24 Ocak'ta alınan kararlar (24 Ocak Kararları) nedeniyle devalüasyon olmuş, Türk parasının değeri dolar karşısında düşürülmüş, dış alımla ilgili damga resmi indirilmiştir.⁶⁰⁴ Kararın ardından tüketim maddelerine gelen zamlar ve hayat pahalılığı yeni problemler yaratmış ülke siyasi, toplumsal ve ekonomik bir buhran içine girmiştir.⁶⁰⁵ Ülke genelinde sağ-sol çatışması şiddetlenmiş, bu uğurda cinayetler işlenmiş ve toplumun her kesimi kamplara ayrılmıştı. Bu ortam içinde gazeteciler, subaylar, akademisyenler, öğrenciler ve daha birçok kişi katledilmiş, 1980'e gelindiğinde, 19 Temmuz'da Eski Başbakan Nihat Erim⁶⁰⁶ 22 Temmuz'da DİSK Başkanı Kemal Türkler öldürülmüş⁶⁰⁷ Maraş, Çorum ve Amasya gibi illerde mezhep çatışmasını tetikleyecek olaylar meydana gelmiştir.⁶⁰⁸ Ordu 2 Ocak 1980'de yaptığı yazılı açıklamayla son kez uyarı yaptığını belirtmiş ve bu sürecin sonu 12 Eylül müdahalesine ulaşmıştır.⁶⁰⁹

Amerikan US News and World Report dergisinde yayınlanan bir yazı Türkiye'deki istikrarsız ortama dikkat çekmiş ve şunları anlatmıştır:

“İran ve Afganistan'daki olaylardan sonra ABD ve Batı müttefikleri, Türkiye'de de diğer bir zorlukla karşılaşmaktadırlar. ABD'nin kilit müttefiki Türkiye, artan terörizm olayları ve ekonomik güçlüğü oluşturduğu tehlikeden sıyrılmak için, Batı'dan gelecek yardıma umudunu bağlamıştır. Çökme sırası şimdi Türkiye'de.

⁶⁰² *Tercüman*, 30 Mart 1980.

⁶⁰³ Cezmi Eraslan, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, s.626.

⁶⁰⁴ *Milliyet*, 25 Ocak 1980.

⁶⁰⁵ *Milliyet*, 26 Ocak 1980.

⁶⁰⁶ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1980.

⁶⁰⁷ *Akşam* 23 Temmuz 1980.

⁶⁰⁸ Cezmi Eraslan, a.g.e, s.626.

⁶⁰⁹ *Tercüman*, 3 Ocak 1980.

... Sovyetlerin güneyini çevreleyen ülkeler arasında son Batılı karakol niteliğindeki bu ülke, artan şiddet olaylarının ve ekonomik dengesizliklerin tehdidi altındadır. NATO'nun güneyindeki kilit noktası Türkiye'nin çökmesi dünya güç dengesini Moskova lehine yöneltecek ve Sovyetlerin Ortadoğu'daki ihtiraslarını engelleyen güçlü bir kara barikatını ortadan kaldıracaktır.⁶¹⁰

Amerika, Türkiye'de siyasi istikrar olabilmesi, dış politikanın kararlı bir istikamette seyretmesi, ekonomik tedbirlerin başarısı ve iç huzurun sağlanması için güçlü bir hükümetin gerekliliğine inanmaktadır.⁶¹¹

Bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980'de komuta zinciri içinde yönetime el koymuş, parlamento ile hükümet feshedilmiş, siyasi parti ve sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırılmış, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki tüm derneklerin faaliyetleri durdurulmuştur.⁶¹²

Türk Silahlı Kuvvetleri, dış politika ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti NATO dâhil, tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalarak, başta komşularımız olmak üzere bütün ülkelerle karşılıklı, bağımsızlık ve saygı esasına dayalı, birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla, eşit şartlar altında, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirmek kararındadır. Uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümlenmesinden yana bir dış politika izlenmesine devam edilecektir.”⁶¹³

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine bütünüyle el koymasını yabancı haber ajansları ve radyolar sabahın erken saatlerinden itibaren geniş şekilde vermeye başlamışlardır.⁶¹⁴

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymasından sonra Amerikan Dışişleri tarafından bir resmi açıklama yapılmıştır. Açıklamanın basına dağıtılan metni şöyledir:

“Ankara'da yerel saatle 04.00'de Türk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Türk askeri makamlarının, ülke yönetimine el koymakta olduklarını açıklamıştır. Açıklamada sivil hükümet ve parlamentonun feshedildiği belirtilmektedir. Büyükelçiliğimiz, ülkenin sakin görüldüğünü, kan dökülmediğini ve Amerikan yurttaşları ve mallarının tehlikede olmadığını bildirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, demokratik bir şekilde seçilmiş herhangi bir

⁶¹⁰ *Milliyet*, 6 Nisan 1980.

⁶¹¹ Fahir Armaoğlu, “Washington'dan Görünen Türkiye 2” *Tercüman*, 19 Nisan 1980.

⁶¹² *Zafer*, 13 Eylül 1980.

⁶¹³ *Tercüman*, 13 Eylül 1980.

⁶¹⁴ *Akşam*, 13 Eylül 1980.

hükümetin elinden iktidarın alınmasından endişe duymak zorundadır. Ancak Türk askeri makamlarının yönetime el koyarken bunu işleyen demokratik bir hükümeti yeniden sağlamak amacıyla yaptıklarını söylediklerini belirtiriz. Son birkaç yıldır, Türkiye, giderek artan siyasal amaçlı terörizm ile ağır ekonomik güçlüklerin baskısı altındaydı. Giderek derinleşen ekonomik ve siyasal bunalımı demokratik bir hükümet sistemi ile çözümlenmede gösterdikleri azami çabadan dolayı Türk halkına hayranlık duymaktayız. Ekonomisinin istikrara kavuşmasında yardım ve ortak savunma için Birleşik Amerika, Türkiye'nin diğer NATO müttefikleriyle birlikte önemli düzeylerde yardım sağlamıştır. Bu yardım devam edecektir. Türkiye'de demokrasinin en kısa zamanda yeniden tesis edilip ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanacağını ümit ediyoruz.”⁶¹⁵

Amerika'da radyolar haber saatlerinde Türkiye'den haberler yayınlamışlar ve halkın adeta bayram ettiğini söylemişlerdir. Televizyonlar haberleri geniş çaplı vererek askeri yönetimin batı taraftarı olduğunu, hareketlerinin Batı'ya dönük olduğunu söylemişlerdir. New York Times gazetesi yayınladığı bir yorumda, “Türkiye'nin askeri liderlerinin ülkeyi yeniden rayına oturtacağı ümidinde olduğunu” belirtmiştir. Yazıda ayrıca, askeri yönetimin Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü konusunda da olumlu karar almasının beklendiği kaydedilmiştir. Gazete, askeri harekâtlarda genellikle bir bahane bulunması yoluna gidildiğini söylemiş, ancak Türkiye için böyle bir şeyin söz konusu olmadığı, bahane olarak gösterilebilecek tek şeyin gerçeğin ta kendisi olduğu belirtilmiştir. Gazete ayrıca, Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koymasıyla Türkiye'nin hiçbir zaman ne Arjantin ne de İran olamayacağını kanıtlandığını yazmıştır.⁶¹⁶ Washington Post gazetesi Türk ordusunun Atatürk geleneklerini sürdürdüğü ve birliğinin bozulmaması için, daima politikaya bulaşmaktan kaçındığını, Türkiye'deki generallerin Güney Amerika'daki askerlerle hiçbir şekilde mukayese edilemeyeceğini vurgulamış, Türk generallerin sert yönetim yanlısı Yunan albayları ile de karşılaştırılmayacaklarını belirterek, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin demokrasinin yanında yer aldığını yazmıştır.⁶¹⁷

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması, NATO tarafından olumlu olarak değerlendirilmiş, yetkililer özellikle Kenan Evren'in yaptığı açıklamada NATO taahhütlerine bağlı kaldığını açıklamasını sevinçle karşılamışlardır.⁶¹⁸ 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonucunda NATO'nun askeri kanadından ayrılan

⁶¹⁵ *Akşam*, 14 Eylül 1980; *Milliyet*, 14 Eylül 1980.

⁶¹⁶ *Milliyet*, 14 Eylül 1980; *Tercüman*, 14 Eylül 1980.

⁶¹⁷ *Tercüman*, 15 Eylül 1980.

⁶¹⁸ *Tercüman*, 13 Eylül 1980.

Yunanistan 12 Eylül yönetiminin müsaadesiyle 6,5 yıl aradan sonra 1980 Ekiminde bu kanata yeniden dönmüştür.⁶¹⁹

Resmi makamlar 1977-1978 döneminde Türkiye’de yaşanan terörizmin toplam maliyetini 1 milyar dolar olarak hesaplamışlardır. Bu rakamın, aynı devrede Amerika’nın ve diğer NATO devletlerinin Türkiye’ye yaptığı askeri yardımla eşdeğerde olması oldukça düşündürücüdür.⁶²⁰

⁶¹⁹ *Hürriyet*, 23 Ekim 1980.

⁶²⁰ Hasan Koni, “Anarşinin Stratejik Hedefleri ve 12 Eylül Harekâtı”, *Ülkemizi 12 Eylül’e Getiren Sebepler ve Türkiye Üzerindeki Oyunlar 14-15 Eylül 1984 İstanbul, Tebliğler, Tahliller ve Sonuç Bildirisi*, İstanbul, 1984, s.184.

SONUÇ

ABD'nin iç savaştan sonra 1783'te bağımsızlığını ilan ederek bir devlet haline gelmesinden sonraki yıllarda vuku bulan Osmanlı Devleti ile Amerika'nın tanışması, yıpranan Osmanlı-Avrupa ilişkilerine de bir alternatif doğurmuştur. Silah ve savaş mühimmatı ihtiyacı içerisinde olan ve gergin siyasi ilişkileri gereğince Avrupa devletlerinden silah temin edemeyen Osmanlı Devleti için Amerikan silahları bir çıkış yolu olmuştur. Gerek Amerikan Birleşik Devletleri'nden gerekse özel Amerikan silah şirketlerinden silah tedarik eden Osmanlı Devleti, başta çekingenlikle yaklaştığı Amerika'ya bir müddet sonra ticarete "En ziyade müsaadeye mazhar millet" unvanını verecektir. Ticari sahada başlayan ilişkiler daha sonra diplomatik temsilcilik açmak suretiyle siyasi mecraaya da taşınmıştır. Artan ilişkilerle birlikte Osmanlı toprakları Amerikan misyonerlerinin de sıkça geldikleri ve yerleştikleri bir ülke olmuştur. Kısaca Amerikan Board adı verilen misyoner örgütü Osmanlı topraklarında bulunan en güçlü Amerikan misyoner kurumuydu. Bu kurum 1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarında çalışmaya başlamış özellikle de Ermeniler arasında faaliyet göstermiştir. Özellikle Ermenilerin yaşadığı doğu illerinde faaliyet gösteren Protestan misyonerler gittikleri yerlerde başta okul olmak üzere birçok kurum açtılar. Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerindeki çalışmaları sonucu Ermeni milleti Katolik, Gregoryen ve Protestan olarak üçe bölündü. Amerika'nın Ermeniler üzerindeki etkisi o kadar fazlaydı ki I. Dünya Savaşı'nda Amerikan kamuoyunda Ermeni mandacılığı uzun bir süre tartışılmıştır.

I. Dünya Savaşı'na kadar kesintisiz süren ilişkiler bu dönemde kesilmiştir. Amerika başta savaşa girmemiş ancak savaş biterken İtilaf Devletleri tarafında yer almış ve savaşın gidişatını değiştirmiştir. Amerikan gücüyle takviye olan İtilaf Devletleri savaşı kazanmıştır. Savaş sonunda Amerikan Başkanı Wilson kendi adıyla anılan ilkeleri açıklamış ve Osmanlı Devleti'nin bağımsız olmasını, bununla birlikte imparatorluk uluslarına da kendi kaderlerini tayin hakkı tanınmasını öngörmüştür. Burada elbette bir Ermeni devletinin kuruluşuna zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Milli Mücadele döneminde Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan yanlıları Wilson İlkeleri Cemiyeti'ni kurmuş ve Amerikan mandasını talep etmişlerdir. Sivas Kongresi'yle kesin olarak reddedilen manda ve himaye bir daha gündeme gelmemiştir.

Kesilen Türk-Amerikan ilişkileri Cumhuriyetin ilanından bir süre sonra, 1929 yılında tekrar başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nda denge siyasetiyle tarafsız kalmak

isteyen Türkiye bunun için çok fazla mücadele etmesine rağmen başarılı olamamış savaşın bitmesine yakın sadece imzaladığı anlaşmalar ile ve tek kurşun atmadan II. Dünya Savaşı'na müdahil olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutupta Amerika Birleşik Devletleri ile SSCB'nin yer aldığı Soğuk Savaş ve gelişen olaylar bir anlamda Türkiye'nin dış siyasetini de belirlemiş oldu. Topraklarına yönelen Rus tehdidi Türkiye'yi Batı İttifakına yaklaştıran unsurların başında geliyordu. Rus tehdidine karşı Amerikan Missouri zırhlısının Türkiye'yi ziyareti bu anlamda manidar bir gelişmedir. Savaş sonrası yıpranan Avrupa'yı ekonomik anlamda kalkındırmak amacıyla Amerika tarafından hazırlanmış Truman Doktrini ve Marshall Planı Avrupa ülkelerindeki Amerikan nüfuzunu arttırmıştır. Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı bir hale gelmesine neden olan Truman Doktrini ve Marshall Planı Soğuk Savaş döneminin en önemli olaylarından biridir.

Sovyetler Birliği ve ABD arasında başlayan gergin durum Amerika'nın öncülüğüyle ve Avrupalı devletlerin katılımıyla 1949 yılında Kuzey Atlantik İttifakı (NATO)'nın kurulmasına yol açmıştır. Bir ittifak arayışı içinde olan Türkiye'nin NATO'ya ilk başvurusunu 1950 Mayıs ayında CHP hükümeti yapmıştır. Aynı dönemlerde iç politikada da değişiklikler yaşayan Türkiye genel seçimler sonucunda Demokrat Parti iktidarıyla tanışmıştır. Demokrat Parti dış politikada Batı ittifakına katkıda bulunmak için Birleşmiş Milletlerin yaptığı çağrıya olumlu cevap vererek Kore Savaşı'na asker yollamıştır. İlk başvurusu reddedilen Türkiye 1950 Ağustosunda NATO'ya ikinci başvurusunu da yapmıştır. Türk askerinin Kore'de gösterdiği büyük başarı ve NATO'nun doğu kanadının güçlendirilmek istenmesi ikinci başvuru sonucunu Türkiye lehine çevirmiş ve Türkiye 1952 yılında NATO'ya kabul edilmiştir. Türkiye NATO'ya girişinden sonra tamamen Amerika endeksli bir dış politika izlemeye başlamış, Amerikan öncülüğü ve desteğiyle bölgesel paktların kuruluşunda rol almıştır. Bu paktlardan ilki Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye arasında kurulan Balkan Paktı ittifakıdır. Balkan Paktı'na çok umutlar bağlanmış ancak Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu uluslararası camiaya taşıyıp Birleşmiş Milletlere başvurması bu umutları söndürmüştür. Nitelikli bir altyapı olmaksızın kurulan Balkan Paktı Yugoslavya'nın da Rusya ile arasını düzeltmesi sonucunda işlerliğini yitirmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında her anlamda Amerikan etkisinde olan Türkiye, adımlarını hep Amerikan politikalarına göre atmıştır. Türkiye, Balkan Paktı'ndan

umduğunu bulamayınca yine bir Amerikan projesi olan Bağdat Paketi'nı gerçekleştirmek için çalışmalar yapmıştır. Bağdat Paketi Irak'la imzalanan anlaşma ile kurulmuş, İran ve Pakistan'ın da katılımıyla genişlemiştir. Pakt bu devletler tarafından Amerikan yardımlarını elde etmenin bir yolu olarak görölmüş, Sovyetler Birliği ve Mısır başta olmak üzere diğer Arap devletleri de bu yakınlaşmadan hoşlanmamışlardır. Amerika Ortadoğu ölkelerine hazırladığı bir yardım planı olan Eisenhower Doktrini'ni ilan etmiştir. Türkiye de Doktrin'in sağladığı maddi destekten faydalanmıştır. Türkiye Demokrat Parti döneminde Ortadoğu'da vuku bulan olaylarda hep Amerikan yanlısı bir tutum içinde olmuş, dış politikasını NATO ve Amerikan politikalarına göre Őekillendirmiřtir. Ürdün ve Lübnan olaylarında bu durumu tetkik etmek mümkündür. Türkiye İngiltere'nin Ürdün'e müdahalesine destek verirken Amerika'nın Lübnan'a asker çıkarmasına da İncirlik Üssü'nü kuruluş amaçları dışında kullanarak yardım etmiştir. Bağdat Paketi, Irak İhtilali sonucu Irak'ın pakttan ayrılması ile CENTO adını almış ve CENTO'nun merkezi Ankara olmuştur.

Bir diğer dış politika ıkmazı olan Kıbrıs konusu 1950'lerin başında İngiltere ve Yunanistan tarafından gündeme getirildiğinde Türkiye NATO'ya giriş sürecini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle sorunu yok saymıştır. Devlet yetkilileri resmi ağızdan böyle bir sorun olmadığını açıklarken Yunanistan boş durmamış Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını destekleyen kampanyalar yapmıştır. 1950'li yıllardan başlayarak günümüze kadar gelen süreç içinde, halledilmeyi bekleyen büyük bir sorun olarak Türkiye'nin gündeminde yer işgal edecek olan Kıbrıs konusunun, İngiltere'nin organizasyonu ile uluslararası bir konferansta görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Londra Konferansı'nda Kıbrıs konusu görüşölürken, Türkiye'de Rumlara yönelen provokatif bir öfke hareketi olan 6-7 Eylül olayları vuku bulmuştur. Türkiye, bu süreçte oldukça fazla zarar görmüştür. Kıbrıs'taki Rum tedhiş hareketleri, Türk halkı ve kamuoyunun Kıbrıs konusundaki giderek artan hassasiyeti hükümetin Kıbrıs konusunda artık net bir tavır ortaya koymasını gerektiriyordu. Türkiye taksim tezini benimsemiş ve uluslararası konferanslarda bunu dile getirmiştir. Demokrat Parti döneminin son yıllarına kadar Kıbrıs görüşmelerinden net bir sonuç alınamamış ancak 1959'a gelindiğinde Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla bağımsız bir devlet kurulması kararlaştırılmıştır.

Yine 1959 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile ikili yardım anlaşması imzalanmış, 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetlerince yapılan darbe ile Demokrat Parti iktidarı son bulmuştur.

Demokrat Parti döneminde Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzeleri, 1962 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasında çıkan anlaşmazlıkta pazarlık konusu olmuş Sovyet lideri Kruşçef, ABD'ye gönderdiği mektupta Sovyetlerin Küba'daki füzeleri çekmesine karşın Amerika'nın Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldırmasını önermiştir. Türkiye bu pazarlıktan hoşnut olmamış, Soğuk Savaş içindeki eski önemini yitirdiğini düşünmeye başlamıştır.

1960'larda Türk-Amerikan ilişkilerindeki bir diğer kriz Johnson Mektubuydu. 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile Kıbrıs sorunu çözülememiş Ada'daki tedhiş faaliyetleri devam etmiştir. Türkiye Ada'ya müdahaleye hazırlanırken Amerikan Başkanı Johnson Türkiye'ye yolladığı mektup ile Amerikan silahlarının Kıbrıs'a müdahalede kullanılmayacağını, müdahalenin Türkiye ile SSCB'yi karşı karşıya getireceğini, bu durumda da NATO ile ABD'nin Türkiye'yi koruyamayacağını belirtmiş ve Türkiye'yi sert bir dille uyarmıştır.

Amerika Kıbrıs konusunda tarafsızlığını koruyamamış gerek aleni gerekse gizlice Yunanistan'ı destekler tavırlar sergilemiştir. Demokrat Parti dönemi ve sonrasında 1960'lı yıllarda Amerika'nın Kıbrıs konusundaki yanlı tutumu 1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ile tescillenmiştir.

1969 yılında iki devlet arasında gizli bir ikili anlaşma imzalamıştır. 1970'li yıllarda ise Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen iki ana faktör söz konusudur. Birincisi Amerika'nın Türkiye'deki afyon üretimini yasaklama çabaları, ikincisi Kıbrıs sorunu ve Türkiye'ye uygulanan silah ambargosudur.

Amerika'da gitgide artan uyuşturucu kullanımı ve şiddet olayları Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası afyon piyasasına müdahalesine sebep oldu. Türkiye'ye 1969 yılından başlayarak haşhaş ekilen bütün alanların kapatılması yönünde yoğun bir baskı uygulayan Amerika, Amerikan pazarındaki uyuşturucunun büyük kısmının Türkiye'den geldiğini iddia etmiştir. 1970'e kadar 9 ilde afyon tarımı yapılıyorken Amerikan baskısı ile 1971 sonbaharından itibaren 4'e düşürülmüştür.

Türkiye dış politikada afyon sorunu ile uğraşırken, 12 Mart 1971'de Silahlı Kuvvetlerin iktidara verdiği muhtıra ile iç politikada da zor günler yaşıyordu. Demirel hükümeti istifa etmiş, Nihat Erim başbakanlığındaki geçici hükümet kurulmuştu. Nihat Erim hükümeti iktidara geldikten az süre sonra haşhaş konusunda radikal bir karar alarak afyon ekimini tamamen yasaklamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye

afyon ekiminin yasaklanmasından dolayı uğrayacağı kayıpları telafi etmek için, 35 milyon dolar tazminat vermeyi kabul etmiştir. Nihat Erim döneminde Türkiye'ye sık sık Amerikalı tarım uzmanları gelmiş, haşhaşın yerine ikame edilecek ürünler ve çiftçiye uygulanacak destek programları hakkında görüşmeler yapılmıştır. Erim hükümetinden sonra afyon ve haşhaş konusu bir iç politika konusu haline gelmiş, partiler 1973 seçimlerinde yasağı kaldırmayı vaat etmiştir. Ecevit hükümeti 1974'te afyon ekimini serbest bırakan kararı almıştır. Amerika vaat ettiği 35 milyon dolarlık yardım çerçevesinde 1974'ün Temmuz ayına kadar Türkiye'ye 16 milyon dolar vermiştir.

1970'lere gelindiğinde Kıbrıs konusu da hala tam bir çözüme bağlanmış değildi. Ada'nın Rum kesiminde var olan Grivas-Makarios mücadelesi tehlikeli bir havaya bürünmüştü. Gerginlik, Kıbrıs'ta Yunanistan'a bağlı subayların yönetimindeki Ulusal Muhafız Gücü Kuvvetleri'nin 15 Temmuz 1974 sabahı Ada'da bir hükümet darbesi yaparak yönetime el koymasıyla sonuçlandı. Kıbrıs'ta bir Elen Cumhuriyeti kurulduğu açıklandı. Türkiye'nin bu müdahaleye tepkisi ise sert oldu. Başbakan Bülent Ecevit uluslararası girişimlerde bulunarak gereğinin yapılmaması halinde 24 saat sonra Ada'ya Türkiye'nin müdahale edeceğini açıklamıştır. İngiltere ve Amerika bu açıklamaya karşı çıkmış ve olası bir müdahalede Türkiye'yi desteklemeyeceklerini söylemişlerdir.

Kıbrıs Bağımsız Cumhuriyeti'ni darbecilerin elinden kurtarmak amacıyla Türkiye-İngiltere, Türkiye-Amerika ve Amerika-İngiltere arasında yapılan siyasi ve diplomatik görüşmeler bir netice vermeyince Türk ordusu barışı sağlamak, Türk ve Rum cemaatin hayatını kurtarmak amacıyla 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a çıkarma yapmıştır. Kıbrıs çıkarması Türk dış politikası açısından yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Müdahale sonrası Kıbrıs ile ilgili olarak ilk toplanan ilk konferans Cenevre Konferansı olmuştur. Ancak Yunanistan'ın çözüme yanaşmaması ve ENOSİS iddialarından vazgeçmemesi nedeniyle konferans bir sonuç alamadan dağılmıştır. Konferansın sonuçsuz dağılmasının ardından Türk Silahlı Kuvvetleri 13 Ağustos 1974'te Kıbrıs'a ikinci müdahalesini gerçekleştirmiştir. Yunanistan, Türkiye'nin müdahalesi sonrasında NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamıştır. Amerika'daki Yunan lobisi süreç içinde faaliyetlerini sürdürmüş, yaptıkları propagandalarla Amerikan kamuoyunu Yunanistan'ın haklılığına ikna etmeye çalışmışlardır. Amerika Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında yıllarca tartışılacak bir karar almış ve Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının kesilmesini sağlayan kanunu kabul etmiş, Türkiye'ye silah ambargosu koymuştur. Başkan Ford ve Dışişleri

Bakanı Kissenger'ın tüm arabulucu tutumlarına rağmen Amerikan Senatosu ve Kongresi aldığı karardan vazgeçmemiştir. Neticede 5 Şubat 1975 itibarıyla Türkiye'ye Amerikan yardımı kesilmiştir. Türkiye, Amerikan yardımının kesilmesiyle birlikte Türkiye'de bulunan Amerikan askerlerinin ve Amerikan personelinin memleketlerine gönderileceğini, ortak üslerin statülerinin de gözden geçirileceğini açıklamıştır. Ambargo kararı Türk basınında genişçe yer almış, yazarlar köşe yazılarında sıkça bu durumu konu edinmiştir. Türkiye'nin gösterdiği tepki basının tepkisiyle sınırlı kalmamış, hükümet ambargo kararına tepki olarak 13 Şubat 1975'te Federe Kıbrıs Türk Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir. BM 1975 yılının Kasım ayında Kıbrıs konusunu görüşmüş Genel Kurul toplantılar sonunda, Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmelerin derhal başlamasını, bütün yabancı kuvvetlerin gecikmeden Ada'dan çekilmesini ve evlerine gönüllü dönmek isteyen göçmenlerin bu çabalarını kolaylaştıracak tedbirlerin alınmasını öngören Bloksuzların tasarısını kabul etmiştir. Karar Rum kesiminde memnuniyetle karşılanmış, Türkiye uluslararası camiada yalnız kalarak tasarıya ret oyunu yalnızca kendi vermiştir.

Kıbrıs konusu Türk-Yunan ilişkilerini germiş ve iki devlet birbirlerine karşı sert bir politika izlemişlerdir. Ege Denizi'nde arama yapacak Türk araştırma gemisi HORA bu gerginliğin daha da artmasına yol açmıştır. Yunanistan ABD başta olmak üzere birçok NATO üyesi ülkeye Türkiye'nin HORA gemisini Akdeniz'e çıkarmasına engel olmaları için teklifte bulunmuştur. Kıta sahanlığı ile ilgili de problem yaşayan Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesi için Amerika Dışişleri Bakanı Kissenger araya girmişse de olumlu bir sonuca varılamamıştır. Kıbrıs konusu ile ilgili BM öncülüğünde yapılan toplumlararası görüşmeler 1975'ten itibaren başlamış ve herhangi somut bir sonuç içermeyen süreç 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı ile son bulmuştur. Türkiye 1970'li yıllar boyunca içte yaşadığı karışıklılıklar, sıkça değişen hükümetler ve dış politikada yaşadığı sıkıntılara rağmen Kıbrıs konusunda belirlediği tutumdan vazgeçmemiştir.

Amerika cenahında ambargonun kaldırılması ile ilgili olumlu bir adım görmeyen Türkiye, 25 Temmuz 1975'te alınan karar ile Türkiye'deki bütün Türk-Amerikan ortak savunma tesislerinin faaliyetini durdurmuş, bu tesislerin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tam kontrol ve gözetimine devredilmesini kararlaştırmıştır. Ancak sadece İncirlik Üssü'nün NATO görevine devam etmesine izin verilmiştir. Alınan karar zaman kaybetmeden uygulanmıştır.

1976'da Türk-Amerikan Savunma Anlaşması yapılmışsa da anlaşma onay için Kongre'de uzunca bir süre bekletilmiş, Amerika Birleşik Devletleri ambargonun tam olarak kalkması konusunda Türkiye'yi 1980 yılına kadar oyalamıştır. 1980 yılında Türkiye ile ABD arasında yeni bir anlaşma imzalanmış, 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin iktidara el koyması Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. KİTAPLAR VE MAKALELER

Açıkses, Erdal; “Lozan’da Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma”, *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt.6, Sayı.21, s.1-31.

Afyoncu, Erhan; *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu 1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2002.

Akalın, Cüneyt; “Missouri’nin Ziyareti’nin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2003, Sayı.3, s.1-15.

Akgün, Seçil; “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’ya Bakışları” *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara 1992, Sayı. 3, s.1-16.

Akgün, Seçil; “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu*, Ankara 1988, Sayı. 1, s.1-12.

Akkaya, Ziya; “ Türkiye ile Amerika Arasındaki ilk Muahede”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Haziran 1949, Sayı.219, s.124-126.

Alacakaptan, Aydın Güngör; “Türk Sovyet İlişkileri (1921-1945)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler Ankara 15-17 Ekim 1997*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Alan, Gülbadi; “Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu’daki Rumlar ve Pontus Meselesi” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, Sayı. 10, s.183-208.

Alan, Gülbadi; “Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı Topraklarında Faaliyet Gösteren Amerikan Kurumları”, *Yeni Türkiye(Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III)*, Ankara Mayıs-Haziran 2002, Sayı.45, s.389-420.

Alatlı, Ertuğrul; *Belgeleriyle 09 Mart 1971 “Anti Parlementarist-Baasçı” Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

Anadol, Cemal; *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004.

Armaoğlu, Fahir; *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları İstanbul 2005.

Armaoğlu, Fahir; *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Armaoğlu, Fahir; “(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına 1951-1955”, *Belleten*, Ankara, Nisan 1996, Cilt. LIX, Sayı.220, s.189-236.

Armaoğlu, Fahir; “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler Ankara 15-17 Ekim 1997*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.421-440.

Armaoğlu, Fahir; “Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları”, *Belleten*, Ankara 1997, Cilt. LXI, Sayı.230, s.133-147.

Arslan, Esat; “Amerikan Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşının Bunalım Dönemindeki Türk Dış Politikası ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Yapılan Görüşmeler”, *Belleten*, Ankara, Ağustos 1998, Cilt. LXII, Sayı.234, s.495-521.

Atamer, Hamdi; “İlk Türk Amerikan Münasebetleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1 Kasım 1967, Sayı.2, s.20-25.

Ataöv, Türkkaya; *Amerika, NATO ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul 2006.

Aydın, Mithat; “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara 2006, Sayı: 19, s.79-122.

Aydın, Mustafa; “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, , Cilt. 1. İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Bağcı, Hüseyin; *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları-METU PRESS, Ankara 2001.

Balcıoğlu, Mustafa; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

Bedevi, Vergi; *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayınları, Lefkoşa 1966.

Behramoğlu, Namık; *Türkiye- Amerikan İlişkileri(Demokrat Parti Dönemi)*, Yar Yayınları, İstanbul 1973.

Beyoğlu, Süleyman; “Milli Mücadelenin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye”, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 2005, s. 103-129.

Beyoğlu, Süleyman; “Tam Bağımsızlığa Giden Yol”, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 2005, s. 131-165.

Bilgen, Deniz; “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu*, Cilt: 5, Sayı.18, s.123-130.

Bostanoğlu, Burcu; *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara 1999

Bozkurt, İbrahim; “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (2007/Güz), Cilt.6, Sayı.15, s.251-274.

Bulut, Sedef; “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs 2008, Sayı. 41, s.35-61.

Bulut, Sedef; “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Yaz 2009, Cilt 2, Sayı.4, s.125-145.

Can, Bilmez Bülent; “Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı”, *Toplumsal Tarih*, İstanbul 2001, Sayı.93, s.18-25.

Çakır, M. Faruk; “Amerikan Bakış Açısından Türkiye'de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 2004, Cilt: 59 Sayı.1, s.59-88.

Danacıoğlu, Esra; “Anadolu'da Birkaç Amerikalı Misyoner (1820-1850)”, *Toplumsal Tarih*, Aralık 2003, Cilt.19, Sayı.120, s.76-80.

Demirel, Hüseyin; *12 Martın İçyüzü Nasıl Geldi Nasıl Geçti*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1977, 3. Baskı.

Dursun, Davut; *12 Mart Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2003.

Ekinci, Necdet; *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

Engin, Vahdettin; *II. Abdülhamit ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Erhan, Çağrı; *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge yayınları, Ankara 2001.

Erhan, Çağrı; “1830 Osmanlı Amerikan Antlaşmasının Gizli Maddesi ve Sonuçları”, *Bellekten*, Ankara 1998, C.LXII, Sayı.234, s.457-465.

Erhan, Çağrı; *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

Erhan, Çağrı; ”ABD ve NATO’yla İlişkiler” *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, , Cilt. 1. İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Erim, Nihat; *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Erol, Mine; *I. Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976.

Erol, Mine, *Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun 1972.

Ezgü, Fuat; “Türklerin Amerika’ya Askeri Yardımı”, *Tarih Dünyası*, İstanbul, Nisan 1950, Sayı.1, s.35-36.

Fendoğlu, Hasan T; “Türk - Amerika İlişkileri: Osmanlı Devleti ile ABD Arasındaki İlişkiler ve Politikalar” *Türk Dış Politikası- Osmanlı Dönemi*-,Editör; *Mustafa Bıyıklı* Cilt. I, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2008.

Fendoğlu, H. Tahsin; “Osmanlı- ABD Ticari İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt.14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.270-282.

Fırat, Melek M; *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997.

Fırat, Melek M; “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler Ankara 15-17 Ekim 1997*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.553-565.

Fırat, Melek M; “Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1945-1950)”, *Toplumsal Tarih*, Eylül 2000, Sayı.81, Cilt.14, s.22-27.

Gencer, Ali İhsan-Ali Fuat Örenç- Metin Ünver; *Türk Amerikan Silah Ticareti Tarihi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2008.

Goloğlu, Mahmut; *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1974.

Gönlübol, Mehmet v.d (Ahmet Şükrü Esmet, Oral Sander); *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

Gül, Mustafa; “Bir Amerikan Heyetinin 1919 Yılında Doğu Anadolu’daki Tespitleri ve O Dönem Ermeni-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Genelkurmay Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, Şubat 1999, Sayı.46, s.91-96.

Günay, Nejla; “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi” *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Yaz 2008, Cilt.1, Sayı.2, s.107-119.

Gürkan, Celil; *12 Mart’a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986, 2.Baskı.

Gürün, Kamuran; *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Hale, William; *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Arkeoloji ve Sanat yayınları-Mozaik Dizisi, İstanbul 2003.

Ilgar, İhsan; “169 Yıl Önce İstanbul’a Gelen İlk Amerikan Harp Gemisi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Temmuz 1969, Cilt.1, Sayı.6, s.4-8.

Ilgar, İhsan; “Tarih’te Türk Amerikan Münasebetleri”, *427 Sayılı Donanma Dergisi*, İstanbul, Nisan 1959, Cilt.71, Sayı. 425, s.29-34.

II. Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1945), SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

İsmail, Sabahattin; *Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC’nin Kuruluşu (1960-1983)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1992.

Karavelioğlu, Kamil; *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Güner Yayınları, İstanbul 2007.

Kirişçioğlu, Nusret; *12 Mart İnonü-Ecevit ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporum*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.

Koçak, Cemil; *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, Cilt.2.

Koçaş, Sadi; *12 Mart Anıları*, Tomurcuk Matbaası, İstanbul 1978.

Kodaman, Bayram; “Bir Amerikalı Gazeteci Gözüyle Ermeni Macerası”, *Bellekten*, Aralık 1985, Cilt. XLIX, Sayı 195, s.569-578.

Koni, Hasan; “Anarşinin Stratejik Hedefleri ve 12 Eylül Harekâtı”, *Ülkemizi 12 Eylül’e Getiren Sebepler ve Türkiye Üzerindeki Oyunlar 14-15 Eylül 1984 İstanbul, Tebliğler, Tahliller ve Sonuç Bildirisi*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul, 1984.

Köprülü, Orhan; “Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri”, *Bellekten*, Ankara, Ağustos 1987, Cilt. LI, Sayı.200. s.927-947.

Kuran, Ercüment; “Amerika’da Türk Aleyhtarlığı: Ermeni Propagandası”, *Forum Dergisi*, İstanbul 1984.

Kuran, Ercüment; “Amiral Bristol Raporu ve ABD’de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi”, *Yeni Türkiye(Ermeni Sorunu Özel Sayısı I)* Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayınları, İstanbul 2001, Sayı 37. s.484-494.

Kuran, Ercüment; “Türk Amerikan İlişkileri Başlarken: Büyükelçi Joseph C. Grew’un Faaliyeti (1927-1932)”, *Yeni Forum*, Nisan 1984, Cilt.5, s. 9.

Kurat, Akdes Nimet; *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800-1959*, Ankara 1959.

Kuru, Hanife; “27 Mayıs 1960 İhtilâl Dönemi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1999, Cilt.3, Sayı.8,s.243-260.

Kürkçüoğlu, Ömer E.; *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

Laçiner, Sedat; “Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü”, *Avrasya Dosyası Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2005, Cilt.11, Sayı.2, s.82-125.

Latimer, Fredrick; “Sivas Kongresinde Bir Amerikalı Gazeteci”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Ekim 1965, Sayı.9, Cilt.2, s.83-87.

Okyar, Osman; “Truman Doktrini’nden Sonra Türkiye’ye Amerikan İktisadi Yardımı”, *Yeni Forum Dergisi*, Mayıs 1984, C.5, Sayı.113, s.11-12.

Orkunt, Sezai; *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978.

Özkaya, Yücel; “Yararlı ve Zararlı Dernekler”, *Milli Mücadele Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.87-135.

Polat, İlknur; “Osmanlı İmparatorluğunda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme”, *Bellekten*, Ankara, Ağustos 1988, Cilt. LII, Sayı. 203, s.627-652.

Sander, Oral - Kurthan Fişek; *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk- ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829- 1929*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977.

Sander, Oral; *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979.

Serez, Naci; “Marshall Planı’nın Gayesi”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Kasım 1947, Sayı.200, s.304-308.

Sever, Ayşegül; *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu "1945 - 1958"* Boyut Yayınları, İstanbul 1997.

Soysal, İsmail; “Türk Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri”, *Bellekten*, Ankara, Nisan 1977, Cilt. XLI, Sayı.162, s.257-276.

Sönmezoğlu, Faruk; *Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, DER Yayınları, İstanbul 1995.

Şafak, Nurdan; *Osmanlı Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Şahin, Haluk; *Johnson Mektubu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002.

Şimşir, Bilal N; “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Washington Büyükelçiliği (1920-1927)”, *Bellekten*, Ankara, Nisan 1977, Cilt. XLI, Sayı.162, s.277-356.

Tansu, Ziya; “Marshall Yardımından Nasıl Faydalanıyoruz?” *Türkiye İktisat Mecmuası*, Şubat 1950, Sayı.24, s.108-109.

Tek, Hayati; *Darbeler ve Türk Basını Cilt I*, Atılım Yayınları, Ankara 2003.

Terzi, Arzu; “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2004, Sayı.6. s.87-107.

Tezel, Yahya Sezai; “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti Emperyalist Miydi? Chester Ayrıcalığı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Aralık 1970, Cilt.25, No.4, s.287-318.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

Uslu, Nasuh; *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

Ülman, Haluk, *Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

Yavuz, Bige Sükan; “Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 1999-2003, Sayı. 24, s.527-561.

Yücel, Yaşar Ali Sevim; *Türkiye Tarihi IV*, Sabah Gazetesi Hediyesi (Türk Tarih Kurumu Yayınevi 1991).

Yetkin, Çetin; *Karşıdevrim*, Otopsi Yay, İstanbul 2002.

Yetkin, Çetin; *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995.

Yetkin, Çetin; *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi(1930-1945,)* Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1983.

Yıldız, Nuran; “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 51, Sayı. 1, s.481-505.

Yücel, M. Serhan; “Menderes Dönemi(1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi (Demokrat Parti Dönemi)*, Cilt.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.835-854.

Weisband, Edward; *II. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002.

2. GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Günaydın

Güneş

Hürriyet

Milliyet

Son Havadis

Tercüman

Vatan

Zafer